

14 XL 1984

EKONOMICKÝ ČASOPIS

32 | 1984 | 11

8.— Kčs

Z OBSAHU

HOFFMANN, Pavel: O metodologických, obsahových a funkčných aspektoch budovania cyklického prognostického systému na republikovej úrovni — VOJTKO, Jozef: O objektivizácii oceňovacích procesov v hospodárskom mechanizme vo vzťahu k vedecko-technickému rozvoju — HOFFMANN, Ján: O koncepcii úplného chozrasčotu VHJ — KRC, Miroslav: Státně monopolní charakter kapitalistické vojenskej výroby — GOGA, Marián: Výrobná funkcia VES ako zovšeobecnená funkcia Cobba-Douglassa — SOBEK, Oto: Diferenciácia príjmov, výdavkov a vybavenosti vybraných typov československých domácností — Recenzie — Z novej ekonomickej literatúry — Správy — Bibliografia

Ekon. Čas., 32, 1984, č. 8, s. 961–1064

Čas. 2112

C. 43392

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
814 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblasti marxistickej politickej ekonomie, plánovitého riadenia a rozvoja socialistického národného hospodárstva, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekových ekonomík. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedecko-technickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických a rozvojových krajín a kritikou buržoázných ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономики, планового управления и развития социалистического народного хозяйства, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, новости из научной жизни и библиография.

Ekonomický časopis brings articles and discussion on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory of the economic policy, finances, industrial economics, agricultural economics and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientific and technological revolution and applying of the economic-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications, news about the scientific life and bibliography.

Hlavný redaktor Ivan Okáli
Výkonný redaktor Jozef Markuš
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ladislav Andrášik, Ivan Figura, Vladislav Garaj, Egon Hlavatý, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Miloslav Jirges, Milan Kodaj, Ján Kúkeľ, Adam Laščiak, Vladimír Mikuláš, Jan Přívara, Pavel Rapoš, Štefan Samson, Jozef Sokira, Eduard Šarmír, Milan Šikula, Ladislav Unčovský, Vladimír Vrtiak, Ján Zervan.

Adresa redakcie: Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava, telefón 335 761-5.

Číslo bolo redakčne spracované v júli 1984.

OBSAH**State**

HOFFMANN, Pavel: O metodologických, obsahových a funkčných aspektoch budovania cyklického prognostického systému na republikovej úrovni — — — — — 964

O ekonomických problémoch vedecko-technického pokroku

VOJTKO, Jozef: O objektivizácii oceňovacích procesov v hospodárskom mechanizme vo vzťahu k vedecko-technickému rozvoju — — — — — 980

Diskusia

HOFFMANN, Ján: O koncepcii úplného chozrasčotu VHJ — — — — — 992

Ekonomické otázky vojny a mieru a hospodárska spolupráca krajín s rozdielnym spoločenským zriadením — — — — — 1005

KRČ, Miroslav: Státně monopolní charakter kapitalistické vojenskej výroby — — 1007

Konzultácie

GOGA, Marián: Výrobná funkcia VES ako zovšeobecnená funkcia Cobba-Douglassa 1019

Prehľady

SOBEK, Oto: Diferenciácia príjmov, výdavkov a vybavenosti vybraných typov československých domácností — — — — — 1028

Recenzie

ŠARMÍR, E.: Ekonomické aspekty vedecko-technickej revolúcie — J. Kúkel' — — 1041

FIGURA, I.: Kríza neokolonializmu a jeho ideológie — Z. Komínková — — — 1043

BRABEC, F. a kol.: Efektivnost a její plánování — J. Švantnerová — — — 1048

Z novej economickej literatúry

Päť monografií o riadení — D. Pinka — D. Pinková — — — — — 1050

AGABABIAN, E. M.: Ekonomičeskije osnovy vosproizvodstva nematerial'nych blag pri socializme — B. Potočná — — — — — 1055

LITVAK, B. G.: Ekspertnaja informacija: Metody polučeniija i analiza — H. Jakeš 1056

Správy

Obhajoba doktorskej dizertačnej práce inžiniera Eduarda Šarmíra (L. Azudová) 1058

Vedecká konferencia o ekonomických zákonoch a ich pôsobení za kapitalizmu a za socializmu (B. Potočná) — — — — — 1060

Beseda so súdruhom Michalom Sabolčíkom na Ekonomickom ústave SAV (J. V.)

Bibliografia — — — — — 1063

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

ГОФМАН, Павел: Методология, функции и содержание циклической прогностической системы на уровне республики — — — — — — — — — — 964

Экономические проблемы научно-технического прогресса

ВОЙТКО, Йозеф: Объективизация оценочных процессов в хозяйственном механизме по отношению к научно-техническому развитию — — — — — — — — — — 980

Дискуссия

ГОФМАН, Ян: Концепция полного хозяйственного расчета производственных объединений — — — — — — — — — — 992

Экономические вопросы войны и мира и сотрудничество стран с разным общественным строем — — — — — — — — — — 1005

КРЧ, Мирослав: Государственно монополистический характер капиталистического военного производства — — — — — — — — — — 1007

Консультации

ГОГА, Мариан: Производственная функция переменной эластичности замещения как обобщенная функция Кобба-Дугласа — — — — — — — — — — 1019

Обзоры

СОБЕК, Ото: Дифференциация доходов, расходов и материального обеспечения в избранных типах чехословацких семей — — — — — — — — — — 1028

Рецензии

ШАРМИР, Э.: Экономические аспекты научно-технической революции — Я. Кукель 1041

ФИГУРА, И.: Кризис неоколониализма и его идеологии — З. Коминкова — 1043

БРАБЕЦ, Ф. и кол.: Эффективность и ее планирование — Й. Швантнерова — 1048

Новая экономическая литература

Пять монографий об управлении — Д. Пинка — Д. Пинкова — — — — 1050

АГАБАБЯН, Э. М.: Экономические основы воспроизводства нематериальных благ при социализме — Б. Поточна — — — — — — — — — — 1055

ЛИТВАК, Б. Г.: Экспертная информация: Методы получения и анализа — Г. Якеш 1056

Научная жизнь

Защита докторской диссертации Эдуарда Шармира к. э. н. (Л. Азудова) — 1058

Научная конференция „Экономические законы: действие и использование при социализме и капитализме“ (Б. Поточна) — — — — — — — — — — 1060

Дискуссия с т. Михалом Саболчиком в ИЭ САН (Й. В.) — — — — — — — — — — 1062

Библиография — — — — — — — — — — — — — — 1063

CONTENTS

Articles

HOFFMANN, Pavel: On Methodological, Contents- and Functional Aspects of the Constructing of Cyclical Forecasting System on the Republic-Level — — — — 964

Economic Problems of Scientific and Technological Progress

VOJTKO, Jozef: Increasing the Objectiveness of Evaluating Processes in the Economic Mechanism in Relation to Scientific and Technological Progress – – – 980

Discussion

HOFFMANN, Ján: On the Conception of Full Khosraschot of Productive Economic Units (Concerns) – – – – – 992

Economic Problems of War and Peace and Business Collaboration of Countries with Different Social Systems – – – – – 1005

KRČ, Miroslav: State-Monopoly Character of Capitalist Military Production – – 1007

Consultations

GOGA, Marián: VES Production Function as Generalized Cobb-Douglas Function 1019

Review Articles

SOBEK, Oto: Income, Expenditure and Equipment Differentiation of Selected Types of Czechoslovak Households – – – – – 1028

Book Reviews

SARMÍR, E.: Economic Aspect of the Scientific and Technological Revolution – J. Kúkeľ – – – – – 1041

FIGURA, I.: Crisis of Neo-Colonialism and its Ideology – Z. Komínková – – 1043

BRABEC, F. and Coll.: Effectiveness and its Planning – J. Švantnerová – – 1048

New Economic Literature

Five Monographies on Management – D. Pinka – D. Pinková – – – – 1506

AGABABIAN, E. M.: Economic Basic of Reproduction of Non-Material Goods under Socialism – B. Potočná – – – – – 1055

LITVAK, B. G.: Expert Information: Methods of Obtaining and Analysis – H. Jakeš 1056

Reports

The Defence of Doctoral Dissertation of Dr. Eduard Šarmír (L. Azudová) 1058

Scientific Conference on Economic Laws and their Functioning under Capitalism and Socialism (B. Potočná) – – – – – 1060

Interview with Michal Sabolčík on the Economic Institute of the Slovak Academy of Sciences (J. V.) – – – – – 1062

Bibliography – – – – – 1063

O metodologických, obsahových a funkčných aspektoch prognostického systému na republikovej úrovni

HOFFMANN, Pavel

Vládne uznesenia z roku 1983¹ postavili Československú aj Slovenskú akadémiu vied pred úlohu pristúpiť k vytváraniu teoreticko-metodologických, kádrových a organizačných predpokladov pre rozvinutie cyklického systému tvorby vedecko-technických a sociálno-ekonomických prognóz na 20-ročné obdobie. V priebehu doterajšieho plnenia tejto náročnej úlohy sa vykryštalizovali viaceré základné otázky koncepčného, metodologického i realizačného charakteru, ku ktorým sa snažíme — na pozadí celkových súvislostí daného problému — zaujať v predloženej stati aspoň rámcové orientačné stanovisko.²

I. Základné funkcie súhrnnej prognózy

Dosiahnuté štádium ekonomického a sociálneho rozvoja ČSSR vedie v spojení s novými vnútornými a vonkajšími podmienkami tohto rozvoja k závažným zmenám v spoločenskom reprodukčnom procese, v jeho

¹ So zreteľom na závažné zmeny vnútorných i vonkajších rozvojových podmienok, ako aj nevyhnutnosť zdokonaľovať predpoklady pre koordináciu hospodárskej politiky štátov RVHP rozhodla vláda ČSSR uznesením č. 10/1983 a vláda SSR uznesením č. 26/1983, aby sa v priebehu celkovej prípravy dlhodobých výhľadov popri Základných smeroch hospodárskeho a sociálneho rozvoja na 10 rokov zostavovali v pravidelných päťročných cykloch aj súhrnné prognózy vedecko-technického, ekonomického a sociálneho rozvoja s dvadsaťročným časovým horizontom. Vyjadřila tým objektívnu potrebu prejsť od sporadického, zväčša čiastkového riešenia dlhodobých rozvojových problémov k systému trvalých, komplexne poňatých a funkčne orientovaných prognostických prác. Zabezpečovaním tohto systému bola uvedenými vládnymi uzneseniami poverená ČSAV a SAV v spolupráci s vrcholnými plánovacími orgánmi, orgánmi pre riadenie technického a investičného rozvoja, ako aj v súčinnosti s vysokými školami a výskumnými pracoviskami aplikačného charakteru. Súčasne bolo predsedom ČSAV a SAV uložené pripraviť projekt obsahového zamerania, organizačného a hmotného zabezpečenia cyklických prác na súhrnnej prognóze ČSSR, resp. SSR.

² Pre sformovanie tohto stanoviska znamenali cenný príspevok diskusie v pracovnej skupine SAV pre prípravu projektu súhrnnej prognózy SSR. Viaceré koncepčné podklady pre tieto diskusie vypracovali najmä J. Markuš a F. Gál.

determinantoch, v priebehu aj v celkových tendenciách. Výrazne sa mení povaha i hierarchia rozhodujúcich sociálno-ekonomických problémov, menia sa materiálne aj spoločenské predpoklady ich úspešného zvládnutia. Vzhľadom na tieto závažné premeny sa prespektívna orientácia spoločensko-ekonomického rozvoja ČSSR a jej makrooblastí už nemôže opierať o prognostické koncepcie, prenášajúce do perspektívy bez podstatnejšej zmeny pohybovú logiku uplynulého obdobia. Riešenie základných rozvojových problémov budúceho dvadsaťročia vyžaduje uplatnenie kvalitatívne náročnejšieho koncepčného prístupu, schopného zabezpečiť v meniacich sa technických, ekonomických a zahraničnopolitických podmienkach plynulé uspokojovanie spoločenských aj individuálnych potrieb.

V tejto súvislosti má osobitný význam skutočnosť, že dosiahnutie žiadúcej celkovej orientácie a vnútornej skladby spoločenského rozvoja je spojené s nevyhnutnosťou prekonávať výraznú zotrvačnosť nielen v oblasti vecných, ale aj myšlienkových štruktúr. Efektívne presadenie nových rozvojových tendencií vyžaduje uplatnenie nových pohľadov a smerov aj v myslení, v základných metodologických východiskách a prístupoch. Znamená to prakticky, že koncepcia, ktorá má zabezpečiť úspešné riešenie kľúčových problémov nastupujúcej rozvojovej etapy, musí pre ich komplexné zvládnutie vytvoriť aj zodpovedajúce gnozeologické podmienky. Z tohto hľadiska je osobitne dôležité prihliadať na fakt, že sám prechod na sledovanie dlhodobého prognostického horizontu je objektívne zviazaný so závažnými zmenami v nazeraní na spoločenské javy a procesy. Pri porovnaní prístupov, zachytávajúcich krátkodobý (príp. strednodobý) a dlhodobý časový horizont, dostávajú sa do popredia najmä tieto podstatné rozdiely:

— to, čo v prvom prípade vystupuje ako nemenná rámcová podmienka, exogénny faktor, prípadne vopred fixne daný vplyv, môže sa v druhom prípade stať predmetom zásadných obsahových aj funkčných premen;

— to, čo pri krátkodobom pohľade predstavuje v prvom rade zužovanie, odčerpávanie obmedzených spoločenských zdrojov, z dlhodobého hľadiska môže reprezentovať významný predpoklad ich všeobecného rozširovania;

— to, čo vo vzťahu k podmienkam a úlohám strednodobého plánu vystupuje ako základný cieľ, zo zorného uhla dlhodobých zámerov sociálno-ekonomického rozvoja môže predstavovať len jeden z čiastkových prostriedkov ich postupnej realizácie.

Súčasne s naznačenými zmenami v celkovom nazeraní na spoločenský rozvoj vyžaduje prognostický prístup aj dôsledný prechod od statického, bilančného poňatia rovnováhy reprodukčného procesu k jej dynamickému poňatiu, stavajúcemu do popredia pohybovú súvzťažnosť medzi utváraním spoločenských potrieb a formovaním zodpovedajúcich prostriedkov ich uspokojovania.

Východisková funkcia sociálno-ekonomických prognóz je celkom objektívne poznávacia, iba na nej môže organicky vyrastať aj funkcia koncepčno-programová a strategicko-regulačná. Takto orientovaný prognostický pohľad pridáva konkrétnym rozhodnutiam a riešeniam uskutočňovaným v určitom časovom úseku nové dimenzie a súvislosti, zaraďuje ich do kontextu objektívnych tendencií a dlhodobých úloh spoločenského rozvoja. Poskytuje tým plánovaciemu a riadiacemu centru dôležité predpoklady pre perspektívne hodnotenie rozhodujúcich determinantov aj výsledných účinkov zmien, prebiehajúcich vo sfére výrobných síl a výrobných vzťahov. Na tomto základe môže potom vopred účinne synchronizovať (z vecného i časového hľadiska) prijímané dlhodobé zámery s reálnym pôsobením faktorov, od ktorých závisí ich praktické uskutočňovanie.

Funkčný význam projektovaného prognostického systému sa neobmedzuje len na jeho koncepčné pôsobenie na plánováciu a riadiacu prax. Svojimi konkrétnymi výsledkami a závermi poskytne súhrnná prognóza dôležité usmernenie aj pre ďalší rozvoj vedy, pre konkretizovanie spoločenskej objednávky na ťažiskové výskumné zameranie v rámci jednotlivých vedných disciplín. Súčasne interdisciplinárna povaha predmetu tejto prognózy a interaktívna metóda jej spracovania bude pôsobiť ako dôležitý faktor funkčnej obsahovej integrácie rozličných oblastí prírodovedného, technického a spoločenskovedného výskumu.

II. Celkové metodologické východiská tvorby súhrnnej prognózy

V súvislosti s prípravou projektu súhrnnej prognózy rozvoja SSR vystupujú do popredia dve základné skupiny metodologických otázok.

1. Prvá skupina týchto otázok má všeobecný, východiskový charakter. Ich riešenie rozhodujúco ovplyvňuje sformovanie konzistentných prístupov k ďalším podstatným stránkam prognostickej činnosti — obsahovým, informačným aj organizačným.

1.1 V sústave metodologických aspektov spadajúcich do tohto okruhu zaujíma primárny význam poňatie súhrnnej prognózy ako ucelenej systémovej výpovede o rozvoji spoločnosti v očakávaných sociálno-ekonomických podmienkach budúcich dvadsiatich rokov. Takáto výpoveď nemôže vzniknúť jednoduchým spojením čiastkových prognóz, zachytávajúcích rozličné stránky celkového spoločenského pohybu. Súhrnná prognóza má svoj vlastný predmet — rozvoj socialistickej spoločnosti ako jednotný, aj keď vnútorne hlboko diferencovaný proces. Keďže tento predmet nie je totožný s predmetom žiadnej z komponentných prognóz, nemôže sa tvorba súhrnnej prognózy uskutočňovať na báze špeciálnej metodológie ktorejkoľvek z nich.

Z tohto záveru vyplýva prakticky nevyhnutnosť sformovať postupne ucelenú metodológiu, zodpovedajúcu funkčnému poslaniu aj obsahovému zameraniu súhrnnej prognózy. Popri bezprostrednej operačnej úlohe pri-

slúcha takejto metodológii aj ďalšie dôležité poslanie. Mala by ovplyvniť zameranie čiastkových prognóz tak, aby súčasne s relatívnou samostatnosťou svojho predmetu plne rešpektovali aj jeho postavenie ako integrálnej zložky celkového spoločenského pohybu. Len takýto prístup zabezpečí, aby sa už v rámci prác na jednotlivých prognózach formovali ex ante a organicky (nie ex post a umelo) spojovacie články, umožňujúce reálnu obsahovú syntetizáciu ich výsledkov.

1.2 V predchádzajúcom texte sa už spomínalo, že sama podstata prognostického prístupu stavia do popredia jeho gnozeologické predpoklady a závery. Ten istý aspekt dlhodobého prognózovania nastoľuje aj otázku jeho nadväznosti na základný spoločenskovedný a prírodovedný výskum. Hľadanie odpovede na túto otázku smeruje vcelku jednoznačne k téze, že prognostické koncepcie a závery by mali predstavovať prirodzené vyústenie výsledkov základného výskumu, predovšetkým jeho poznatkov o dlhodobých tendenciách spoločenského reprodukčného procesu.

V konkrétnej výskumnej praxi nie je však spomínaná nadväznosť vždy celkom prehľadná a priamočiara. Výsledky základného výskumu nemusia automaticky obsahovať explicitnú výpoveď o perspektívnom formovaní určitého konkrétneho javu alebo procesu. Je práve úlohou prognostiky, aby uskutočnila transformáciu príslušných výsledkov do takejto výpovede pomocou jej vlastných, špecifických prístupov, metód a techník,⁵ čím je súčasne daná aj oprávnenosť jej rozvíjania ako osobitného výskumného smeru. (Uvedený moment nijako neruší predchádzajúci záver, že základný výskum je prirodzeným „prameňom“ prognostických úvah o dlhodobom smerovaní spoločenského vývoja. Nebolo by preto správne voliť pre tvorbu súhrnnej prognózy také koncepčno-metodologické prístupy, ale ani organizačné formy, ktoré by umelo oddeľovali „profesionálnu“ prognostiku od jej spomenutých prirodzených východísk.)

1.3 Vzťahu medzi základným výskumom a prognózovaním pridáva ďalší dôležitý aspekt otázka vhodného spôsobu prepojenia tvorby prognóz so spoločenskou praxou a jej inštitúciami. Potreby riadiacej a plánovacej praxe vyžadujú, aby súhrnná prognóza predstavovala vyargumento-

⁵ K metodologickým a modelovým otázkam prognózovania dlhodobého sociálno-ekonomického rozvoja vznikla v posledných desaťročiach v socialistických i kapitalistických krajinách rozsiahla odborná literatúra. Z veľkého počtu sovietskych autorov tejto literatúry spomenieme (bez nároku na ich zaradenie podľa významovej hierarchie, prípadne ďalších kritérií) aspoň Nemčinova, Notkina, Ančiškina, Šatalina, Rajackasa, Smirnova, Lisičkina a Jaremenka. Z významných buržoázných ekonómov zaoberaujúcich sa prognostickými metódami treba uviesť najmä Leontiefa, Tinbergena, Kleina, Theila, Morišimu, Forrestera, Mesaroviča, ale bolo by možné menovať i mnohých ďalších. Aj v ČSSR vznikli v uplynulom období cenné príspevky k rozvinutiu metód dlhodobého prognózovania národohospodárskych procesov, ku ktorým patria práce Goldmanna, Komárka, Spěváčka, Habra, Tlustého i niektorých ďalších našich ekonómov. Pozri aj konzultácie a články na túto tému v Ekonomickom časopise v 80. rokoch [napr. č. 5 a 10/1980; č. 1, 4, 7, 8 a 12/1981; č. 2, 10 a 12/1982; č. 6, 8 a 9/1983; č. 1, 3 a 8/1984].

vanú výpoveď vedy o perspektívnom formovaní spoločnosti. To však predpokladá predovšetkým jej koncepcnú (no v podstatnej miere aj „operačnú“) nezávislosť od krátkodobých a čiastkových inštitucionálnych záujmov. Inak by nemohla reálne prispieť k objektivizácii centrálnych rozhodnutí dlhodobého významu, k účinnému perspektívnemu presadzovaniu celospoločenských záujmov. Z tohto hľadiska má osobitný význam predovšetkým sústavná ideová komunikácia prognostického výskumu s najvyššími straníckymi a štátnymi orgánmi tak, aby ich strategické sociálno-politické zámery organicky vstupovali už do procesu selekcie rozhodujúcich úloh a variantných ciest dlhodobého rozvoja.

Súčasne so zabezpečením uvedenej základnej väzby je osobitne naliehavé sformulovať (a potom aj prakticky uplatňovať) zodpovedajúci systém vzťahov medzi dlhodobým prognózovaním spoločenských procesov a praktickou plánovacou činnosťou. Pri hľadaní najvhodnejšieho spôsobu tohto prepojenia sa bude treba vyhnúť dvom možným krajnosťami: jednak tendencii k úplnému funkčnému spojeniu a tým aj mechanickému stotožneniu vedecko-prognostickej a plánovacej aktivity, jednak neprirodenému vzájomnému odtrhnutiu týchto dvoch (i keď metodologicky a funkčne rozdielných) prístupov k projekcii spoločenského vývoja.

Reálne nebezpečenstvo sklznutia do prvej krajnosti je zviazané predovšetkým s neadekvátnym pochopením (a potom aj zjednodušeným operačným interpretovaním) požiadavky, aby budovaný prognostický systém *slúžil potrebám* plánovacej praxe, ktorá vzhľadom na svoje funkčné postavenie má byť hlavným používateľom jeho finálnych výstupov. Úzko pragmatické poňatie týchto potrieb by zamieravalo prognostický výskum na problémy, ktoré z hľadiska plánovacej praxe vystupujú v danom období ako najakútnejšie. Podstatnejšie však je, že by orientovalo prognostiku na posudzovanie týchto problémov v polohe, v ktorej ich plánovacie orgány prakticky riešia z hľadiska momentálnej konkrétnej situácie. Vzniklo by tak od začiatku nebezpečenstvo určitej deformácie prognostického pohľadu, hlavne v tom smere, že by sa na budúcnosť pozeral predovšetkým cez prizmu súčasných problémov a prenášal ich mechanicky, v rovnakých základných súvislostiach do budúcich, značne odlišných spoločensko-ekonomických podmienok.⁴

V nadväznosti na ponímanie celkového vzťahu plánovacej praxe k prognostickému výskumu treba bližšie dešifrovať aj jej postavenie *hlavného používateľa* výsledkov sociálno-ekonomických prognóz. Ide pritom najmä o dva podstatné aspekty. V prvom rade o skutočnosť, že používateľská pozícia plánovacích orgánov sa môže podstatne líšiť v závislosti od toho, či sa za hlavný spôsob považuje využitie prognostických výstupov ako priameho pracovného podkladu (vopred usmerneného a pri-

⁴ V tejto súvislosti treba pripomenúť, že aj „nominálne“ staré problémy nadobúdajú v novej historickej situácii kvalitatívne iný význam, menia sa nielen ich podstatné väzby a dôsledky, ale aj možné spôsoby ich riešenia.

spôsobeného podľa požiadaviek plánovacej technológie), alebo ich využitie ako koncepčného a konfrontačného rámca, umožňujúceho posudzovať momentálne rozhodnutia z hľadiska širších, dlhodobých súvislostí a cieľov spoločenského rozvoja. Súčasne s uvedeným aspektom treba brať do úvahy i fakt, že súhrnná prognóza má plniť dôležitú funkciu aj ako jedno z východísk pre strategické úvahy vrcholných straníckych a vládnych orgánov, umožňovať im hodnotenie zámerov a riešení decíznej sféry z hľadiska komplexných národohospodárskych potrieb a dlhodobých rozvojových kritérií.

Z naznačených momentov a súvislostí vyplýva, že nepresná, zjednodušená interpretácia úlohy plánovacej praxe pri obsahovom usmerňovaní, hodnotení a využívaní súhrnnej prognózy môže vyústiť do zjavnej kolízie so základným zmyslom budovania osobitného prognostického systému mimo inštitucionálneho rámca vrcholných plánovacích orgánov. V praxi by totiž nevyhnutne viedla k popretiu špecifického funkčného poslania prognostických činností a tým aj účelnosti ich samostatného, organizačne oddeleného uskutočňovania. Zmysluplnosť koexistencie uvedených dvoch systémov ostáva zachovaná len v prípade ich koncepčno-metodologickej originality a reálnej doplnkovosti, teda ich vzájomného obohacovania o odlišné pohľady na rozvojové problémy, odlišné časové, kritériálne aj kauzálne rámce posudzovania a riešenia týchto problémov.

K druhému negatívne extrému pri formovaní vzájomných vzťahov medzi plánovacou praxou a prognostickým výskumom by došlo predovšetkým vtedy, ak by tento výskum nespočíval na trvalom obsahovom kontakte so súčasnou i budúcou realitou, ak by vedecké zdôvodňovanie dlhodobých tendencií spoločenského rozvoja (jeho podmienok i cieľov) nahradzoval buď formálnou simulačnou ekvilibristikou, buď voľne konštruovanými futurologickými „víziami“. Podobné nebezpečenstvo je zviazané najmä s nezriedka sa vyskytujúcou tendenciou jednostranne sústreďovať pozornosť prognostických úvah na vymedzenie stavu, v ktorom by sa mal príslušný sociálno-ekonomický systém nachádzať na konci sledovaného časového horizontu, avšak bez konkrétnejšieho vymedzenia prostriedkov a ciest, pomocou ktorých sa dá od skutočných východiskových podmienok k tomuto stavu prakticky dospieť. Podobný prístup vedie k devalvovaniu prognostických koncepcií, znižuje ich reálny význam v poznávacej aj v strategicko-regulačnej oblasti.

1.4 Pre celkovú koncepciu tvorby súhrnnej prognózy bude osobitne dôležité, aby sa pri uplatnení maximálne realistického pohľadu na dlhodobý rozvoj spoločnosti podstata tohto procesu jednostranne neredukovala na jeho hmotné, naturálno-vecné predpoklady, proporcie a výsledky. Takýto východiskový pohľad vedie obvykle k zúženému zdrojovo-bilančnému, pasívne deterministickému chápaniu spoločenského pohybu. Ak na jednej strane platí, že tento pohyb má charakter prírodno-historického procesu, v ktorom sa uplatňujú zákonité vývojové tendencie, po-

tom na druhej strane je faktom aj to, že tieto tendencie sa presadzujú prostredníctvom konania, rozhodovania ľudí (či už ako individuálnych, alebo spoločenských subjektov), ktorí sledujú určité konkrétne ciele a záujmy. Smery týchto subjektívnych aktivít, formy, prostredníctvom ktorých sa realizujú, a kritériá, z ktorých vychádzajú, tvoria vo svojej jednote širšie spoločenské prostredie, výrazne ovplyvňujúce priebeh, konkrétnu podobu aj intenzitu uskutočňovania objektívnych vývojových tendencií. Súčasne so zmenami v prírodných a technických podmienkach, v charaktere výrobných a nevýrobných činností treba teda sledovať aj dlhodobé vývojové tendencie v oblasti politického systému, v metódach a formách plánovitého riadenia spoločnosti, v hospodárskom mechanizme a možné smery ich perspektívneho pôsobenia na základné obsahové stránky sociálno-ekonomického rozvoja.

2. Osobitný okruh metodologických otázok je spojený s objektom prognostických úvah, teda s faktom, že v danom konkrétnom prípade ide o prognózu nacionálno-politickej a ekonomickej makrooblasti širšieho štátneho a hospodárskeho celku. Takéto postavenie SSR kladie na prognózovanie jej rozvoja celkom prirodzene dodatočné metodologické nároky. Platí to tým viac, že podľa vládneho uznesenia 26/1983 aj na úrovni SSR má hlavný výstup tejto činnosti tvoriť *súhrnná prognóza* postihujúca dlhodobé tendencie vedecko-technického, ekonomického a sociálneho rozvoja republiky v ich vzájomných väzbách a dynamickom ovplyvňovaní. Získané prognostické poznatky a závery majú slúžiť politickým, štátnym a plánovacím orgánom na Slovensku pre objektivizáciu ich rozhodnutí dlhodobého významu, pre výber rozvojových variantov a stratégií na príslušnú časovú etapu. Z uvedených nárokov na finálny prognostický výstup zabezpečovaný v gescii SAV vyplýva, že jeho základný zmysel nemôže spočívať iba v obohacovaní súhrnnej prognózy ČSSR o niektoré makrooblastné hľadiská, ale ani v následnom, prevažne pasívnom priemete celoštátnych prognostických úvah do podmienok a smerov dlhodobého sociálno-ekonomického rozvoja SSR.

Je nepochybné, že prognostické koncepcie na republikovej úrovni nemožno chápať úzko regionalisticky, formovať ich odtrhnutu od faktorov a súvislostí určujúcich podmienky dlhodobého rozvoja československej spoločnosti ako celku. Teoreticko-metodologické a analyticko-prognostické hodnotenie determinantov a väzieb, od ktorých závisí výsledný vzťah medzi rozvojom celého sociálno-ekonomického komplexu ČSSR a rozvojom jeho makrooblastí, predstavuje nevyhnutný predpoklad reálnych prognostických riešení v polohe jednotlivých republík. Z tohto hľadiska je potrebné osobitne vymedziť tie faktory a impulzy, ktoré sa formujú na celoštátnej, prípadne aj nadštátnej úrovni, a súčasne určiť spôsoby (zdroje, procesy, aktivity), prostredníctvom ktorých sa prakticky realizuje ich pôsobenie na daný územno-hospodársky podsystem. V prípade faktorov a impulzov vznikajúcich v rámci sledovanej makrooblasti je zase dôležité zhodnotiť, do akej miery majú aj nadregionálny

význam, nakoľko ovplyvňujú jej celkové postavenie v nadradenom sociálno-ekonomickom komplexe, hlavne však v systéme vnútroštátnej aj medzinárodnej delby práce.⁵

Prí plnom rešpektovaní celohospodárskych determinantov a súvislostí treba pre súhrnnú prognózu rozvoja SSR považovať za primeranú relatívnu samostatnosť a aktívnosť celkového koncepčného prístupu. Tieto vlastnosti by sa mali prejavovať v troch hlavných smeroch: po prvé, v originálnom odvodzovaní dlhodobých rozvojových zámerov z postavenia SSR ako makrooblastného celku, v ktorom treba zabezpečiť komplex predpokladov pre sebarealizáciu osobitného národa; po druhé, v odkrývaní potenciálov a rezerv, v navrhovaní postupov a riešení, ktoré vytvoria predpoklady pre priaznivý priebeh sociálno-ekonomického rozvoja danej republiky na širšej báze ich reálneho prínosu pre zvyšovanie dynamiky a efektívnosti reprodukčného procesu v celoštátnom meradle; po tretie, v overovaní, nakoľko dekompozícia celoštátnych prognostických riešení do republikovej polohy potvrdzuje ich zdôvodnenosť a efektívnosť aj z priestorových, a osobitne konkrétnych makrooblastných hľadísk.⁶

Organické previazanie prognóz na celoštátnej a republikovej úrovni by malo vyplynúť ako výsledok ich aktívneho vzájomného ovplyvňovania na báze interaktívneho, dialógového režimu ich tvorby. Takýto postup však vyžaduje, aby už súhrnná prognóza rozvoja ČSSR sledovala aj relevantné priestorové, predovšetkým však makrooblastné predpoklady, potreby a proporcie. Týka sa to hlavne faktorov a procesov, ktorých priestorové súvislosti a dôsledky sa dajú komplexne postihnúť i zhodnotiť len v polohe celého národného hospodárstva.

Nevyhnutným doplnkom predchádzajúcej požiadavky (smerujúcej do celoštátnej roviny) je na úrovni republík požiadavka, aby dlhodobé koncepcie ich rozvoja dôsledne vychádzali zo základných podmienok budúceho rozvoja československej spoločnosti ako celku, komplexne hodnotili perspektívne dôsledky navrhovaných riešení na efektívnosť reprodukčného procesu celého národného hospodárstva ČSSR. Tým budú primerane naplňovať aj svoju aktívnu funkciu vo vzťahu k súhrnnej prognóze rozvoja ČSSR, vytvárajú predpoklady pre obsahovú konkretizáciu priestorovej dimenzie tejto prognózy na základe jej sústavnej konfrontácie s výsledkami republikových prognóz.

⁵ Pre úspešné zostavenie republikovej prognózy tvorí jedno z podstatných východísk metodologické i aplikačné zvládnutie priestorovej dimenzie spoločenského reprodukčného procesu, prognostické ocenenie tých faktorov a súvislostí, ktoré budú v nasledujúcom období rozhodujúco ovplyvňovať formovanie regionálnej štruktúry spoločensko-ekonomického rozvoja štátu, utváranie integračných vzťahov jeho základných makrooblastí.

⁶ Ide najmä o zdrojové zabezpečenie príslušných riešení v podmienkach obmedzenej mobility viacerých rozvojových faktorov, o ich vplyv na dynamiku, technicko-ekonomické a štruktúrne charakteristiky rozvoja makrooblastí, ako aj o predpoklady, ktoré vytvárajú pre realizáciu oblastnej stránky finálnych spoločenských cieľov.

III. Obsahové zameranie súhrnnej prognózy rozvoja SSR

Seriózne vedecké zdôvodnenie súhrnnej prognózy SSR vyžaduje, aby sa vo fáze jej metodologickej a obsahovej prípravy podrobne preskúmali rozhodujúce stránky, problémy a faktory budúceho rozvoja a v súlade s tým sa relatívne samostatne rozpracovala vedecko-technická, ekonomická aj sociálna prognóza danej makrooblasti. O tento gnozeologický základ sa bude opierať syntetické riešenie súhrnnej prognózy, transformujúce široké spektrum analytických a prognostických informácií do ťažiskových tendencií budúceho sociálno-ekonomického rozvoja Slovenska.

V projekciách dlhodobého vývoja vedy sa v polohe SSR musia tvorivo využiť predovšetkým výsledky celoštátnych prognóz jednotlivých vedných disciplín, do prípravy ktorých budú aktívne zapojené ústavy SAV aj vysoké školy na Slovensku. V oblasti hlavných smerov a foriem realizácie výsledkov vedeckého poznania bude potrebné podrobnejšie rozpracovať dlhodobé tendencie technického rozvoja, najmä vo vzťahu k tým komplexom a odvetviam, ktoré majú, alebo perspektívne nadobudnú v ekonomike SSR rozhodujúci význam.

Ekonomická prognóza zostavovaná na republikovej úrovni bude popri základných všeobecných funkciách (poskytovanie vedeckých podkladov pre voľbu dlhodobej rozvojovej stratégie, hodnotenie variantných možností realizácie perspektívnych spoločenských cieľov ap.) plniť aj ďalšiu špecifickú úlohu. Hospodársky rozvoj príslušnej makrooblasti, využívanie jej podmienok a zabezpečovania jej potrieb musí dôsledne integrovať do kontextu celohospodárskych rozvojových súvislostí. Jedným z jej podstatných výsledkov bude teda organické začlenenie ekonomiky SSR do riešenia základných problémov československého národohospodárskeho komplexu, do realizácie jeho dlhodobých technických a štrukturálnych premien.

Sociálna prognóza sa zameria predovšetkým na otázky perspektívneho formovania širších životných podmienok obyvateľstva, utvárania predpokladov na všestranný rozvoj človeka a jeho osobnosti v konkrétnej väzbe na očakávaný vývoj demografickej a sídelnej štruktúry v SSR. Do popredia pritom vystúpi aktívna, cieľová a motivačná funkcia sociálnych premien vo vzťahu k technickým a ekonomickým procesom. Pri uplatňovaní tohto základného koncepčného pohľadu sa budú sociálne otázky posudzovať v širších národohospodárskych súvislostiach tak, aby medzi vzájomne sa prestupujúcimi vrstvami ekonomickej a sociálnej prognózy (ktoré v spoločenskej realite nie sú prakticky oddeliteľné) existovala vnútorná obsahová zhoda.

Z vymedzených funkcií súhrnnej prognózy, ako aj z požiadavky uznesenia vlády SSR, aby táto prognóza tvorila predplánový dokument, poskytujúci koncepčnú i vecnú orientáciu pre určenie *Základných smerov hospodárskeho a sociálneho rozvoja Slovenska* na 10-ročné obdobie,

vyplývajú veľku vyhranené nároky na obsahové zameranie periodických prognostických výstupov. Na základe doterajších poznatkov a úvah sa ukazuje, že syntetický výstup súhrnnej prognózy by mal zahŕňať predovšetkým tri ťažiskové problémové okruhy.

1. Obsahom prvého z týchto okruhov je teoreticko-analytické posúdenie základných spoločenských cieľov na prognózované obdobie, zhodnotenie širších rámcových podmienok (vnútorných i vonkajších) a časového postupu realizácie týchto cieľov.

1.1 Osobitne dôležitou, nezastupiteľnou úlohou súhrnnej prognózy je poskytnúť podklady pre vedecké, maximálne objektívne sformovanie dlhodobej cieľovej orientácie spoločnosti. Na 20-ročné obdobie, v rámci ktorého treba reálne rátať so závažnými prvkami neurčitosti v technicko-ekonomickej i sociálno-ekonomickej oblasti, nie je účelné formovať prísne vybilancovanú, zdrojovo plne podloženú rozvojovú prognózu.⁷ Vzhľadom na tento moment podstatne vzrastá regulačná i motivačná funkcia perspektívnych cieľov sociálno-ekonomického rozvoja, význam ich správnej obsahovej a časovej etapizácie. Z hľadiska plánovacích a riadiacich orgánov je to dôležité východisko jednak na určenie dlhodobej rozvojovej koncepcie, jednak na pružné prispôsobovanie hospodárskej politiky meniacim sa sociálno-ekonomickým podmienkam tak, aby bola zabezpečená postupná realizácia čiastkových i strategických spoločenských cieľov.

1.2 Pre riešenie otázok zamerania a praktického uskutočňovania dlhodobých spoločenských cieľov má podstatný význam posúdenie perspektívneho vývoja faktorov, vzťahov a procesov, ktoré budú utvárať širšie rámcové podmienky tak pre dlhodobý rozvoj celého sociálno-ekonomického komplexu ČSSR, ako aj pre rozvoj jeho makrooblastných podsystémov. V sústave týchto podmienok prislúcha kľúčové postavenie vývoju vedeckého poznania a jeho praktickému uplatňovaniu v reprodukčnom procese, pretože predovšetkým od neho závisia reálne možnosti ďalšieho vzostupného pohybu spoločnosti, povaha cieľov, ktoré si môže zdôvodnene vytyčovať. Stála pozornosť sa musí v tomto okruhu otázok venovať aj perspektívnemu zdokonaľovaniu metód plánovitého riadenia spoločenských procesov (a v ich rámci osobitne zdokonaľovaniu hospodárskeho mechanizmu), ďalej prioritným dlhodobým zámerom vedeko-technickej politiky, ako aj celkovej koncepcii utvárania a uspokojovania konečných potrieb obyvateľstva.

Mimoriadne závažný komplex budúcich rozvojových podmienok je zviazaný s dlhodobým formovaním vonkajších vzťahov československej ekonomiky — či už sa tieto vzťahy sledujú na celohospodárskej, alebo republikovej úrovni. Perspektívne hodnotenie reálnych predpokladov (efektívnych možností) zapájania národného hospodárstva ČSSR do me-

⁷ Ani takto zameraná prognóza by nemohla z praktického hľadiska prekročiť rámcovú, koncepčno-strategickú polohu, čiže miera jej predpovednej „záväznosti“ by nevyhnutne zaostávala za úrovňou jej formálnej exaktnosti.

dzinárrodnej delby práce, a predovšetkým do socialistickej ekonomickej integrácie, vyžaduje udržiavať trvalé tesné kontakty so svetovým prognostickým myslením v jeho teoreticko-metodologickej i koncepcno-ob-sahovej rovine. Osobitne dôležité bude vyhodnocovať z hľadiska možného vplyvu na sociálno-ekonomický rozvoj ČSSR a obidvoch jej republík „vecné“ prognózy svetového hospodárstva, prognózy rozvoja celého spoločnosti RVHP,⁸ aj jednotlivých socialistických a kapitalistických štátov.

2. Druhý okruh syntetického výstupu by sa mal zaoberať formovaním, ekonomickým zapájaním a efektívnym využívaním hlavných rozvojových potenciálov.

Medzi týmito potenciálmi zaujímajú ťažiskové postavenie kvantitatívne a kvalitatívne charakteristiky vývoja pracovných zdrojov. Ide o ich reálny rozsah, o ich kvalifikačnú a profesionálnu skladbu, odvetvovú aj priestorovú mobilitu a celkovú adaptabilitu, o charakter ich individuálnej a kolektívnej motivácie, o komplex podmienok pôsobiacich na ich tvorivú aktivitu a celkovú pracovnú výkonnosť.

V oblasti vývoja vedecko-technického potenciálu sa prognostické úvahy prirodzene sústreďujú na tri hlavné skupiny otázok: po prvé, na sústavu podmienok, ktoré určujú jednak dynamiku formovania nových technických poznatkov a riešení, jednak rýchlosť a efektívnosť ich reálnej ekonomickej absorpcie; po druhé, na hlavné perspektívne smery vedecko-technického rozvoja a ich očakávateľné konkrétne výsledky; po tretie, na posúdenie, ako môžu tieto výsledky v budúcnosti ovplyvňovať formovanie výrobných a nevýrobných potrieb, transformačnú účinnosť ekonomiky, prekonávanie existujúcich a vznik nových rozvojových bariér, ekologickú situáciu v krajine, ako aj celkový spôsob života spoločnosti.

Prognostickú analýzu základných rozvojových potenciálov logicky završuje scenár variantného utvárania sústavy faktorov (a najmä ich dynamickej interakcie), od ktorých bude v sledovanom časovom horizonte závisieť výsledná spoločenská efektívnosť alokovania a využívania príslušných potenciálov. Pri riešení týchto otázok pripadá ťažisková syntetizačná funkcia makroekonomickej prognostickej úvahe o tempách, proporciách, štrukturálnych tendenciách, kvalitatívnych parametroch a výsledných efektoch hospodárskeho rozvoja. Je to dané tým, že prakticky len ekonomická prognóza môže pretransformovať rôznorodé, jednotlivito určené potenciálne predpoklady, zdroje a faktory do jednotného vyjadrenia ich reálnych prínosov pre uspokojovanie potrieb spoločnosti, pre efektívne obnovovanie a zdokonaľovanie jej existenčných podmienok. (Vecné súvislosti a predpoklady dosahovania týchto prínosov pri-

⁸ Veľký význam pre prognostické úvahy na úrovni jednotlivých socialistických krajín bude mať bezpochyby Komplexný program vedecko-technického pokroku na 15 až 20 rokov, ktorého spoločné vypracovanie bolo dohodnuté na ekonomickej porade členských krajín RVHP v júni tohto roku.

tom zasadzujze do širšieho rámca perspektívneho vývoja celkového hospodárskeho mechanizmu a jeho vplyvu na výslednú efektívnosť reprodukčného procesu.)

3. V treťom okruhu sa uskutoční syntetické zhrnutie vplyvov, tendencií a efektov, vyplývajúcich z riešenia predchádzajúcich okruhov, a ich vyhodnotenie z hľadiska základných charakteristík dlhodobého sociálneho rozvoja.

V tejto časti sa na základe získanej sústavy prognostických poznatkov môžu ďalej konkretizovať hlavné smery zdokonaľovania životného spôsobu spoločnosti a utvárania jeho základných zložiek. V nadväznosti na to sa v prípade potreby upresnia aj východiskové predpoklady o štruktúre spoločenských cieľov, o možných spôsoboch a etapách ich realizácie.

Pre práce na všetkých vrstvách a súčiastiach súhrnnej prognózy platí niekoľko spoločných požiadaviek, z ktorých spomenieme aspoň nasledovné tri: Prognostické úvahy bude nevyhnutné opierať o sústavnú, funkčne orientovanú a efektívne organizovanú analytickú činnosť. V súvislosti s neurčitostou dlhodobého vývoja niektorých skupín podmienok treba spôsoby a predpoklady riešenia skúmaných problémov formulovať variantne. Osobitne dôležité je prihliadať na priestorové aspekty, súvislosti a dôsledky predpokladaných technických, ekonomických a sociálnych zmien. Bez dôsledného rešpektovania priestorových hľadísk nebude v nasledujúcom období možné komplexne a v potrebnej miere zabezpečiť predovšetkým efektívne využívanie pracovných a prírodných zdrojov, znižovanie relatívnej spotreby materiálov a energie, zdokonaľovanie infraštruktúrnych systémov, ochranu a tvorbu životného prostredia.

IV. Postup prác na zostavení súhrnnej prognózy rozvoja SSR a jeho informačné predpoklady

1. Pre voľbu konkrétneho postupu tvorby súhrnnej prognózy má rozhodujúci význam stanovisko k trom skupinám metodologických otázok.

Prvá z nich sa týka spôsobu algoritmizácie pracovného postupu. Doterajšie skúsenosti potvrdzujú, že snaha o podrobné rozpracovanie postupového diagramu, o presné vymedzenie obsahových, informačných a časových závislostí medzi detailne rozčlenenými fázami celkového riešenia prináša popri určitých prednostiach aj niektoré závažné úskalía. „Tuhé“ deterministické poňatie závislosti medzi vzájomne prepojenými realizačnými krokmi stavia ostro do popredia najmä otázku „priechodnosti“ celého prognostického cyklu, nebezpečenstvo zablokovania ďalšieho postupu riešenia v niektorom z jeho uzlových bodov.

Ukazuje sa teda vhodnejšie zafixovať len základné fázy celkového riešenia s rámcovo definovaným obsahom. Informačné predpoklady realizácie jednotlivých krokov treba chápať tiež voľnejšie, aby sa priechodnosť k ďalšiemu kroku zachovala aj v prípade absencie niektorých čiastkových podkladov. Znamená to prakticky nevyhnutnosť rátať s možnosťou tvorby vyhovujúceho prognostického výstupu aj na základe zúženého súboru informácií.

Ďalší metodologický aspekt súvisí s otázkou, do akej miery možno pri tvorbe súhrnnej prognózy uplatniť metodologicky i technicky plne homogénny spôsob riešenia, zvládnuteľný kontinuálnym modelovým postupom, prípadne prostredníctvom plne prepojeného systému modelov. Aj v tomto prípade vedú doterajšie skúsenosti k pomerne skeptickému stanovisku. Prognóza požadovaného charakteru musí obsahovať zložitý systém vzťahov a kritérií, rešpektovať rozličné hľadiská, roviny a interdisciplinárne súvislosti, takže vtesnať ju — pri vysokom stupni komplexnosti a obsahovej heterogenity — do striktno ohraničenej logiky určitého modelového postupu nie je ani vhodné, ani uspokojivo realizovateľné. (Cenou za takéto riešenie je obvykle nevyhnutnosť prijať množstvo podstatných zjednodušení.)

Pre prípravu dlhodobej prognózy, ktorá si kladie za úlohu obsahovo integrovať technické, ekonomické a sociálne procesy, naturálno-vecné a spoločensko-ekonomické podmienky rozvoja, je najreálnejší iteratívny postup vypracúvania, konfrontácie a konečnej syntetizácie sledovaných základných aspektov a prierezov. Aj pri takomto prístupe je však nevyhnutné vychádzať z komplexu súvislostí, ktoré zodpovedajú príslušnej úlohe v celej jej šírke. Len tak sa dá dosiahnuť vnútorný súlad medzi riešením jej globálnych a čiastkových aspektov, medzi zvládnutím jej obsahovej a modelovej stránky. Tým, že sa z celého komplexu prognózovaných otázok ohraničí pre každú fázu riešenia taká ich časť, ktorá predstavuje vecne i metodologicky vyčleniteľný podsystem, vzniká aj možnosť pre stvárnenie tohto podsystemu pomocou modelového aparátu, ktorý správne postihuje jeho špecifické vlastnosti a väzby.

Tretia metodologická otázka, ku ktorej treba zaujať stanovisko, týka sa vzťahu medzi súhrnnou prognostickou koncepciou a jej čiastkovými stavebnými komponentmi, a teda aj spôsobu práce hlavného konceptorského tímu so sústavou vstupných účelových informácií. Aj pri posudzovaní tejto otázky predstavujú dôležité vodidlo už existujúce praktické skúsenosti z organizácie podobných projektov. Pri ich uskutočňovaní sa obvykle najprv zadali výskumné subdodávky na základe prijatej východiskovej koncepcie a obdržané podklady sa potom — opäť zo zorného uhla tejto koncepcie — hodnotili, selektovali a „zakomponovali“ (alebo nezakomponovali) do súhrnného záverečného dokumentu. Takáto jednostranná kooperácia je značne operatívna, zvládnuteľná aj v kratšom časovom úseku, nemôže však zabezpečiť potrebnú kvalitu súhrnnej prognózy. Na to je nevyhnutný sústavný dialóg, obojsmerná komunikácia medzi konceptormi tejto prognózy a riešiteľmi jej čiastkových aspektov, resp. problémov. Iba v dôslednom dialógovom režime si prví môžu serióznejšie overovať reálnosť svojich základných hypotéz a druhí zasa adekvátne svojich konkrétnych záverov z hľadiska sústavy širších spoločensko-ekonomických podmienok a determinantov.

2. Doterajšie koncepčné úvahy, obsahové a metodologické aspekty vedú k záveru, že spracovanie súhrnnej prognózy rozvoja SSR bude účelné organizovať ako iteratívny proces, zahrňujúci štyri základné fázy.

Prvú fázu možno definovať ako cieľovo-determinačnú. Jej hlavným obsahom je: hodnotenie možného perspektívneho vývoja vnútorných i vonkajších podmienok (tak vecných, ako aj širších spoločensko-politických); objektivizácia základných cieľov rozvoja spoločnosti pre príslušnú časovú etapu; určenie orientačných rámcov, v ktorých sa môžu pohybovať alternatívne rozvojové stratégie v priebehu sledovaného obdobia.

Druhá fáza má koncepcný charakter, jej obsahom je relatívne samostatné paralelné rozpracovanie vedecko-technickej, ekonomickej a sociálnej prognózy. Prvá verzia vedecko-technickej prognózy bude mať z hľadiska predpokladaných technických riešení, ich ekonomických a sociálnych efektov zjavne ponukový charakter, a z hľadiska vytvárania zodpovedajúcich ekonomických a spoločenských podmienok pre projektovaný inovačný proces zase požiadavkový charakter. Prvú verziu ekonomickej prognózy možno orientovať na rozpracovanie podmienok realizácie spoločenskej cieľovej funkcie definovanej v predchádzajúcom kroku — v tejto fáze však ešte bez podrobnejšieho špecifikovania rozsahu a skladby rozvojových zdrojov, najmä reálnych prínosov VTR. Prvá verzia sociálnej prognózy sa pri predbežnej absencii potrebných informácií z predchádzajúcich dvoch prognóz musí opierať predovšetkým o zákonité dlhodobé tendencie vývoja spoločnosti, formovania jej hmotných a duchovných potrieb. Z hľadiska sledovaného okruhu životných podmienok a rešpektovaného okruhu faktorov, ktoré určujú ich praktické formovanie, by teda mala značne agregovaný a prevažne indeterministický charakter.

Tretia fáza plní konfrontačnú funkciu. Prebieha v nej iteratívny proces porovnávania výsledkov prognóz vypracovaných v predchádzajúcej fáze, určujú sa rozhodujúce oblasti, formy a dôsledky ich vzájomného „prieniku“, konkretizuje sa sústava spojovacích článkov, integrujúcich predtým izolovane videné sféry do logiky vnútorne jednotného spoločenského reprodukčného procesu. Ide predovšetkým o spojovacie články medzi vedecko-technickým a ekonomickým, vedecko-technickým a sociálnym, ekonomickým a sociálnym rozvojom, obsahujúce obojsmerné väzby medzi týmito podštruktúrami celkového spoločenského pohybu. (Napríklad v rámci prvého z uvedených spojovacích článkov treba v jednom smere určiť očakávané vplyvy VTR na vývoj produktivity práce, nákladov a cien, na terms of trade a celkovú platobnú bilanciu. Súčasne však treba zhodnotiť aj spätný vplyv týchto ekonomických parametrov na investičný proces, rozsah a vybavenosť výskumných kapacít, nákup novej techniky a licencií zo zahraničia, zvyšovanie vzdelanostnej úrovne obyvateľstva a pod.)

Štvrtá, završujúca fáza má syntetizačné poslanie. Na základe výsledkov predchádzajúcich fáz by mala ukázať vzostupný spoločenský pohyb v dynamickej väzbe jeho systémovej celistvosti a vnútornej diferencovanosti, ukázať ho ako dialektickú jednotu: naturálno-vecných procesov a spoločenských foriem ich realizácie; vývoja technologicko-organizačných a regionálnych, výrobných a spotrebných štruktúr; celkového životného spôsobu a jeho technicko-ekonomickej bázy.

K načrtnutému postupu prognostických prác treba uviesť jednu doplnujúcu poznámku. Pretože ide o prognózu rozvoja makrooblasti v rámci širšieho politického a sociálno-ekonomickeho celku, musia byť do všetkých fáz aj do všetkých parciálnych krokov, ktoré obsahujú závažnejšie riešenia, zabudované konfrontačné procedúry smerom k celému nadradenému systému, aj smerom k druhej makrooblasti. Ide prakticky o nevyhnutnosť hodnotiť nielen vnútorné, ale aj vonkajšie účinky takýchto riešení, ich závislosť od vonkajších podmienok, faktorov a zdrojov. Osobitne dôležitý je tento aspekt v prípade vedecko-technického pokroku, ktorého konkrétny vplyv na priebeh rozvoja príslušnej makrooblasti nemožno rozhodne zväzovať len s podmienkami, vytváranými v jej rámci.

3. Postup a najmä výsledok prác na súhrnnej prognóze bude vo veľkej mie-

re závisieť od toho, ako sa podarí sformovať efektívny, organizačne a technicky zabezpečený režim informačných tokov. Ak sa v predchádzajúcom texte zdôvodňovala účelnosť voľnejšieho chápania informačnej závislosti medzi vzájomne nadväzujúcimi krokmi celkového prognostického postupu, potom to znamená, že by tento postup mohol abdikovať na ktorúkoľvek základnú oblasť alebo podstatnú zložku z celkového systému vstupných informácií. Jeho plynulá, kvalitná realizácia vyžaduje zodpovedajúcu sústavu politických, štatistických, analytických, plánových aj špecifických prognostických podkladov.

Vo všetkých fázach prognostického cyklu musí prebiehať sústavná obojsmerná výmena informácií medzi vedeckými, politickými, plánovacími a hospodárskymi inštitúciami, zúčastnenými na tvorbe prognóz. Tým sa súčasne zabezpečí, aby do informačného systému prognostických prác vstupovali organicky, v zodpovedajúcej etape a polohe celkového riešenia informácie o tých politických, zahranično-ekonomických, ale aj ďalších hospodárskych a sociálnych rozhodnutiach, ktoré významne ovplyvňujú podmienky i smery budúceho rozvoja. Systematicky, na jednotných organizačných princípoch bude nevyhnutné rozvíjať spoluprácu a výmenu informácií s prognostickými pracoviskami v ostatných socialistických krajinách, napr. s Centrálnym ekonomicko-matematickým ústavom akadémie vied ZSSR a s Medzinárodným ústavom ekonomických problémov svetovej socialistickej sústavy v Moskve. Prognostický systém treba primerane zabezpečiť aj informáciami z nesocialistických krajín, či už ide o štatistické publikácie, správy a expertízy medzinárodných inštitúcií, alebo o odbornú prognostickú literatúru. Vytváranie a účelové spracúvanie rozsiahlych súborov informácií, od ktorých závisí možnosť aplikácie náročnejších, osobitne modelových prognostických postupov, bude vyžadovať priamu účasť plánovacích a štatistických orgánov.

МЕТОДОЛОГИЯ, ФУНКЦИИ И СОДЕРЖАНИЕ ЦИКЛИЧЕСКОЙ ПРОГНОСТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ НА УРОВНЕ РЕСПУБЛИКИ

ГОФМАН, Павел

В начале статьи автор объясняет объективные причины, которые привели к официальному правительственному решению приступить к созданию системы постоянных, комплексных и функционально направленных прогностических работ, обеспечиваемых Академией наук.

При обсуждении функций совокупного прогноза социально-экономического развития автор прежде всего выдвигает ее роль при предоставлении оснований для научного формирования перспективной целевой ориентации общества и затем также стратегии развития, обеспечивающей эффективную реализацию всей системы намеченных целей. Он подчеркивает также влияние совокупного прогноза на дальнейшее развитие науки, на формирование долгосрочных исследовательских намерений в рамках отдельных научных дисциплин.

Из круга методологических проблем в статье особое внимание уделяется прежде всего двум группам аспектов:

- отношениям прогностической деятельности к основному исследованию (общественно-научному и естественно-научному) и к хозяйственной политике;
- общему понятию места прогнозов составляемых на уровне республики и их увязки в общегосударственной прогностической системе.

В дальнейших частях статьи подробнее определяются главные составные части совокупного прогноза развития ССР и автор набросывает общую концепцию итеративного, диалогового режима ее образования.

ON METHODOLOGICAL, CONTENTS- AND FUNCTIONAL ASPECTS OF THE CONSTRUCTING OF CYCLICAL FORECASTING SYSTEM ON THE REPUBLIC-LEVEL

HOFFMANN, Pavel

In the introduction of the article the author explains the objective reasons leading to the governments decision to construct in ČSSR a system of stable complex, functionally oriented forecasting studies, organizationally and professionally provided by Academy of Sciences.

Considering the functions of global forecasting of the social and economic development the autor underlines first of all its rôle to provide background for scientific forming of perspective target orientation of the society as well as of the long-term development strategy securing the efficient fulfillment of whole system of given goals. The author also mentions the significant (important- conceptual influence of the global forecast for the further science development and for the forming of long-term research directions in the frame of single scientific disciplines.

In the article the attention is given mainly to two aspect groups from the circle of methodological problems: on the one hand, to the relations of forecasting activity to the basic research (social- and natural sciences) and to the economic practice and, on the other hand, to the general conceptual approach on the republic level and to their rôle in the forecasting system within the state as a whole.

In the further part of the article there are more detailly defined the main contents parts of the global forecasting of the Slovakia development as well as the framework conecption of the iterative, dialogue regime of its formation is sketched.

O ekonomických problémoch vedecko-technického pokroku

O objektivizácii oceňovacích procesov v hospodárskom mechanizme vo vzťahu k vedecko-technickému rozvoju

VOJTKO, Jozef

V stati [2] sme sa podrobnejšie zaoberali problematikou určovania hornej a dolnej hranice ceny nového, technicky pokrokového výrobku. Vychádzali sme z toho, že existuje určitý objektívne pôsobiaci mechanizmus, ktorý určuje obidve tieto hranice. Avšak ani vnútri týchto hraníc nie je pohyb ceny ľubovoľný, naopak, aj tu treba prihliadať na určité podmienky, ktoré ovplyvňujú úroveň ceny nového, technicky pokrokového výrobku tak, aby najadekvátnejšie odrážala potreby zrýchľovania vedecko-technického rozvoja (VTR). Stanovenie ceny v rámci danom jej hornou a dolnou hranicou súvisí so vzťahom cien a hospodárskeho mechanizmu a dotýka sa rozdeľovania efektu vyplývajúceho z novej techniky.

1. Oceňovanie nových výrobkov a problém delenia efektu

Problém je známy z cenovej teórie a praxe ako delenie efektu z novej techniky medzi výrobcu — tvorcu novej techniky a odberateľa — jej používateľa.¹ Vyplýva z nasledovného. V prípade, že jednorazovo oceníme technicky nový výrobok na úrovni hornej hranice ceny, prípadne celý efekt, teda rozdiel medzi nákladovým a zo spoločenskej užitočnosti výrobku vychádzajúcim ocenením — často sa zvykne nazývať aj efektom z riadenia, pretože súvisí s rýchlou zavádzania novej techniky do spotreby² — výrobcovi. Mohlo by to destimulačne pôsobiť na používateľov novej techniky. To by sa prejavilo v mezajume o spotrebu novej techniky, čo by spätne vplývalo na znižovanie efektu riadenia, až po jeho úplný zánik. V opačnom prípade — pri jednorazovom ocenení nového výrobku na dolnej hranici jeho ceny — celý efekt získaný urýchleným zavedením nových výrobkov do oblasti ich použitia by pripadal používateľovi. To by zase malo negatívny účinok na výrobcu novej techniky a v konečnom dôsledku by viedlo k zániku samého zdroja efektu riadenia.

V tejto súvislosti sa najčastejšie odporúčajú používať tzv. dvojité ceny: vyššie pre

¹ Tento problém so zameraním na centrom určovanú delbu efektu vyplývajúceho zo zvýšenia kvality výrobku analyzoval napr. K. France [1].

² Spotrebu tu spomínáme preto, lebo samo zavedenie novej techniky do výroby možno posúdiť ako efektívne iba vtedy, ak vyúsťuje do úspory času potrebného na uspokojovanie výrobných alebo konečných spotreby.

výrobcu novej techniky, aby znížili nepriaznivý dopad zvýšených nákladov pri zavádzaní novej techniky do výroby, a nižšie pre spotrebiteľa, aby zo spomenutých dôvodov vyššia cena technicky pokrokového výrobku nepôsobila antistimulačne na spotrebiteľa. Predkladá sa, že rozdiel týchto navzájom odlišných cien by sa mal hradiť alebo zo štátneho rozpočtu, ak ide o centrom podnecovaný aj financovaný VTR, alebo z rôznych podnikových fondov formovaných v rámci chozrasčotnej sféry ako určitá rezerva práve na takéto účely. Všeobecne možno povedať, že cenová politika sa tak na úrovni centra, ako aj na úrovni chozrasčotných organizácií nemôže vzdať používania takýchto nástrojov. Ich využívanie v rámci centrom zabezpečeného makroekonomického vedecko-technického pokroku (VTP), najmä v čase všeobecného osvojovania si takto obhospodarovaného VTR, keď spravidla dochádza k rastu nákladov jeho zavádzania, je priamo nevyhnutné. No ani tu sa nesmie stať všeobecnou zásadou, narúšajúcou jednotne v celom národnom hospodárstve platné princípy oceňovania. Môže sa uplatňovať iba v obmedzenom časovom rozsahu, zistenom na základe ekonomickej kalkulácie tak, aby sa nevnašala distordia do všeobecne platných oceňovacích procesov, čo by namiesto pozitívneho vplyvu mohlo viesť k zásadnému narušeniu kriteriálnej úlohy oceňovacích procesov vôbec. V rámci chozrasčotnej sféry musí byť využívanie možnosti — v tomto prípade ponúkania nových výrobkov za nižšie ceny, aby sa podnietil záujem spotrebiteľov — podriadené prísnej kalkulácii výrobcu, ktorý vypočíta, že efektívnosť opatrenia pri znížení ceny sa mu vráti v raste dopytu po jeho výrobkoch a tým v raste objemu ich výroby. Keďže to hradí výlučne zo svojich rezervných fondov, prichádza takáto možnosť do úvahy výlučne pri dlhodobejšom uvažovaní, čo predpokladá, že sám hospodársky mechanizmus núti aj chozrasčotnú sféru uvažovať dlhodobejšie. V správaní spotrebiteľa ide vlastne o podobnú úvahu, založenú na tom, že si vyráta, či sa mu oplatí dočasne „preplácať“ novú techniku, ak sa mu takýto postup v ďalšom časovom horizonte ukáže ako ekonomický. Obidva spomínané prípady teda vystupujú iba ako časová modifikácia všeobecne platných princípov oceňovania a veľmi úzko súvisia s otázkou rozdeľovania efektu riadenia, pri ktorom vystupujú rôzne záujmy prejavujúce sa v zjavnejších alebo skrytých rozporoch spojených so zavádzaním VTR.

Riešenie týchto rozporov vyúsťuje spravidla do všeobecnej požiadavky ocenenia novej techniky na úrovni medzi dolnou a hornou hranicou jeho ceny. Kým však určitý nezávislý mechanizmus určuje hornú a dolnú hranicu ceny nového výrobku, rozdelenie spomínaného efektu nepozná takúto nezávislosť. Stojíme preto pred voľbou alebo subjektívneho odhadu proporcií v rozdelení efektu riadenia, alebo musíme hľadať mechanizmus takého druhu, ktorý by sa svojou povahou najviac priblížil k typu nezávislého objektívneho mechanizmu jeho rozdeľovania. Východisko, podľa nás, spočíva v posilnení významu odberateľsko-dodávateľských vzťahov. Iba priama účasť obidvoch zúčastnených strán — ekonomicke kalkulujúceho výrobcu a rovnako posupujúceho odberateľa novej techniky pri uzatváraní odberateľsko-dodávateľských zmlúv — môže splniť úlohu onoho nezávislého mechanizmu rozdeľovania efektu z vedecko-technického rozvoja. Pri uzatváraní dohôd o rozsahu a čase dodávok novej techniky musí preto dôjsť aj k dohode o ocenení, o zafixovaní ceny v rámci jej hornej a dolnej hranice. To však predpokladá také usporiadanie hospodárskeho mechanizmu, ktoré vytvorením podmienok zapojenia obidvoch strán do oceňovacích procesov vytvorí všeobecné podmienky adekvátneho oceňovania nových výrobkov. Pritom platí, že musí ísť o uplatnenie horizontálnych väzieb v oceňovacích procesoch v celom národnom hospodárstve, pri všetkých výrobkoch, nemožno ho redukovať iba na vzťah zameniteľných výrobkov. Možno teda po-

vedieť, že proces objektivizácie oceňovania pri zavádzaní nových výrobkov — zameniteľov si vyžaduje objektivizáciu celého priebehu oceňovania v ekonomike formou zapojenia horizontálnych vzťahov do ich priebehu.

Tu treba znovu zdôrazniť, že oceňovacie procesy a ich prípadné doriešenie nemôžu nahradiť pôsobenie hospodárskeho mechanizmu na VTR vcelku. Zabezpečovanie ľahu na VTR spočíva v takom koncipovaní hospodárskeho mechanizmu, ktorý ako celok bude vyžadovať inovačné správanie subjektov plánovitého riadenia, bez ktorého každý hospodársky subjekt skôr alebo neskôr veľmi výrazne pocíti na vlastnom postavení nepriaznivé dôsledky toho, že sa nesprával proinovačne. V takýchto podmienkach aj objektivizácia oceňovania novej techniky môže doniesť oveľa pozitívnejšie výsledky ako doteraz.

Všeobecne možno povedať, že v oblasti oceňovania treba považovať za adekvátny prínos k vytvoreniu hospodárskeho mechanizmu so spomínanými vlastnosťami také opatrenia, ktoré výrazne prispejú predovšetkým k spresneniu vyjadrenia všetkých nákladov spojených so zabezpečovaním VTR, vrátane ocenenia efektívnosti použitých zdrojov s rozlíšením ich pôvodu (k významu tohto rozlíšenia sa ešte dostaneme), teda toho, z akých prostriedkov sa náklady na tieto zdroje uhradzujú, či ide o náklady hradené priamo zo štátneho rozpočtu, alebo inými kanálmi zo spoločenských zdrojov, alebo o náklady bezprostredných výrobcov — zabezpečovateľov vedecko-technického rozvoja. Rovnako významná v tejto súvislosti je aj druhá stránka, parametrické — od vôle a záujmov výrobcov nezávislé — ocenenie prínosu, dosiahnutého v oblasti VTR, k uspokojovaniu spoločenských potrieb.

Na rozdiel od súčasnej cenotvornej praxe, ktorá vo vzťahu k VTR venuje zvýšenú pozornosť otázkam jeho stimulovania cenou a isto významným úvahám o rozdelení efektu dosiahnutého vedecko-technickým rozvojom medzi jeho tvorca a používateľa, považujeme spomínané adekvátne ocenenie nákladov a výsledkov spojených s VTR, s prihliadnutím na efektívnosť použitých zdrojov, za významné principiálne východisko akéhokoľvek zdokonaľovania postavenia oceňovacích procesov v hospodárskom mechanizme v súvislosti s VTR.

V takto chápaných vzťahoch v oceňovacích procesoch vystupuje celá škála problémov; dotkneme sa aspoň troch, podľa nás najvýraznejších.

2. Vstupy a výstupy vedecko-technického rozvoja v súvislosti s jeho ocenením

Východiskovým problémovým okruhom je zrejme adekvátne vyjadrenie vstupov a výstupov spojených s VTR. Všeobecne sa za ťažisko v oblasti vstupov považuje prekonanie zložitosti vyjadrenia nákladov spojených s výskumom, vývojom a vlastnou realizáciou VTR. Problematika je známa a treba súhlasiť s tým, že ak chceme poznať, čo nás VTR skutočne stojí, musíme sa po celej vertikále snažiť o adekvátne zahrnutie nákladov všetkých tých úrovní, ktoré sa na VTR podieľajú.

Tu do popredia vystupujú také otázky, ako je zahrnutie nákladov na výskum a vývoj do nákladov nového výrobku v určitej normatívnej veľkosti, pričom zrejme nemôže ísť iba o náklady tohto druhu bezprostredne

súvisiace s daným výrobkom. Nie každý začatý výskum a vývoj nevyhnutne vyústi do podoby nového výrobku. Niekedy je dokonca ekonomicky výhodnejšie nepokračovať v určitom smere výskumu a vývoja, ako ho násilím dovádzať do finálnej podoby. Takýto prístup však vyúsťuje do záveru, že do nákladov technicky pokrokových výrobkov dovedených do finálnej podoby sa musí premietiť určitou normatívnou podobou aj tá časť nákladov, ktorá súvisí s nerealizovanou zložkou VTR. Pritom by zrejme malo platiť, že do celkovej sumy nákladov na realizovaný VTR sa musí dostať celkový objem nákladov výskumu a vývoja, ktorý s danou oblasťou zabezpečenia VTR bez ohľadu na jeho úspešnosť súvisí, vrátane určitej časti nákladov vynaložených spoločnosťou na prípravu vedeckovýskumnej základne. Bez problémov nie je ani vyjadrovanie výstupov VTR.

2.1 VTR a oceňovanie vstupov

Nás v tejto súvislosti zaujíma problém, ktorému sa neprávom takmer vôbec nevenuje pozornosť a ktorý úzko súvisí s problematikou všeobecnej efektívnosti využívania zdrojov v ekonomike. Ide pritom o realizáciu monopolu určitého druhu, ktorý si musí socialistická spoločnosť nárokovať všade tam, kde sa z rozhodnutia centra vynakladali prostriedky spoločnosti na zabezpečovanie makroekonomického a mezoekonomického VTP. V súlade s ekonómiou času musí centrum ako predstaviteľ celospoločenských záujmov — alebo by aspoň malo — usmerňovať vynakladanie spoločenských zdrojov zabezpečujúcich VTR tak, aby smerovali k urýchlenému rozvíjaniu tých odvetví, odborov, kde je všeobecne najväčšia možnosť zmocniť sa jeho najprogresívnejších prúdov. Iba tak môže jednak zabezpečiť najvýhodnejšie zhodnotenie vynakladaných spoločenských zdrojov, jednak podnietiť hospodárske subjekty pôsobiace v týchto sférach k tomu, aby sa svojou účasťou na takto centrom navodených efektoch uberali k výhodnejšiemu zhodnoteniu vlastných vynakladaných zdrojov. Hospodárske subjekty, ktoré sa takýmto spôsobom zúčastňujú na exploatacii centrom nasmerovaného a z jeho zdrojov podnieteného VTR, dostávajú sa z hľadiska dosahovaných hospodárskych výsledkov do situácie, ktorá je veľmi podobná tým sféram, kde pôsobia rentové vzťahy. Každý hospodáriaci subjekt podnikajúci v oblasti, ktorú sme už charakterizovali, realizuje totiž čosi ako rentu z centrom navodeného VTR. V prípade, že centrum nepožaduje od hospodárskej sféry, ktorá sa dostala do takejto výhodnej situácie, priame poplatky za to, čo jej poskytuje, malo by v súlade s realizáciou logického monopolu spoločnosti na takto zabezpečovaný VTR žiadať aspoň dosiahnutie určitej úrovne efektívnosti pri využívaní zdrojov v tejto oblasti. Inak povedané, tak ako by mal každý hospodáriaci subjekt dosahovať určitú, minimálnu normu efektívnosti všetkých podžívaných zdrojov (bez ohľadu na ich pôvod), mal by hospodáriaci

subjekt v spomínanej situácii zabezpečovať dosiahnutie minimálnej efektívnosti zväčšenej o podiel, ktorý pripadá na konto VTR podnecovaného a zabezpečovaného centrom. V tom je aj význam uvedenej požiadavky rozlíšenia pôvodu zdrojov na vedecko-technický rozvoj. A aby nedochádzalo k nedorozumeniu, ide tu o prísne nákladový princíp, súvisiaci s tým, že vynakladanie určitých dodatočných zdrojov vedie vo svojich dôsledkoch k rastu produktivity práce, k jej zhmotneniu sa buď vo väčšej mase úžitkových hodnôt (pokles množstva práce na jednotku úžitkovej hodnoty), buď k menšej potrebe práce na daný objem úžitkových hodnôt. V oboch prípadoch to stavia tento hospodáriaci subjekt do ekonomicky výhodnejšej situácie v porovnaní s ostatnými subjektmi, ktoré takúto možnosť nemajú. Práve tento princíp — požadovania určitej úrovne efektívnosti dosiahnutej z hospodárskeho používania spoločenských zdrojov každým hospodáriacim subjektom — je aj základom ocenenia nájomného,⁵ ktorého logickým „pokračovaním“ je aj spomínané rentové ocenenie VTR.

Rentový vzťah, ktorým sa zaoberáme, nie je však tiež bez problémov. Problematické sú vo väzbe na oceňovanie prinajmenšom dve polohy, o ktorých sa tu treba zmieniť.

Prvá má takpovediac všeobecne rentovú povahu. Dotýka sa problému priority ceny vo vzťahu k určeniu renty či naopak. Pokiaľ ide o trhovú ekonomiku v klasickom vydaní, niet v tomto prípade o čo viesť spor. Zjavný problém spočíva v tom, že renta — jej kvantitatívna určenosť — je podmienená vzťahom existujúcej ceny a individuálnych nákladov, ktoré práve v rentovej oblasti sú nižšie ako priemerné náklady výrobcov vyrábajúcich rozhodujúci objem výroby, či výrobcov vyrábajúcich ten objem výroby, ktorý určuje cenu (v pozemkových a ťažobných podmienkach sú to práve najhoršie exploatované pozemky alebo náleziská). Nás zaujíma renta súvisiaca s VTR. Aj tu zrejme platí, že rentu možno všeobecne kvantifikovať ako výsledok porovnania skutočne dosahovanej ceny s individuálnymi nákladmi. To však platí ozaj len všeobecne. Pre plánované ex ante prebiehajúce ocenenia nadobúda tento vzťah iný časový rozmer ako v prípade klasického určovania renty. Ide o plánové ocenenie, kde cena vzniká podľa našich predstáv v procese tvorby plánu. To znamená, nielen pred skutočnou realizáciou výroby, ale fakticky priamo pred vlastným začatím výroby vôbec. Trvať na — inak racionálnom — princípe odvodenia rentového vzťahu zo skutočného pomeru ceny a konkrétnych individuálnych nákladov by znamenalo v princípe zriecť sa možnosti plánovať ceny, alebo aspoň plánovať všetky prvky, ktoré ich podmieňujú. Rentové vzťahy posudzované všeobecne majú do činenia práve s procesmi, ktoré prebiehajú pri premene individuálnej

⁵ Minimálnou normatívnou efektívnosťou, ktorej konkrétnym vyjadrením by mala byť výška odvodu z použitých materiálnych zdrojov — prírodné zdroje a výrobné fondy — vrátane zdrojov pracovných síl, tu rozumieme tzv. ocenenie nájomného v oblasti reprodukovateľných a nereprodukovateľných zdrojov.

práce na prácu spoločenskú — čo je inak aj vlastným obsahom formovania ceny. Z toho však vyplýva, že ak priznáme rentovým vzťahom v procese formovania ceny určitú účinnosť, priznáme zároveň aj objektívnu podmienenosť nevyhnutnosti prihliadať na ich vplyv pri ex ante formovanej plánovanej cene. Musíme preto narábať s nimi rovnako v časovom predstihu, ako narábame s celým procesom premeny individuálnych podmienok vynakladania práce na podmienky spoločenské.

Druhá poloha, ktorá je v nami rozoberanom vzťahu nemenej dôležitá, dotýka sa posudzovania podmienok, za ktorých dochádza k vynakladaniu spoločenskej práce, a to tak v individuálnom, ako aj v spoločenskom rozmere. Presnejšie povedané, ide tu práve o prepojenie obidvoch krajností, teda o vlastný proces tvorby plánovanej ceny. Vychádzame z toho, že z individuálnych podmienok — vchádzajúcich do procesu formovania spoločenských podmienok — treba vylúčiť všetko to, čo odlišuje individuálne od spoločenského subjektívnu, nie objektívnu podmienenosťou. Ak sú individuálne podmienky vynakladania práce negatívne ovplyvnené subjektívnym činiteľom — nedokonalá organizácia práce, horšie využívanie výrobných faktorov, výroba nezodpovedajúcej kvality a pod. — treba ich z vplyvu na formovanie ceny vylúčiť. Platí to, samozrejme, aj naopak. Treba rešpektovať všetky objektívne podmienené vplyvy. Ak je vývoj individuálne sledovaného množstva vynakladanej práce podmienený objektívne danými okolnosťami — napr. celé roky existoval obmedzený vklad investícií a tým, samozrejme, aj inovácií do niektorých odvetví a odborov, kým v iných odvetviach-odboroch to bolo naopak — nemožno na ne pri oceňovaní neprihliadať. Práve z tohto dôvodu je naša požiadavka zohľadňovať vplyv kvázi rentového vzťahu — presnejšie, tohto zvláštneho druhu „ocenenia nájomného“ — oprávnená. Vyvoláva však reminiscencie práve na spomínanú potrebu adekvátneho prístupu aj k tým prvkom, ktoré spravidla nezávisle od danej chozrasčotnej jednotky alebo mali ovplyvniť, alebo skutočne aj ovplyvnili formovanie objemu individuálne vynakladaného množstva práce na danú výrobu. To je požiadavka, ktorej sa zrejme nebude možné úplne vyhnúť. Pri formulovaní podmienok nového spôsobu tvorby plánovanej ceny zohrá táto skutočnosť, zrejme v období prechodu na tento spôsob, dôležitú úlohu. To však v žiadnom prípade neznamená, že by sme pri vytváraní nových postupov cenovej tvorby vo väzbe na VTR nemali prihliadať na všetky objektívne podmienené okolnosti, medzi ktoré prihliadanie na vzťah podmienený spomínaným „ocenením nájomného“ nad určitú priemernú normu (pretože tu ide vyslovene o individuálny dopad spoločnosťou vynakladaných prostriedkov), právom a zaslúžene patrí.

Použitie takéhoto prístupu pri oceňovaní sa na prvý pohľad dostáva do priameho protirečenia so súčasnou praxou, smerujúcou k jednoznačnému zvýhodneniu zabezpečovateľa VTR. Aj to je však iba zdanie založené na posudzovaní výlučne povrhu javov. Dnes tiež všade tam, kde

v dôsledku vplyvu centrom zabezpečovaného makroekonomického a mezoekonomického VTR dôjde v hospodárskych jednotkách buď k poklesu nákladov, buď pri stálych oceneniach k realizácii mimoriadneho zisku, pôsobí odvod zo zisku na jeho odčerpanie z hospodárskej jednotky do štátneho rozpočtu. Rozdiel je pravda v tom, že takto ide zväčša o odčerpanie výsledkov plynúcich z anonymného zdroja, alebo aspoň zo zdroja bližšie neidentifikovateľného, kým v našom prípade by išlo o jeho jasné rozlíšenie aj dôsledné požadovanie.

Aby sa takýto princíp mohol realizovať v cenotvornej praxi, žiada si to okrem iného aj upustiť od používania tzv. nákladových cien a nákladových ocenení vôbec. V súlade s nimi sa plyn centrom inšpirovaného makroekonomického a mezoekonomického VTR tiež mohol dostať prostredníctvom nákladov až do ocenení. Bola to však cesta značne sprostredkovaná, často závisiaca od vôle výrobcu, či sa takýto vplyv priamo premietol do znižovania nákladov slúžiacich ako východisko oceňovania, alebo či poslužil na kompenzáciu nehospodárnosti na iných úsekoch a pod.

2.2 *Oceňovanie výstupov a vedecko-technický rozvoj*

Nevyhnutnou súčasťou oceňovacích procesov súvisiacich na úrovni výstupov s VTR musia byť podľa nášho názoru parametrické ceny, spájajúce v sebe tak odraz podmienok výroby, ako aj spoločenský efekt dosahovaný výrobkom. V našich súčasných podmienkach musí preto ísť pri oceňovaní o konfrontáciu nákladov techniky pokrokových výrobkov (dolný limit ceny) s efektom odvodeným v rozhodujúcej miere z realizačných podmienok novej techniky (horný limit ceny). Pri výrobkoch určených na export to znamená, že sa berie zreteľ na zahraničné ceny tých trhov, na ktorých sa výrobky realizujú alebo konkrétne, alebo aspoň potenciálne. Iba tak možno totiž zabezpečiť, že minimálny normatív efektívnosti, spojený s VTR, ktorý by sa mal oprávnené dostať do nákladovej kalkulácie výrobcu — aby sa po realizácii výrobku použil na povinný, kvázi rentový, odvod do štátneho rozpočtu — nebude slúžiť iba na neoprávnený rast nákladov a ocenení vôbec.

Cenová kalkulácia, ktorú zostavuje výrobca technicky pokrokových výrobkov využívajúci centrom zabezpečovaný makroekonomický a mezoekonomický VTR, musí teda okrem všeobecne uznaných nákladových položiek navyše obsahovať aj minimálnu normu efektívnosti, súvisiacu práve — a iba — s typom VTR. To však neznamená, že musí zároveň dôjsť aj k rastu realizačnej ceny. Parametrické ocenenie odvodené z úrovne realizačných podmienok dohodnutých buď s domácim odberateľom technicky pokrokových výrobkov v procese uzatvárania dodávateľsko-odberateľských zmlúv, buď z cien dosahovaných na zahraničných trhoch musí slúžiť ako výraz efektu, ktorý používanie daného výrobku spôsobuje pri uspokojovaní potrieb. Spravidla by takéto ocenenie malo

byť vyššie ako priemerné náklady výrobcu — vyčíslené za celkové obdobie výroby daného výrobku — iba vtedy, ak tento zvlášť efektívne vynaložil všetky použité zdroje, vrátane využitého, centrom zabezpečeného VTR a podstatne prispel k uspokojovaniu spoločenských potrieb. Porovnaním takéhoto ocenenia s úrovňou nákladov výrobcu možno sa priamo presvedčiť, bez rôznych zložitých prepočtov o tom, ako efektívne vynakladá svoje zdroje pri zabezpečovaní výroby daného druhu a nakoľko efektívne využíva VTR.

3. Oceňovanie VTR a problém plánovej vybilancovanosti

Ešte jedna významná skutočnosť sa spája s takouto realizáciou časti horizontálnych, odberateľsko-dodávateľských vzťahov (vrátane prihliadania na relácie zahraničných cien) ako spôsobu poznávania hornej hranice ceny v procese formovania plánových ocenení. Je ňou priblíženie sa k plánovanej vybilancovanosti týchto vzťahov, ku ktorej sa smeruje v jednote procese tvorby plánu a určovania plánovaných ocenení. Do úrovne plánových ocenení sa premieta aj výraz spoločenskej potreby daných výrobkov, ktorý v tých prípadoch, v ktorých nemožno pomocou plánovaných opatrení dlhodobjšie vyrovnať pomer dopytu a ponuky, prejaví sa v príslušne zvýšenom ocenení. Takéto zvýšené ocenenie okrem toho, že vyjadruje určitú vzácnosť danej výroby, pôsobí v oblasti výroby stimulačne alebo v smere rozšírenia objemu danej výroby, alebo v hľadaní možnosti nahradiť ich inými zameniteľnými výrobkami. Vo sfére spotreby vedie k úspore nedostatkových výrobkov, k hospodárnejšiemu zaobchádzaniu s takýmito výrobkami, ako aj k ich substituovaniu náhradnými možnosťami. Vo vzťahu k VTR môže mať takéto ocenenie pomerne priaznivé účinky. Tým, že priblížením sa k vyrovnaní pomeru ponuky a dopytu rastie horná hranica ocenenia pri zachovávaní, prípadne aj menšom vzostupe jeho dolnej hranice, zväčšuje sa manévrovací priestor pre rozdeľovanie efektu riadenia. Môžu sa tak otvoriť nové smery prekonania úzkych miest pri uspokojovaní spoločenských potrieb, a to hľadaním rôznych náhradných riešení tak vo výrobe, ako aj v spotrebe.

Priama účasť odberateľov (aj zahraničných, či v zahraničí realizujúcich výrobky, ak ide o vyvážené výrobky) technicky pokrokových výrobkov na formovaní plánového (používaného v čase zostavovania plánu výroby a odberateľsko-dodávateľských vzťahov) a realizačného (skutočne dosahovaného) ocenenia umožňuje zároveň obmedziť nákladné, a často ekonomicky nezdôvodniteľné hodnotenie výrobkov v štátnych skúšobniach a v iných podobných inštitúciách, na potreby riešenia sporov o hodnotení technickej úrovne výrobkov, ku ktorým môže dôjsť medzi odberateľmi a dodávateľmi pri uzatváraní odberateľsko-dodávateľských zmlúv. Hospodársky mechanizmus a v jeho rámci oceňovacie procesy sa takto prirodzenou, ekonomickou cestou môžu vyrovnať so

zložitou otázkou oceňovania VTR a posudzovania úrovne efektívnosti jeho zavedenia do hospodárskeho života.

Uplatnenie spomínaného oceňovania VTR, samozrejme, v hospodárskej praxi predpokladá, že podobné princípy oceňovania výrobkov sa presadzujú v celej ekonomike a ono sa stáva ich imanentnou súčasťou. Oceňovanie VTR nie je teda niečím, čo sa do hospodárskeho mechanizmu dá alebo musí vnášať zvonku. Pri jeho oceňovaní sa naopak musia presadzovať rovnaké princípy uplatňované v celej ekonomike, ktoré svojou vlastnou podstatou budú zároveň slúžiť aj na stimuláciu vedeco-technického pokroku. Tým, že „prirodzeným“ spôsobom rozdeľujú efekt z VTR medzi výrobcu a odberateľa bez toho, aby boli potrebné rôzne dodatočné, spravidla umelé zásahy do hospodárskeho mechanizmu i oceňovacích procesov, vytvárajú logickú bázu pre integráciu VTR do celého hospodárskeho života. Na druhej strane takto koncipovaný prístup nevyklučuje možnosť v špecifických prípadoch použiť špeciálne nástroje stimulovania, vrátane stimulovania pomocou vedomého zásahu do ocenení. Musí však ísť o výnimku z pravidla, a nie o pravidlo samé.

Plnšie pochopenie obsahu navrhovaných zmien v oceňovacích procesoch pre oblasť VTR predpokladá poznať aspoň základné črty celkového koncepčného riešenia oceňovacích procesov a ich miesto v ekonomickom mechanizme. Ich širšiu interpretáciu nájde čitateľ v Ekonomickom časopise [4]. Tu sa obmedzíme na niekoľko kľúčových poznámok.

4. Základné črty oceňovacích procesov v zdokonalenom hospodárskom mechanizme

Vychádzame všeobecne z toho, že tak oceňovacie procesy, ako aj hospodársky mechanizmus musia vo svojej celostnosti vytvárať všetky rozhodujúce podmienky pre všeobecnú intenzifikáciu spoločenského reprodukčného procesu, v rámci ktorej rozhodujúca úloha prislúcha práve VTR. Predpokládame preto všeobecné, oveľa výraznejšie smerovanie k uspokojovaniu spoločenských potrieb pri súčasnom dosahovaní najvyššej možnej efektívnosti.

Ide o tieto základné postuláty.

4.1 Celý proces intenzifikácie spoločenského reprodukčného procesu ako výraz širokého uplatňovania VTR sa predovšetkým nemôže zaobiť bez neustálej konfrontácie vzťahu výroby a potrieb tak v čase zostavovania národohospodárskeho plánu, ako aj pri jeho realizácii. V neobyčajnej rozmanitosti ekonomických väzieb nemožno tejto požiadavke vyhovieť obmedzením sa na realizáciu priamych príkazov plánu, ani priamym stanovením hmotných objemov potreby zdrojov na zabezpečenie naturálne vyjadrených potrieb. Nevyhnutná je prítomnosť hodnotových kategórií v čase zostavovania aj realizácie národohospodárskeho plánu. Na formovanie spoločensky nevyhnutných nákladov práce ako základu

cien a ocenení za socializmu má zásadný vplyv výroba výrobkov v súlade s plánom a ich nasledujúca realizácia vo svojej organickej jednote. Cena a ocenenia, formy prejavu spoločensky nevyhnutných nákladov práce nemôžu preto byť iba výrazom evidencie skutočných alebo plánovaných nákladov vynaložených na výrobu úžitkových hodnôt, musia zároveň vyjadrovať aj to, do akej miery spoločnosť dané náklady uzná ako také, ktoré možno považovať za náklady zodpovedajúce dosiahnutému ekonomickému efektu, ktorý sa môže plne potvrdiť iba pri realizácii výrobkov prevzatím do domácej alebo zahraničnej spotreby.

4.2 Vyšší stupeň prepojenia výroby a potrieb, opierajúci sa o aktívne využívanie tovarovo-peňažných vzťahov, súčasne predpokladá, že v procese zladovania hmotnej a hodnotovej stránky národohospodárskeho plánu sa nielen dotvára sám národohospodársky plán, ale súčasne sa formujú aj plánované ocenenia, vymedzujú sa úlohy a rozsah využívania socialistických financií a formujú sa javové podoby a obsah kritérií efektívnosti všetkých stupňov zabezpečujúcich plánovaný reprodukčný proces. Obsah a forma hodnotových kategórií (ocenenia) začínajú takto nadobúdať nové črty, ktoré ich menia z veličín vyjadrujúcich skutočne dosahované podmienky výroby na spoločenské normy odrážajúce procesy možného dosiahnutia danej výroby.

4.3 Výrazne sa mení postavenie hodnotových kategórií v spotrebe. Ekonómiu času nemožno redukovat iba na oblasť výroby. Orientácia spotrebiteľa na úsporné uspokojovanie potrieb šetrením zdrojov či zdrojovo menej náročnými výrobkami, vrátane dovozu, ak predstavuje efektívnu substitúciu, ako aj adekvátne hierarchizácia uspokojovania potrieb z hľadiska postupnosti a rozsahu ich saturácie a pod., predstavujú rovnako relevantnú oblasť ekonómie, ako je tá, ktorá sa dotýka výroby a obehu výrobkov.

Nové chápanie obsahu a formy ceny, ktoré v tejto väzbe súvisí aj so širším chápaným oceňovaním vôbec, vyúsťuje do dvoch základných polôh:

— Do prekonania tradičného typu nákladovej ceny a jej premeny na cenu vyjadrujúcu podmienky výroby — ich primát a podmienky realizácie — vplyv spoločenskej užitočnosti výrobkov ako výrazu miery, ktorou tieto prispievajú k uspokojovaniu spoločenských potrieb.

Primát výrobných podmienok tu vystupuje v dvojakej podobe. Raz ako určujúce východisko pre formovanie plánovanej ceny; jedine pri vychádzaní z neho sa môže začať presadzovať tendencia smerovania ekonomiky k rovnovážnym procesom a tým aj k takej plánovanej cene, ktorá bude vytvorenie tejto rovnováhy napomáhať. Druhý významný aspekt dotýkajúci sa primátu výrobných podmienok, ktorý je dôležitý najmä z hľadiska prehlbenia oceňovania VTR, spočíva v tom, že sa nemôže redukovat iba na odraz jednorazových nákladov výroby, ale musí v sebe vo forme minimálnej efektívnosti obsahovať aj vyjadrenie rozsahu a doby viazanosti spoločenských zdrojov vo výrobe. Ocenenie účin-

nosti používania vo výrobe spoločnosťou zabezpečovaného VTR sa potom stáva spôsobom rentového odlišenia tých zdrojov, ktoré sú zároveň nositeľmi takéhoto druhu VTR.

V procese hmotne hodnotového bilancovania národohospodárskeho plánu sa na základe priameho kontaktu výrobcu a odberateľa pri konštituovaní odberateľsko-dodávateľských vzťahov — ex ante — dotvára už charakterizovaný spoločensky priemerný výraz podmienok výroby o vplyv spoločenskej užitočnosti, spomínaný to prejav miery uspokojovania spoločenských potrieb. Od takto sformovanej plánovanej ceny sa odvodzuje realizačná cena, vystupujúca pri konkrétnom akte kúpy a predaja výrobkov.

— Mení sa postavenie ocenení v hospodárskom mechanizme. Napriek tomu, že plánové ocenenia sa dotvárajú až v procese vlastnej tvorby plánu, ich prítomnosť pri jeho hmotne hodnotovom bilancovaní je nezastupiteľná. Pritom sa postupne formujú nielen plánové ocenenia, ale spätnoväzbovým pôsobením ocenení dotvára sa aj sám plán.

4.4 Cieľové nasmerovanie reprodukčného procesu vyžaduje na každom úseku hospodárstva plánovité prepojenie výroby a potrieb, ktoré v našom chápaní determinuje tak obsah, ako aj funkcie oceňovacích procesov, súčasne vyúsťuje do požiadavky uplatnenia jednotného ekonomického kritéria efektívnosti, ktorým sa musia riadiť všetci účastníci reprodukčného procesu po celej riadiacej vertikále pri prijímaní rozhodnutí a podľa ktorého sa hodnotí úroveň ich činnosti. Kritériom efektívnosti je v našom poňatí vyjadrenie pomeru príspevku k uspokojovaniu spoločenských potrieb k množstvu spoločensky nevyhnutnej práce vynaloženej na jeho dosiahnutie. Pri pretrvávaní tovarovej povahy výroby je vyjadriteľné iba v plánových alebo realizačných oceneniach, ktoré v dôsledku dvojedinosti ich určenia — odrazu primátu podmienok výroby výrobkov s vyjadrením miery, ktorou prispievajú k uspokojovaniu spoločenských potrieb — vo vzťahu k jednotlivo vzatým výrobkom spajajú kvalitatívnu i kvantitatívnu stránku kritéria efektívnosti so ziskom, ktorý výrobcovi prinášajú.

Literatúra

- [1] FRANCE, K.: Analýza systému stimulovania akosti výrobkov. Ekon. Čas., 30, 1982, č. 12, s. 1087–1101.
- [2] VOJTKO, J.: Oceňovacie procesy pri zrýchľovaní vedecko-technického rozvoja: podnecovanie výroby technicky pokrokových výrobkov a tvorba ich cien. Ekon. Čas., 32, 1984, č. 10, s. 888–902.
- [3] VOLKONSKIJ, V. A.: Problemy soveršenstvovanija choziajstvennogo mehanizma. Moskva, Nauka 1981.
- [4] OKÁLI, I. — MARKUŠ, J. — SOKIRA, J. — VOJTKO, J. — BUČEK, M. — ŠIKULA, M.: Hospodársky mechanizmus v etape formovania intenzívneho typu rozšírenej reprodukcie II. [Politickoekonomický náčrt koncepcie]. Ekon. Čas., 31, 1983, č. 5, s. 429–449.

ОБЪЕКТИВИЗАЦИЯ ОЦЕНОЧНЫХ ПРОЦЕССОВ В ХОЗЯЙСТВЕННОМ МЕХАНИЗМЕ ПО ОТНОШЕНИЮ К НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОМУ РАЗВИТИЮ

ВОЙТКО, Йозеф

Объективизация оценочных процессов адекватно отражающая потребности ускорения научно-технического развития (НТР) неотделимо связана с хозяйственным механизмом и с его влиянием на ускорение НТР. Касается так оценивания новых изделий вообще, как и проблемы распределения эффекта управления и его влияния на участников реализации НТР. Правильно избранная пропорция при распределении эффекта управления между производителем новой техники и ее потребителем влияет стимуляционно на обе направления. Поиск адекватного способа распределения эффекта управления в значительной мере связан с оценением как импотов так и отпотов НТР. В статье анализируется проблематика оценивания рентных отношений особого рода, которая связана с освоением центром обеспечивающего НТР хозрасчетной сферой. Проблематика оценивания связана с проблематикой цен планируемой сбалансированности как важного инструмента формирования плановых цен отражающих в себе условия реализации выражения меры удовлетворения общественных потребностей.

INCREASING THE OBJECTIVENESS OF EVALUATING PROCESSES IN THE ECONOMIC MECHANISM IN RELATION TO SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL PROGRESS

VOJTKO, Jozef

Increasing the objective character of evaluating processes, reflecting adequately the needs of scientific and technological progress acceleration, is inseparably connected with the whole economic mechanism and its influence on scientific and technological progress. It concerns the evaluation of new products in general as well as the problem of dividing the management effect and its influence on the agents (participants) of the practical applying of technological progress. The properly choosen proportion in dividing of management effect between the new technology production and their user has a stimulating effect in both directions. Search of an adequate way of management effect dividing is significantly connected with evaluating the inputs and outputs of the scientifico-technological progress as well. The article also deals with the problems of special kind of rent-relation-evaluating which is connected with the practical applying in enterprises sphere of the scientifico-technological progress provided by the center. It is connected with the problems of the planned equilibrium prices (of the balances plan prices) as significant instrument of planned prices forming, reflecting the production conditions and realization conditions as well, what means expressing the degree of social needs satisfying.

Diskusia

O koncepcii úplného chozrasčotu VHI

HOFFMANN, Ján

Súčasťou zdokonaľovania plánovitého riadenia národného hospodárstva je rozvíjanie chozrasčotu a jeho plnšie uplatňovanie v hospodárskej praxi. Napriek skutočnosti, že chozrasčot sa celkove osvedčil ako účinná metóda plánovitého riadenia hospodárskych organizácií, možno konštatovať, že jeho doterajšie uplatňovanie nezodpovedá objektívnym potrebám intenzitného štádia rozvoja ekonomiky. Preto je nevyhnutné otázkam chozrasčotu v súčasnosti venovať zvýšenú pozornosť. Riešenie týchto otázok je aktuálnou úlohou dneška a má značný teoretický i praktický význam.

Intenzívnejšie využívanie chozrasčotu v celom systéme riadenia ekonomiky má prispieť k odhaľovaniu a využívaniu existujúcich rezerv na všetkých stupňoch riadenia, k dosiahnutiu úspor spredmetnenej i živej práce, k rastu produktivity práce, k zvýšeniu kvality všetkej práce a súhrnne k dosiahnutiu maximálnej efektívnosti hospodárenia chozrasčotných organizácií v súlade s celospoločenskými potrebami.

Podľa nášho názoru môže byť chozrasčot efektívne uplatnený len na jednej úrovni hospodárskeho systému.¹ Doteraz nie je ešte úplne vyjasnená otázka, aká úroveň riadenia zodpovedá úplnému chozrasčotu, ktoré organizácie majú byť v plnej miere nositeľmi chozrasčotných vzťahov. Vo všeobecnosti platí, že to musia byť zložité systémy, ktoré sú na jednej strane do detailov ťažko ovládateľné nástrojmi centrálného riadenia, na druhej strane sú schopné všestranne zabezpečiť vlastný rozvoj, v súlade s celospoločenskými potrebami. Tieto organizácie sú relatívne samostatné chozrasčotné subjekty s plnou hmotnou zainteresovanosťou

¹ Existujú aj iné názory. Myslíme si však, že z podstaty chozrasčotu vyplýva, že princípy úplného chozrasčotu možno komplexne uplatniť len na takej úrovni hospodárskeho systému, ktorá tvorí základný chozrasčotný článok. Na iných úrovniach hospodárskeho systému možno uplatňovať chozrasčotné princípy len v menšom rozsahu, v závislosti od konkrétnych podmienok riadenia. Takýto chozrasčot však podľa nášho názoru nemôže byť úplný, ale len čiastkový, zameraný na niektoré vybrané oblasti hospodárskej činnosti.

a zodpovednosťou za výsledky svojej činnosti a majú delegovanú prímeranú právomoc. Na zabezpečenie svojej funkcie musia byť vybavené útvarmi koncepcného, strategického, i operatívneho riadenia.

Deklarovanie VHJ ako základného článku riadenia je prejavom dosiahnutého objektívneho stupňa zospoločenšenia výroby v podmienkach našej ekonomiky. Faktická premena VHJ na základný článok riadenia je dlhodobejším procesom, výsledkom ktorého bude vytvorenie VHJ ako celostných systémov, ktoré budú schopné určovať a realizovať koncepciu svojho rozvoja a efektívne uspokojovať spoločenské potreby. Na zabezpečenie svojej spoločenskej funkcie budú vybavené potrebnými materiállovými, pracovnými i finančnými prostriedkami. Z týchto dôvodov považujeme za teoreticky odôvodnenú a z hľadiska praxe plne oprávnenú požiadavku rozšírenia chozrasčotných vzťahov na VHJ. Tejto požiadavke zodpovedá konštituovanie úplného chozrasčotu VHJ.²

Cieľom tohto príspevku je na základe doterajších poznatkov ekonomickej teórie a praktických skúseností z uplatňovania chozrasčotu v hospodárskej praxi načrtnúť koncepciu úplného chozrasčotu VHJ z hľadiska požiadaviek intenzívneho ekonomickeho rozvoja. Uvedená koncepcia by mala byť východiskom ďalšieho riešenia chozrasčotu ako systému hospodárenia VHJ, zameraného na zvyšovanie efektívnosti reprodukčného procesu. Naším príspevkom reagujeme aj na diskusiu na stránkach Ekonomickeho časopisu o uvedenom okruhu problémov v ostatných rokoch (pozri najmä [12; 11; 8 a 6]).

1. Základné východiská

Všeobecne možno konštatovať, že úplný chozrasčot je výsledkom historického vývoja ekonomickej kategórie chozrasčotu. Je to kvalitatívne nová, vyššia forma rozvinutosti chozrasčotu, založená na vyššom stupni poznania ekonomických zákonov a zákonitostí socializmu a ich využívania v hospodárskej praxi.

Často sa úplný chozrasčot porovnáva s neúplným (nerozvinutým) chozrasčotom. Bez nárokov na komplexnosť možno hlavné znaky úplného chozrasčotu (v porovnaní s neúplným) vymedziť nasledovne:

1. vyššia miera relatívnej samostatnosti chozrasčotných organizácií;
2. centrálné ukladanie úloh sa opiera o širšie využívanie ekonomických parametrov;
3. chozrasčotná stimulácia je zameraná hlavne na kvalitatívne stránky reprodukčného procesu;
4. činnosť chozrasčotných organizácií sa hodnotí podľa konečných výsledkov hospodárenia;

² Konštituovanie úplného chozrasčotu VHJ, podľa nášho názoru, nevyklučuje v určitých ekonomicky zdôvodnených prípadoch uplatňovanie úplného chozrasčotu aj na úrovni podniku. Základným kritériom voľby subjektu úplného chozrasčotu by však mala byť ekonomická efektívnosť chozrasčotných organizácií.

5. chozrasčotné organizácie financujú svoje potreby prevažne z vlastných zdrojov;

6. chozrasčotné organizácie sú hmotne zodpovedné za celkové výsledky svojej činnosti;

7. lokálne kritériá efektívnosti sú uplatňované v súlade s celospoločenskou efektívnosťou.

Pripomeňme si, že aj Súbor opatrení vytvára základný rámec pre pôsobenie chozrasčotu a charakterizuje základné smery zvyšovania jeho účinnosti. Ukladá: „VHJ budovať ako základný článok riadenia v podnikovohospodárskej sfére, ktorý ako celok je komplexným stupňom riadenia s právnou subjektivitou, je nositeľom úloh plánu a rozpočtu a subjektom vzťahov ku štátnemu rozpočtu. Rieši a realizuje úlohy technickej, výrobnjej a ekonomickej koncepcie rozvoja zverených odborov“ [14].

Úplný chozrasčot VHJ je sústavou ekonomických vzťahov medzi VHJ a spoločnosťou, medzi jednotlivými VHJ (podnikmi), ako aj vnútri VHJ. Vyjadruje ekonomické vzťahy rozvinutého socializmu a vytvára širšie možnosti na riešenie zložitejších a náročnejších úloh výrobných kolektívov. Konštituovanie úplného chozrasčotu na úrovni VHJ vyžaduje prebudovanie chozrasčotu tak, aby zodpovedal potrebám celej VHJ. S touto premenou súvisia mnohé teoretické a praktické problémy. Prameňa hlavne zo skutočnosti, že doterajšie skúsenosti s komplexným uplatňovaním chozrasčotu na úrovni VHJ sú minimálne. Na druhej strane, akékoľvek mechanické prenášanie podnikového chozrasčotu na úroveň VHJ nie je možné, pretože postavenie a úlohy VHJ v porovnaní s podnikmi sú odlišné. V podmienkach chozrasčotu VHJ sa menia aj hranice (rozširujú sa), aj vnútorné usporiadanie chozrasčotných vzťahov (sú zložitejšie). Chozrasčot VHJ neznamená len povýšenie chozrasčotných vzťahov na vyšší organizačný stupeň, t. j. kvantitatívnu zmenu, ale aj zmenu obsahu a foriem chozrasčotu, t. j. zmenu kvalitatívnu.

Úplný chozrasčot VHJ chápeme ako všestranné a diferencované uplatňovanie chozrasčotných vzťahov v celej VHJ s cieľom vytvoriť sústavu, ktorá bude odrážať postavenie a úlohy VHJ ako celku a jej vnútorných organizačných jednotiek. V tomto zmysle úplný chozrasčot integruje riadenie VHJ na základe chozrasčotných princípov. Pôsobí na zdokonaľovanie systému riadenia celej VHJ, prehĺbením certikálnych i horizontálnych chozrasčotných vzťahov tak vnútri VHJ, ako aj navonok.

Hlavnou úlohou úplného chozrasčotu je vytvoriť pre VHJ širší priestor na rozhodovanie a taký systém stimulácie, pri ktorom budú rozhodnutia VHJ v súlade s celospoločenskými záujmami. Na tento účel musí úplný chozrasčot VHJ podnecovať hospodársku iniciatívu a aktivitu pracovných kolektívov i jednotlivcov, presadzovať ekonomickú efektívnosť v hospodárení, posilňovať hmotnú zainteresovanosť a zodpovednosť vo vzťahu ku konečným výsledkom hospodárskej činnosti a zvýšiť pružnosť a adaptabilitu VHJ na meniace sa podmienky hospodárenia.

2. Náčrt koncepcie úplného chozrasčotu VHJ

Pri riešení koncepcie vychádzame z pracovnej predstavy úplného chozrasčotu VHJ.⁵ Pritom predpokladáme, že VHJ sa stanú relatívne samostatnými celostnými systémami, pôsobnosť ktorých je založená na integrácii riadiacích a podnikateľských funkcií a ich hospodárenie je založené na relatívnej hospodárskej samostatnosti, vymedzené je rámcovými celospoločenskými normami so znášaním všetkých dôsledkov vlastnej úspešnosti alebo neúspešnosti.

V riešení nám ide o určitú konkretizáciu tejto predstavy, o to, čo si predstavujeme pod úplnosťou chozrasčotu a ako by sa mal úplný chozrasčot uplatňovať na úrovni VHJ ako základného chozrasčotného článku. Jadrom nášho prístupu je vymedzenie základných črt, charakteristických pre úplný chozrasčot VHJ.

Úplný chozrasčot môže účinne plniť svoju funkciu len za predpokladu systémového usporiadania chozrasčotných vzťahov v celej VHJ, tak vnútri VHJ, ako aj smerom navonok. Na základe tejto hypotézy možno konštatovať, že úplný chozrasčot VHJ znamená *vytvorenie systému chozrasčotných vzťahov v celej VHJ, založeného na rovnakých princípoch, tvoriacich ucelenú sústavu, uplatňovanú v celom systéme riadenia VHJ.*

V súlade s uvedenými úvahami možno konštatovať, že základné črty úplného chozrasčotu VHJ sú:

1. prehĺbenie princípov chozrasčotu (rast chozrasčotu do hĺbky);
2. uplatňovanie princípov chozrasčotu na celý hospodársky systém (rast chozrasčotu do šírky).

Ad 1. Prehĺbenie princípov chozrasčotu je vyjadrením zdokonaľovania chozrasčotu vôbec, a to tak metódy riadenia, ako aj spôsobu hospodárenia. Predpokladom toho je účelné rozvinutie základných princípov chozrasčotu s cieľom vytvoriť podmienky na účinné pôsobenie chozrasčotných vzťahov.

Za hlavné princípy úplného chozrasčotu VHJ považujeme:

- plánovitosť,
- relatívnu samostatnosť,
- samofinancovanie,
- hmotnú zainteresovanosť,

⁵ Uvedomujeme si, že sám názov *úplný chozrasčot* je problematický a nepresný. Problémy vznikajú najmä v súvislosti s jeho ďalším rozvojom, pretože vyvoláva dojem, akoby vývoj chozrasčotu bol už ukončený, čo by bolo v rozpore so všeobecne uznávaným názorom o chozrasčote ako dynamickej ekonomickej kategórii. Napriek týmto nepresnostiam pracujeme s týmto názvom, pretože ekonomickej teória ešte nenašla presnejší termín, ktorý by adekvátnejšie vyjadroval rozvoj chozrasčotu v podmienkach intenzifikácie ekonomiky a odlišnosť naznačeného poňatia chozrasčotu od čiastkového uplatňovania chozrasčotných prvkov, pravidiel a princípov, teda od čiastkového chozrasčotu, ktorý je aplikovaný na rôznych úrovniach riadenia. V žiadnom prípade však nechápeme úplný chozrasčot ako „úplnú ekonomickej kategóriu“, ktorá už nepodlieha ďalšiemu vývoju.

- hmotnú zodpovednosť,
- ekonomickú kontrolu.

Plánovitosť je východiskovým princípom úplného chozrasčotu. Vyjadruje nevyhnutnosť plánovitého využívania ekonomických zákonitostí v riadení VHJ. Pritom sa hlavný dôraz kladie na dlhodobosť, t. j. určovanie pôsobenia ekonomických zákonitostí na budúce podmienky hospodárenia. Úplný chozrasčot predpokladá vysoký stupeň plánovitosti, ktorého vyjadrením je aj zladenosť v pôsobení ekonomických nástrojov a pravidiel. To znamená, že ekonomické nástroje a pravidlá musia tvoriť jednotnú sústavu, orientovanú na optimálne rozhodovanie VHJ (ex ante), podriadené kritériu ekonomickej efektívnosti.

Predpokladom plánovitosti je organické spojenie chozrasčotu s plánom. Jednotu chozrasčotu a plánu možno dosiahnuť ich vzájomnou previazanosťou, zabezpečenou v celom plánovacom procese. To predpokladá orientáciu chozrasčotu na tvorbu, i realizáciu plánov (pozri aj [13]). Hlavnou funkciou chozrasčotu v tomto zmysle je na jednej strane účinne podporovať tvorbu progresívnych plánov, na druhej strane zabezpečiť jeho efektívnu realizáciu. Výsledkom takéhoto spojenia je, že chozrasčot bude metódou tvorby i realizácie plánu. Plán bude výsledkom optimalizačného kritéria v súlade s centrálnymi určenými úlohami a ekonomickými pravidlami.

Na skĺbenie plánu a chozrasčotu je potrebné zabezpečiť vybilancovanosť, previazanosť a stabilitu päťročných plánov, založenú na dlhodobosti a relatívnej stabilite noriem a normatívov. Sústava ukazovateľov plánu by sa mala vo väčšom rozsahu orientovať na kvalitatívne ukazovatele a ich súlad s naturálno-vecnými ukazovateľmi.

Základom jednoty plánu a chozrasčotu je spojenie ukazovateľov plánu s kritériami efektívnosti, ktoré budú vyjadrovať skutočný vklad VHJ do konečných národohospodárskych výsledkov. Takýmto spôsobom sa vytvoria predpoklady na komplexné hodnotenie činnosti VHJ nielen podľa ukazovateľov plánu, ale aj podľa celkových výsledkov hospodárenia.

Princíp relatívnej samostatnosti vytvára podmienky na rozvoj socialistického podnikania a zvýšenia hospodárskej iniciatívy VHJ ako základnej chozrasčotnej jednotky. Vytvára predpoklady na zvyšovanie efektívnosti výroby využívaním tých zdrojov, ktorými disponujú uvedené jednotky. V tomto zmysle je relatívna samostatnosť nevyhnutnou podmienkou na dosahovanie synergického efektu vo VHJ. Úplný chozrasčot predpokladá posilnenie ekonomickej sily VHJ, čomu zodpovedá aj vyššia miera jej relatívnej samostatnosti.

Vyjadrením tejto tendencie je plnšie využívanie tovarovo-peňažných vzťahov a hodnotových kategórií v systéme plánovania a riadenia. Vo vertikálnych vzťahoch sa zvyšuje rozsah i váha nepriamych nástrojov riadenia. V horizontálnych vzťahoch sa táto tendencia prejavuje rastom významu chozrasčotných vzťahov medzi dodávateľmi a odberateľmi.

Relatívna samostatnosť vyjadruje chozrasčotné postavenie VHJ v systéme riadenia národného hospodárstva. VHJ majú v rámci socialistického spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov v operatívnej správe zverené prostriedky a pôsobia ako samostatné ekonomické a právne subjekty. To znamená, že sú oprávnené vstupovať do ekonomických i právnych vzťahov s centrálnymi orgánmi, ako aj s inými organizáciami podnikovohospodárskej sféry. Práva a povinnosti VHJ sú vymedzené v rámci všeobecne platných právnych predpisov. VHJ ako ekonomický subjekt je adresátom úloh štátneho plánu, subjektom odvodov do štátneho rozpočtu, nositeľom finančných a úverových vzťahov, subjektom dodávateľsko-odberateľských vzťahov, ako aj subjektom plánovania i hodnotenia hospodárskych výsledkov.

Rozsah relatívnej samostatnosti musí vytvárať podmienky na:

- pružné reagovanie VHJ na meniace sa potreby spoločnosti,
- produkovanie a absorbovanie poznatkov vedecko-technického pokroku,
- včasnú inováciu výroby a výrobkov,
- účelnejšiu a hospodárnejšiu kombináciu a substitúciu výrobných činiteľov.

Miera relatívnej samostatnosti VHJ je určená rozsahom pririeknutej pôsobnosti, právomoci a zodpovednosti. Pre úplný chozrasčot je charakteristické výrazné zväšenie rozsahu materiálnej a morálnej zodpovednosti VHJ, a to tak voči spoločnosti, voči dodávateľom a odberateľom, ako aj voči vlastným pracovníkom. Ide tu o chozrasčotnú zodpovednosť VHJ za komplexne poňaté výsledky svojej činnosti, s prihliadnutím na optimálne uspokojovanie spoločenských potrieb.

Takto chápaná zodpovednosť zahŕňa v sebe nielen zodpovednosť za plnenie centrálne stanovených úloh národohospodárskeho plánu, ale aj zodpovednosť za maximálne využívanie výrobných činiteľov, za efektívne vynakladanie zverených zdrojov, za včasnú úhradu záväzkov voči štátnemu rozpočtu a ostatným finančným orgánom, za plnenie dodávateľsko-odberateľských zmlúv, za dodržiavanie všeobecne platných ekonomických pravidiel a v neposlednom rade aj za plnenie záväzkov a povinností voči vlastným pracovníkom.

Dôležitou podmienkou účinného fungovania chozrasčotných vzťahov je súlad medzi právomocou a zodpovednosťou, t. j. aby orgán, ktorý má právomoc prijímať určité rozhodnutia, niesol za ich dôsledky aj plnú zodpovednosť. Takúto rovnováhu právomoci a zodpovednosti je potrebné vytvoriť na každom stupni riadenia VHJ.

Princíp samofinancovania vyjadruje nevyhnutnosť zabezpečovať finančné prostriedky VHJ z výsledkov ich vlastnej činnosti, spojenú s oprávnenosťou disponovať vytvorenými finančnými prostriedkami v rámci všeobecne platných pravidiel, určených centrom. Dôsledné uplatnenie princípu samofinancovania vyžaduje vytvoriť podmienky pre takú tvorbu vlastných finančných zdrojov, ktoré na jednej strane umožnia

plnenie úloh VHJ voči spoločnosti, na druhej strane zabezpečia finančné prostriedky na plynulý priebeh reprodukčného procesu v celej VHJ. Možno teda konštatovať, že úplný chozrasčot predpokladá plánovité samofinancovanie bežných i rozvojových potrieb VHJ, spojených so zabezpečovaním rozšírenej reprodukcie. Ide tu o výdavky na bežnú prevádzku, výdavky na investičnú výstavbu, výdavky na rozvoj vedy a techniky, ako aj ostatné výdavky, spojené s rozvojom systému riadenia celej VHJ.

Úplnému chozrasčotu zodpovedá *oprávnenie a povinnosť* samofinancovania VHJ, ktorá sa prejavuje na jednej strane financovaním všetkých svojich potrieb prevažne z vlastných zdrojov pri súčasnom využívaní úveru ako doplnkového zdroja, poskytovaním dotácií zo štátneho rozpočtu ako výnimočného opatrenia a obmedzovaním redistribučných procesov, na druhej strane väčšou právomocou VHJ v rozhodovaní o použití finančných prostriedkov. Vyjadrením zvýšenej právomoci VHJ vo finančnej oblasti je tvorba komplexnej sústavy finančných fondov na úrovni VHJ a možnosť rozhodovať o podmienkach tvorby fondov v podnikoch.

Princíp samofinancovania úzko súvisí s rentabilitnosťou, vyjadrujúcou nevyhnutnosť krytia výdavkov z príjmov realizovanej produkcie a dosahovania zisku. Vytvára chozrasčotnú zainteresovanosť na plnení stanovených úloh pri najmenších výdavkoch, t. j. na dosahovaní maximálne možného zisku ako rozdielu medzi príjmami v cenách realizácie a celkovými výdavkami. Pritom musí byť zachovaná zásada, že dosahovanie rentability musí byť v súlade s celospoločenskými záujmami. To znamená, že v hospodárskej činnosti VHJ je potrebné vytvárať podmienky na dosahovanie rentability a jej rastu, vyplývajúcu zo spoločensky užitočnej činnosti. Rentabilita v tomto zmysle musí byť výsledkom uspokojovania spoločenských potrieb pri maximálnej ekonomickej efektívnosti.

Rentabilitnosť v podmienkach úplného chozrasčotu charakterizuje dosahovanie zodpovedajúcej úrovne rentability VHJ ako celku, spojenej nielen so zvýšením podielu zisku na tvorbe zdrojov, ale aj so zvýšením významu a úlohy zisku v hospodárení VHJ. Zisk je v tomto zmysle nielen hlavným finančným zdrojom, ale aj syntetickým ukazovateľom ekonomickej efektívnosti VHJ. Zvýšenie úlohy zisku v hospodárení VHJ predpokladá vytvorenie vzájomnej závislosti dosahovanej rentability s tvorbou zdrojov, ako aj prepojenie ukazovateľov rentability VHJ ako celku s ukazovateľmi jej organizačných jednotiek.

Princíp hmotnej zainteresovanosti je založený na realizácii ekonomických záujmov kolektívov a jednotlivých pracovníkov. Predpokladom vytvorenia účinnej zainteresovanosti je dovedenie ekonomických záujmov jednotlivcov a pracovných kolektívov do systému hmotnej zainteresovanosti VHJ.

Cieľom hmotnej zainteresovanosti je podporovať racionálne využíva-

nie všetkých zdrojov, zvyšovať efektívnosť výroby a vytvoriť podmienky na rozvoj iniciatívy a aktivity pracujúcich na splnení celospoločenských úloh. To predpokladá vytvorenie takého systému hmotnej zainteresovanosti, v ktorom porovnateľné množstvo, kvalita a celkový efekt pracovnej činnosti bude zodpovedať výške celkových odmien pracovných kolektívov a jednotlivých pracovníkov.

Charakteristickou črtou úplného chozrasčotu je zvýšená orientácia systému hmotnej zainteresovanosti na ukazovatele ekonomickej efektívnosti. Táto tendencia sa prejavuje najmä zintenzívnením zainteresovanosti na konečných výsledkoch vlastnej hospodárskej činnosti. V oblasti osobnej hmotnej zainteresovanosti pôjde v prvom rade o užšiu väzbu miezd so ziskom, vytvorením závislosti tvorby miezd od úrovne skutočne dosahovaného zisku, ako aj možnosťou financovania časti mzdových potrieb zo zisku. V oblasti kolektívnej hmotnej zainteresovanosti sa uvedená tendencia prejavuje uplatňovaním závislosti medzi tvorbou a použitím finančných zdrojov. Nevyhnutným predpokladom prehĺbenia hmotnej zainteresovanosti je uplatňovanie dlhodobých noratívov a ich stability v celom systéme hmotnej zainteresovanosti VHJ.

Princíp ekonomickej kontroly nadväzuje na hospodársko-operatívnu samostatnosť VHJ. Hlavnou funkciou ekonomickej kontroly je zisťovať úroveň hospodárenia a odkrývať rezervy v chozrasčotnej činnosti VHJ.

V úplnom chozrasčote sa v súvislosti so zvýšením miery relatívnej hospodárskej samostatnosti VHJ zvyšuje aj význam ekonomickej kontroly. Prejavuje sa to najmä v zdokonaľovaní kontrolnej činnosti a jej širším využívaním v hospodárskej činnosti VHJ. Zvýšenie významu ekonomickej kontroly je zabezpečované nasledovne:

- ekonomická kontrola sa vykonáva formou hodnotovej kontroly (tzv. kontrola korunou) i formou kontroly plnenia centrálne stanovenej úloh a obmedzení;

- ekonomická kontrola sa vykonáva permanentne, t. j. v procese tvorby, plnenia, aj vyhodnocovania plánu;

- ekonomická kontrola sa uplatňuje na všetkých stupňoch riadenia;

- ekonomická kontrola sa vykonáva ako interná (samokontrola) i externá;

- zvýšený dôraz sa kladie na kontrolu plnenia kvalitatívnych ukazovateľov;

- v ekonomickej kontrole sa uplatňuje dlhodobejší prístup;

- výsledky ekonomickej kontroly budú premietnuté do hospodárenia VHJ s prepojením do systému hmotnej zainteresovanosti.

Uvedené princípy predstavujú jednotnú základňu uplatňovania chozrasčotu vo VHJ. Vo svojej komplexnosti vytvárajú priestor pre iniciatívu a aktivitu VHJ ako celku a jej pracovných kolektívov. Princípy chozrasčotu vychádzajú zo všeobecne platných základných princípov riadenia.

Dôsledné uplatnenie uvedených princípov je charakteristickou črtou úplného chozrasčotu. Ich plné uplatnenie v reálnych ekonomických

podmienkach je podľa nášho názoru možné len na úrovni základného článku riadenia. To znamená, že v rámci chozrasčotu VHJ je nevyhnutné vytvoriť hierarchicky organizovaný vnútorný chozrasčot, ktorý bude rešpektovať účelnú mieru samostatnosti nižších článkov v systéme riadenia VHJ.

Ad 2. Uplatňovanie princípov chozrasčotu na celý hospodársky systém vychádza z nevyhnutnosti rozšíriť sféru chozrasčotných vzťahov na celú VHJ.

V záujme plnšieho a účinnejšieho uplatňovania princípov chozrasčotu vo VHJ je potrebné zabezpečiť ich aplikáciu vo vzťahu k

- stupňom riadenia,
- vecným oblastiam činnosti,
- cyklom riadenia,
- výrobným činiteľom,
- etapám reprodukčného procesu.

Stupne riadenia vyjadrujú hierarchickú štruktúru riadenia vo VHJ. Ide tu o vertikálne vzťahy, vyjadrujúce podriadenosť a nadriadenosť jednotlivých úrovní na osi riadenia vo VHJ.

Úplný chozrasčot VHJ predpokladá diferencované uplatňovanie princípov chozrasčotu na všetkých stupňoch riadenia s prepojením chozrasčotných vzťahov až na jednotlivých pracovníkov. To vyžaduje ich uplatňovanie na celej osi riadenia, od VHJ, cez podniky, závody, až na hospodárske a nákladové strediská.

Uvedené stupne riadenia možno do určitej miery modifikovať v závislosti od konkrétnych podmienok jednotlivých VHJ. Využívanie chozrasčotných vzťahov na všetkých stupňoch riadenia VHJ je objektívnou nevyhnutnosťou účinného fungovania chozrasčotu VHJ. Východiskom pre uplatňovanie chozrasčotu na vertikálnej osi bude vymedzenie pôsobnosti, právomoci a zodpovednosti vo VHJ. Z toho vyplýva, že obsah chozrasčotu na rôznych úrovniach riadenia bude odlišný.

Konkrétny obsah chozrasčotu jednotlivých stupňov riadenia bude odlišný v závislosti od obsahu reálnych procesov, ktoré daný stupeň riadi. To znamená, že pôsobenie chozrasčotných vzťahov je potrebné orientovať na tie stránky hospodárenia a riadenia, ktoré môže daný stupeň účinne ovplyvňovať.

Dôležitým aspektom je vymedzenie optimálnej miery chozrasčotnej samostatnosti a hmotnej zainteresovanosti jednotlivých stupňov riadenia tak, aby bol vytvorený záujem o splnenie úloh VHJ ako celku. To predpokladá modifikované uplatňovanie princípov chozrasčotu v závislosti od postavenia a úloh jednotlivých organizačných stupňov vo VHJ. Výsledkom tohto postupu bude vypracovanie určitých „modifikovaných foriem chozrasčotu“ vnútri VHJ, vyjadrených sústavou ukazovateľov a chozrasčotných vzťahov jednotlivých stupňov riadenia, tvoriacich integrovaný systém chozrasčotu VHJ.

Vecné oblasti činností sú v podstate vyjadrením horizontálnej delby

práce vo VHJ. Pre uplatňovanie chozrasčotu je potrebné zabezpečiť aplikáciu chozrasčotných princípov vo všetkých činnostiach VHJ. Pôjde tu nielen o hlavnú výrobnú činnosť, ale aj o vedľajšiu a pomocnú výrobu, o obslužnú a zabezpečovaciu činnosť, výskum, vývoj a prípravu výroby, ako aj o ostatné nevýrobné činnosti.

Uvedené členenie vytvára rámcovú štruktúru činností vo VHJ. Ich konkrétna štruktúra sa musí prispôbiť skutočným podmienkam jednotlivých VHJ.

Základným činiteľom, určujúcim konkrétny obsah chozrasčotu v horizontálnej línii je charakter delby práce a kooperácie, podmienený rozsahom a štruktúrou výrobnotechnickej základne. Chozrasčotné vzťahy musia byť v súlade s postavením a úlohami jednotlivých špecializovaných jednotiek a s ich samostatnosťou v procese funkčnej delby práce, s cieľom ich optimálneho zapojenia do úplného, racionálne organizovaného chozrasčotu VHJ.

Účinné uplatňovanie chozrasčotu po horizontálnej línii predpokladá na jednej strane uplatňovanie jednotných princípov chozrasčotu, na druhej strane diferencovaný prístup pri spracovaní konkrétneho obsahu chozrasčotu, odrážajúci špecifické podmienky jednotlivých činností vo VHJ. Výsledkom takéhoto riešenia bude vypracovanie základných typových riešení chozrasčotu organizačných jednotiek, tvoriacich ucelenú sústavu chozrasčotu VHJ, s cieľom dosiahnuť optimálnu kooperáciu vo všetkých činnostiach a tým vytvoriť podmienky na splnenie úloh celej VHJ.

Cyklus riadenia charakterizuje časový priebeh riadiacich činností. Úplný chozrasčot VHJ predpokladá uplatňovanie chozrasčotných princípov vo všetkých riadiacich činnostiach, t. j. v procese prognózovania, plánovania, evidencie, regulovania, kontroly i vyhodnotenia.

Uvedené činnosti zabezpečujú všeobecne požadovanú dlhodobosť pôsobenia chozrasčotných vzťahov. Vyjadrujú základné riadiace činnosti, uskutočňované v celom časovom horizonte, ktoré sa budú podľa potreby hlbšie rozčleňovať (napríklad plánovanie možno ďalej rozčleniť na: dlhodobé, strednodobé a krátkodobé).

S prihliadnutím na odlišný časový horizont sa bude intenzita i rozsah chozrasčotných vzťahov diferencovane uplatňovať. Ich intenzita i rozsah budú so skracovaním časového horizontu stúpať, a naopak, s predĺžením časového horizontu klesať. Táto tendencia sa primerane odrazí aj v rozsahu ukazovateľov, ich záväznosti, ako aj v pôsobení nástrojov a metód chozrasčotu. Taktiež stabilita ukazovateľov hospodárskej činnosti a ekonomických noratívov bude závisieť od časového horizontu. Ich stabilita bude najväčšia v rámci päťročného plánu. V dlhšom časovom úseku bude síce ich stabilita klesať, ale na základe vopred určených podmienok, vypracovaných podľa predpokladaného trendu vývoja, bude môcť VHJ pružne reagovať na zmenené podmienky.

Aplikáciou princípov chozrasčotu v celom časovom horizonte bude možné zabezpečiť vnútornú jednotu a koordinovanosť pri prijímaní rozhodnutí v celom procese riadenia, a tým vytvoriť podmienky na ďalšie zdokonaľovanie chozrasčotu vo VHJ.

Výrobné činitele sú nevyhnutnou podmienkou priebehu výrobného procesu. Z hľadiska úplného chozrasčotu VHJ je potrebné venovať zvýšenú pozornosť uplatňovaniu chozrasčotných princípov na základné prostriedky, obežné prostriedky a pracovné sily, s prihliadnutím na špecifickosť ich reprodukcie vo výrobnom procese. Spôsob uplatňovania chozrasčotných princípov a ich intenzita bude závisieť od rozsahu a váhy jednotlivých výrobných činiteľov v hospodárskej činnosti VHJ.

Základnou funkciou chozrasčotu v tejto oblasti je podporovať efektívne využívanie všetkých výrobných činiteľov vo VHJ, predovšetkým plné využívanie existujúcich prostriedkov a dosiahnutie predpísanej efektívnosti nových základných prostriedkov, vyššie zhodnocovanie surovín a materiálov, minimalizáciu objemu zásob, rozpracovanej výroby a hotových výrobkov, ako aj vytváranie podmienok pre zvýšenie účinnosti živej práce.

V neposlednom rade by mal úplný chozrasčot vytvárať ekonomický tlak a podmienky v hospodárení VHJ na realizáciu zámery živej práce spredmetnenou, v súlade s potrebami zvyšovania efektívnosti hospodárskej činnosti celej VHJ.

Etapy reprodukčného procesu charakterizujú jeho časový priebeh v podmienkach socialistickej ekonomiky. Vychádzame z predpokladu, že na úrovni VHJ je uzavretý reprodukčný proces. Z toho vyplýva aj nevyhnutnosť uplatňovania chozrasčotných princípov na celý proces rozšírenej reprodukcie, t. j. na prípravu, nadobúdanie, výrobu i odbyt.

Základným cieľom tu je uplatniť chozrasčotné princípy nielen vo výrobnom procese, ale aj v predvýrobných etapách a v etapách nadväzujúcich na výrobný proces. V predvýrobných etapách pôjde o účinné ekonomické pôsobenie na včasnú a kvalitnú prípravu a nadobúdanie i na maximálne využívanie výrobných prostriedkov s prihliadnutím na ich optimálnu ekonomickú životnosť v reprodukčnom procese. Uplatňovanie chozrasčotu v povýrobných etapách bude orientované na včasné a kvalitné uspokojovanie potrieb odberateľov v plánovanom rozsahu i štruktúre. To predpokladá vytvorenie závislosti uspokojovania potrieb VHJ od úrovne plnenia úloh voči odberateľom.

Dôsledným uplatnením chozrasčotných princípov na uvedené štádiá sa rozšíria chozrasčotné vzťahy na celý reprodukčný proces (vrátane rozšírenej reprodukcie), ako aj na celý inovačný cyklus v rámci VHJ.

Načrtnutá koncepcia vychádza zo všeobecne platných princípov chozrasčotu. Jeho ďalšie spracovanie však bude vyžadovať tvorivý prístup, ktorý bude na jednej strane vychádzať z jednotných princípov, charakterizujúcich úplnosť chozrasčotu, na druhej strane prihliadať na špecifické znaky jednotlivých VHJ.

Takýmto prístupom sa zabezpečí účinná aplikácia chozrasčotných princípov na úrovni VHJ, s prihliadnutím na konkrétne výrobné, technické, ekonomické a organizačné podmienky VHJ, a jej skladobných jednotiek, s cieľom vytvoriť jednotný systém chozrasčotu VHJ, ktorý umožní plnšie využívanie tých faktorov rastu efektívnosti, ktoré sa nachádzajú na jednotlivých stupňoch riadenia VHJ, a tým vytvoriť podmienky pre realizáciu potenciálnych možností rastu efektívnosti reprodukčného procesu vo VHJ.

Závěrečné poznámky

Úplný chozrasčot je v súčasnosti určitou modelovou predstavou, teoretickým modelom, ktorý sa postupne formuje v socialistickej ekonomickej vede na základe poznania ekonomických zákonov socializmu a ich pôsobenia v konkrétnych podmienkach ekonomiky. Tento teoretický model je charakteristikou budúceho, želiteľného stavu rozvoja chozrasčotu v podmienkach intenzitného ekonomického rozvoja.

Z viacerých analýz (napr. [10; 17]) vyplýva, že pre uplatňovanie úplného chozrasčotu ešte v súčasnosti nie sú vytvorené reálne predpoklady a podmienky v systémovom okolí. Ide tu o podmienky, ktoré súhrnne vytvárajú parametrické prostredie pre všestranné presadzovanie ekonomickej efektívnosti v systéme riadenia ekonomiky. Účinná aplikácia úplného chozrasčotu závisí od celkového zdokonalenia hospodárskeho mechanizmu, najmä plánovacieho procesu, organizačných štruktúr a ekonomických nástrojov riadenia.

Z uvedeného vyplýva, že úvahy o úplnom chozrasčote nie je možné mechanicky aplikovať na súčasné podmienky. Sme toho názoru, že uplatňovanie úplného chozrasčotu VHJ nemožno chápať ako jednorazovú zmenu, ale ako kontinuálny dlhodobejší proces postupného prehlbovania chozrasčotných vzťahov v celom systéme riadenia VHJ, zodpovedajúci objektívnym podmienkam danej etapy rozvoja ekonomiky. Hľadanie a nachádzanie vhodných trajektórií prechodu je popri spracovaní teoretického modelu úplného chozrasčotu spoločenskou objednávku, riešenie ktorej je naliehavou úlohou, vyžadujúcou aktívny a tvorivý prístup pracovníkov z oblasti teórie i praxe [pozri aj [16, s. 424]].

Literatúra

- [1] ABALKIN, L.: Hospodársky mechanizmus rozvinutej socialistickej spoločnosti. Bratislava, Pravda 1976.
- [2] ČERMÁK, M.: Chozrasčotní postavení podniku při zdokonalování plánovitého řízení socialistické ekonomiky. Praha, Svoboda 1981.
- [3] FREMER, M. a kol.: Politická ekonomia. Bratislava, Pravda 1978.
- [4] DVOŘÁK, J.: Intenzifikace ekonomiky a chozrasčot. Praha, Academia 1982.
- [5] GROHMANN, S.: Chozrasčot v etape budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti. Bratislava, Pravda 1983.
- [6] HUSÁR, J. — SCHULTZ, I.: Problémy rozvoja chozrasčotu v súčasnosti. Ekon. Čas., 31, 1983, č. 12, s. 1051–1064.
- [7] MALÝ, V.: Chozrasčot VHJ a podniků. Praha, Svoboda — Horizont 1981.
- [8] OKÁLI, I. — MARKUŠ, J. — SOKIRA, J. — VOJTKO, J. — BUČEK, M. — ŠIKULA, M.: Hospodársky mechanizmus v etape formovania intenzívneho typu rozšírenej reprodukcie. Ekon. Čas., 31, 1983, č. 4–5, s. 308–372, 411–473.
- [9] PANCÁK, M.: Financie a chozrasčot. Bratislava, Pravda 1979.
- [10] RUSMICH, L.: Některé problémy rozvíjení chozrasčotu. Finance a úvěr, 1979, 1979, č. 4 (příloha).
- [11] SOKIRA, J.: Povaha chozrasčotu podnikov integrovaných vo VHJ a niektoré problémy jeho rozvoja. Ekon. Čas., 30, 1982, č. 9, s. 775–789.

- [12] SOKIRA, J.: Rozvoj chozrasčotu a hmotná zainteresovanost podnikov. Ekon. Čas., 28, 1980, č. 5, s. 481-496.
- [13] SOKIRA, J. — MARKUŠ, J. a kol.: VJH v hospodárskom mechanizme rozvinutého socializmu. Bratislava, Veda 1983.
- [14] Sùbor opatrení na zdokonalovanie sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva po roku 1980. Hospod. Nov., 1980, č. 11 (príloha).
- [15] Zásady rozvíjania chozrasčotných vzťahov VJH a podnikov. Zásady prehlbovania vnútropodnikového chozrasčotu v priemyselných podnikoch. Hospod. Nov., 1980, č. 46, 47.
- [16] MARKUŠ, J.: Národohospodárske plánovanie a vedecko-technický rozvoj: doktoré otvorené otázky. Ekon. Čas., 32, 1984, č. 5, s. 416-425.
- [17] DVOŘÁK, J.: Chozrasčot, plán a soustava plánovitého řízení. Polit. Ekon., 27, 1979, č. 9.

КОНЦЕПЦИЯ ПОЛНОГО ХОЗЯЙСТВЕННОГО РАСЧЕТА ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ОБЪЕДИНЕНИЙ

ГОФМАН, Ян

Статья посвящена актуальным проблемам развития хозяйственного расчета в условиях интенсивного экономического развития. Автор на основе теоретических знаний и практического опыта из применения хозяйственного расчета на хозяйственной практике излагает концепцию полного хозяйственного расчета производственных объединений. При этом исходит из предпосылки, что производственные объединения будут постепенно основным звеном управления заводско-хозяйственной сферы.

К разработке концепции автор подходит с определения основных черт, характеризующих полный хозяйственный расчет производственных объединений. По его мнению эти основные черты можно определить с одной стороны углублением принципов хозяйственного расчета, с другой стороны их применением для всей хозяйственной системы производственных объединений. С помощью такого подхода можно обеспечить действенное применение хозяйственного расчета с целью реализации потенциальных возможностей роста эффективности процесса воспроизводства в производственных объединениях.

ON THE CONCEPTION OF FULL KHOSRASCHOT OF PRODUCTIVE ECONOMIC UNITS (CONCERNS)

HOFFMANN, Ján

The article deals with the actual problem of khosraschot improvement under the conditions of intensive economic development. On the basis of previous theoretical knowledge and practical experience in applying khosraschot in the economic practice, the author provides a sketch of total economic khosraschot conception of productive economic units (PEU). He comes out from the assumption, that PEU will become a basic management unit in enterprise-economic sphere.

First of all the author defines the basic features characteristic for the full khosraschot of the PEU. In his opinion these basic features can be defined on the one hand by deepening the khosraschot principles, on the other hand, by their applying to the whole economic system of the PEU. By such an approach it is possible to reach an efficient applying of khosraschot with the goal to make use of potential possibilities of increasing the efficiency of the PEU reproduction process.

Ekonomické otázky vojny a mieru a hospodárska spolupráca krajín s rozdielnym spoločenským zriadením

Hlboké a zásadné zmeny, ktoré sa uskutočňujú v súčasnom svete, v medzinárodných vzťahoch a v celom živote ľudstva, dotýkajú sa úzko každého človeka a každej oblasti jeho činnosti. Marxistická teória charakterizuje súčasnú etapu ako etapu, v ktorej sa ľudstvo čoraz viac orientuje smerom ku komunizmu, ako etapu neustáleho upevňovania medzinárodného postavenia socializmu a rastúceho vplyvu ideí a praxe vedeckého komunizmu na svetové dianie. Je to zároveň etapa rozvoja, v ktorej silnie triedny boj pracujúcich proti útlaku monopolov, rozširuje sa revolučno-demokratické, antiimperialistické a protivojnové hnutie.

Na druhej strane sa v ostatnom čase mimoriadne aktivizovali sily reakcie a vojny, militarizmu a antikomunizmu, ktoré svojím avanturizmom priviedli svet na pokraj jadrovej vojny. V Deklarácii členských krajín RVHP bolo vyjadrené „hlboké znepokojenie nad tým, že ohrozenie mieru sa zvýšilo“.

Socialistické krajiny, ktoré sú na čele pokrokovej časti ľudstva usilujúceho sa o zachovanie mieru a rozvoj medzinárodnej hospodárskej spolupráce, proti silám vojny, agresie a ekonomickej diskriminácie, urobili v ostatnom desaťročí viacero významných krokov a opatrení, posilňujúcich zdravé tendencie vo vývoji ľudstva. Toto úsilie je zakotvené v takých významných dokumentoch, ako je Politická deklarácia členských štátov Varšavskej zmluvy, prijatá v Prahe 5. januára 1983, Spoločné vyhlásenie vedúcich straníckych a štátnych činiteľov siedmich socialistických krajín, prijaté v Moskve 28. júna 1983, i spomínaná Deklarácia, prijatá nedávno v Moskve na ekonomickom zasadnutí vedúcich predstaviteľov komunistických a robotníckych strán a predsedov vlád krajín RVHP.

Tieto dokumenty jednoznačne poukázali na nebezpečenstvá, ktoré vyplývajú z konfrontačnej línie presadzovanej agresívnymi imperialistickými kruhmi, predovšetkým americkými, a z ich pokusov dosiahnuť vojenskú prevahu, uskutočňovať politiku sily a zasahovania do vnútorných vecí iných krajín. „Stupňovanie horúčkovitého zbrojenia týmito

kruhmi je jednou z hlavných príčin prehlbovania politickej a hospodárskej nestability vo svete, zvyšuje nebezpečenstvo jadrovej vojny, ohrozuje samu existenciu ľudstva, stáva sa čoraz ťažším bremenom pre národy sveta, pretože odčerpáva obrovské finančné a materiálne zdroje a spomaľuje hospodársky a spoločenský pokrok.“

Otázky mieru, odzbrojenia a hospodárskej spolupráce sú mimoriadne aktuálne aj z teoreticko-ekonomického hľadiska a redakčná rada Ekonomického časopisu si uvedomuje ich závažnosť. Preto už v minulosti vyhradila primeraný priestor pre publikovanie príspevkov zaoberajúcich sa touto nadmieru angažovanou a životne dôležitou problematikou. Práve pred rokom vyšlo po prvý raz počas existencie Ekonomického časopisu jeho monotematické číslo, ktoré sa komplexne zaoberalo otázkami vojny, mieru a odzbrojenia. Hoci toto číslo (11/1983) nemohlo z pochopteľných príčin naozaj úplne vyčerpať celú problematiku, našlo priaznivý ohlas u čitateľov a bolo kladne hodnotené nielen v odborných, ale aj v politických kruhoch. Na základe toho, a najmä preto, že medzitým sa tieto nepriaznivé tendencie ešte prehĺbili, predovšetkým vinou americkej administratívy, ale aj ďalších militaristických imperialistických kruhov, rozhodla sa redakčná rada prikročiť k intenzívnejšiemu riešeniu ekonomických otázok týkajúcich sa vojny, mieru, odzbrojenia a hospodárskej spolupráce krajín s rozdielnym spoločenským zriadením na stránkach Ekonomického časopisu formou stálej rubriky, ktorá začína týmto číslom. Jej obsahové zameranie už redakčná rada načrtla v úvodnom článku spomínaného monotematického čísla a opäť akcentovala a aktualizovala v úvodníku č. 5/1984 pod názvom **Vojna, mier, odzbrojenie a ekonomické vedy**.

Redakčná rada Ekonomického časopisu očakáva, že najmä v súvislosti s teoretickým rozpracúvaním problémov, ktoré boli načrtnuté v Deklarácii členských krajín RVHP **Zachovanie mieru a medzinárodná hospodárska spolupráca**, prijatej v Moskve 14. júna 1984, prinesie novozaložená rubrika cenné a veľmi potrebné informácie, nové poznatky základného i aplikovaného charakteru, ktorých je v súčasnosti akútny nedostatok.

Redakčná rada

Státně monopolní charakter kapitalistické vojenské výroby

KRČ, Miroslav

Dějiny našeho století ukázaly a potvrdily základní spjatost současného militarismu s imperialismem a neomezenou mocí monopolů, kterou odhalil V. I. Lenin „... úsilí o nadvládu namísto úsilí o svobodu, vykořisťování stále většího počtu malých anebo slabých národů malou hrstkou nejbohatších anebo nejsilnějších národů — to vše vytvořilo ty typické rysy imperialismu, pro které ho musíme definovat jako parazitistický anebo zahnívající kapitalismus“ [1, s. 109].

Nejvýraznějším projevem parazitismu a zahnívání byly obě světové války. V současné době je to růst militarizace ekonomiky, která je provázena růstem vojenských výdajů členských států NATO a agresivními záměry tohoto vojenského paktu proti všemu pokrokovému, zejména pak proti socialistickým zemím. Minulé války, jakož i příprava na novou světovou válku militarizací kapitalistické ekonomiky prokazují úpadkovost imperialismu v mnoha směrech. Jde především o obrovské mrhání hmotných statků a pracovních sil. Militarizace kapitalistické ekonomiky rozsáhle odčerpává produktivní, hmotné a finanční prostředky a přeměňuje je v prostředky ničení. Podřizuje si a zneužívá výsledků vědy a techniky pro vojenské účely. V konečném důsledku neumožňuje účinné řešení problémů jednotlivých zemí i celého světa. Militarizace ekonomiky se tak stává čím dále tím větším projevem degenerace nejen kapitalistické ekonomiky, ale i politiky a ideologie. Aktuálnost zkoumání těchto otázek byla mimo jiné potvrzena soudruhům V. Bilákem v procesu přípravy naší delegace na Světové shromáždění Za mír a život, proti jaderné válce v Praze, v roce 1983. Proto v závěrečném dokumentu z tohoto shromáždění bylo zdůrazněno: „Světová vědecká veřejnost, zejména ekonomové a jejich organizace, by měla být vyzvána k tomu, aby věnovala více pozornosti ve své výzkumné činnosti důsledkům závodů ve zbrojení...“

Hořečné zbrojení a vojenskoprůmyslový komplex

Na rozvoji vojenské výroby mají zájem především představitelé vojenskoprůmyslového komplexu (dále VPK). Vojenskoprůmyslovému komplexu je poskytována podpora státně monopolním kapitalismem. Historická praxe potvrdila, že kapitalistická ekonomika právě proto, že je

ekonomikou, která „... vyrábí... jen to a jen potud, co lze vyrobit a pokud to lze vyrobit se ziskem“ [2, s. 276], je vybavena schopností plnit své funkce jen v té míře, v jaké je možné transformovat hodnoty do rámce kapitálového vztahu. Právě tato funkce výroby pro výrobu se ziskem je základním předpokladem rozvoje vojenské výroby v kapitalistických státech. V kapitalistických státech ideálním předmětem zmonopolizování výroby je pak takové zboží, které již svým charakterem není určeno pro osobní spotřebu, ale jen pro státní spotřebu. Takovým zbožím jsou mimo jiné i zbraně. Výstižně tento vztah charakterizoval V. I. Lenin: „Když kapitalisté pracují pro obranu země, to je pro stát, je jasné, že už to není «čistý» kapitalismus, ale zvláštní druh národního hospodářství. Čistý kapitalismus je zbožní výroba. Zbožní výroba je prací pro neznámý a svobodný trh. Avšak kapitalista «pracující» pro obranu «nepracuje» vůbec pro trh, nýbrž pro státní objednávky, a dokonce ve směr za peníze, které mu půjčil stát“ [3, s. 64–65].

Jádro VPK tvoří svazek největších vojenskoprůmyslových monopolů (dále VPM) svázaných s vedením vojenských ministerstev, byrokracie státu a velení armády. Při sledování zjištěných cílů nachází toto státně monopolistické seskupení své spojence a souběžce mezi vysoce postavenými politickými a státními činiteli a také v promilitaristických lobbistických organizacích. K nim se přimyká určitá vrstva vědeckých pracovníků, zabývajících se vojenskotechnickými otázkami.

Ve sféře přitažlivosti vojenské výroby působí ideologická a propagandistická mašinerie imperialismu, kterou doplňují vedoucí odboroví pracovníci vojenského průmyslu, a také některé vrstvy pracovníků těchto odvětví, kteří jsou v zajetí iluze o tom, jakoby růst výroby zbraní byl prostředkem odvrácení dalšího růstu nezaměstnanosti.

Vedoucí vrstvu vojenskoprůmyslových monopolů a představitelé vojenské správy spojují jejich společné zájmy a cíle. Obě tyto frakce VPK jsou zainteresovány na zvyšování té části státního rozpočtu, která je vydávána na vojenské účely. Čím jsou programy válečných příprav rozsáhlejší, tím rychleji rostou vojenské úvěry než vojenské výdaje. Vojenské úvěry představují rozdíl mezi rozpočtovými výdaji na „obranu“ a vojenskými výdaji. Vojenské úvěry se používají na zabezpečení nových zbrojních systémů, tzn. že z nich se v roce 1983 financuje výroba, ale i výzkum a vývoj zbraní, např. pro rok 1984 a později. To ve svém důsledku vede k podpoře růstu objemu výroby zbraní, což pro VPM znamená, že mohou získat vyšší zisky a tím větší „odměny“ se dostává i vojenské a státní byrokracii. To umožňuje utužení vztahů jádra VPK. Vztahy koordinace a vzájemného propojení, které se vytvářejí na základě systémů smluv a kontraktů, napevno spojují VPM s vojenskoekonomickými státními institucemi. Namísto tradičních kontraktů prostřednictvím trhu nastoupilo trvalé spojení VPM s vojenskými institucemi bezkonkurzním zadáváním vojenských zakázek. Do-

chází tak k jejich srůstání v jednotný komplex, který v jádru VPK tvoří tu nejpevnější část.

V oblasti vojenské výroby jsou principy zbožní výroby nejvíce podlamovány, neboť: ztráty jsou zde zespolečenštěny, zisky naproti tomu zásadně soukromě přivlastňovány. Právě zde probíhá nejintenzivněji zesílená tendence k státně monopolnímu charakteru vojenské výroby v kapitalistických zemích.

V americké literatuře 70. let se staly módními tvrzení, že buržoasní stát není svázán s vojenskou výrobou, že neprovádí její státně monopolní podporu. Buržoasní autoři zdůrazňují, že dochází k „rozptýlení“ vojenské výroby, k „přeorientaci“ VPM ve směru většího spojení s civilní výrobou. Jeden z nejznámějších apologetů VPK M. Weidenbaum, který vedl (rok 1982) radu hospodářských poradců amerického prezidenta, tvrdí, že větší část vojenských objednávek v USA dostává množství společností a organizací. Píše o tom takto: „Existuje pozoruhodná tendence k splývání a diverzifikaci v obranném průmyslu. Většina největších vojenských podnikatelů se začala nyní orientovat hlavně na zahraniční trhy ... To, že americké průmyslové giganty monopolizovaly za přispění státu vojenské kontrakty, se ustálilo jako mýtus VPK. A co víc, tvrdí se, že následkem silné závislosti obrany na výrobě tyto společnosti jakoby měly silný vliv na vojenskou úroveň vojenských rozpočtů. Tento mýtus je nutně vyvrátit“ [4, s. 41, 42–43].

Ale fakta dokazují, že v USA existuje skupina průmyslových monopolů, které se orientují převážně na vojenskou výrobu. Vládní zakázky na výrobu zbraní se přidělují úzkému okruhu monopolů. V sedmdesátých letech na 100 hlavních dodavatelů zbraní a vojenské techniky americkému ministerstvu obrany připadá 70 % celkového obchodu, na 25 největších dodavatelů připadá 50 % nákupů [5, s. 37]. Ještě výrazněji vynikne koncentrace vojenských zakázek v lodním průmyslu. Z celkového množství zakázek, 77 % objednávek staveb lodí pro vojenské námořní síly získávají pouze tři firmy — General Dynamics, Litton Industries a Tenneko.

Ekonomickou příčinou, proč monopoly i vojenskoprůmyslové monopoly bojují za zvýšení vojenské výroby na celkové produkci monopolu, je její státně monopolní charakter. Americký ekonom R. Kaufman v této souvislosti naznačuje, co vede podnikatele k boji o zavedení vojenské výroby, a pak o co největší vojenské zakázky, a píše: „...nezávisle na tom, tvoří-li vojenské dodávky 5 nebo 50 % celkového prodeje, stávají se podstatnou částí byznysu, kterou firma vždy upřednostňuje a podporuje. Společnosti, pokud je to možné, vynakládají větší úsilí pro zvyšování vojenských zakázek, než pro zvyšování civilního prodeje, protože vojenská výroba je výhodnější v mnoha ohledech, je méně konkurenční, a také méně podrobována kritice washingtonskou lobby“ [6, s. 56]. Pak je jasné, kde jsou příčiny a hybné síly horečného zbrojení v současném světě — jsou to mimo jiné i VPM, patřící do VPK a tvořící jeho jádro. V. I. Lenin svého času psal o svazku hlavních zbrojních trustů s vysoce postavenými vojáky a politiky, kteří podněcovali lidstvo k první světové válce. V práci *Zbrojení a kapitalismus* uvedl: „Záplava zlata proudí přímo do kapes buržoasních politiků, kteří tvoří úzce spřaženou mezinárodní bandu; ta šťve národy do horečného zbrojení...“ [7, s. 97].

Státně monopolní podpora vojenské výroby

Vedení imperialistické války a její příprava vyžadují ekonomické zabezpečení, tzn. určité množství materiálních prostředků, zejména bojové techniky, i živé síly, která je dovede vyrábět a používat. Nároky na ekonomické zabezpečení imperialistických válek vzrostly natolik, že jejich uspokojování vyžaduje účast celého národního hospodářství. V důsledku toho nabývá proces vynakládání sil a prostředků soudobé kapitalistické společnosti na ekonomické zabezpečení přípravy a vedení imperialistických válek některých specifických rysů.

Militarizace ekonomiky, která se stala permanentním jevem, podstatně ovlivňuje zaměření celkového ekonomického růstu a zvětšuje rozsah vlivu státu na ekonomiku. Vnáší do reprodukčního procesu další rozporné momenty, které zvyšují nutnost centrální regulace. Přes tyto skutečnosti státně monopolní kapitalismus, aby uchoval své panství a dále se rozvíjel, využívá vojenské výroby jako prostředku k naplnění již uvedených cílů. Vojenská výroba také poskytuje prostředky násilí k posilování agresivnosti státně monopolního kapitalismu.

Buržoazní stát mobilizuje zdroje ve prospěch ekonomického zabezpečení imperialistické agrese. Mobilizace zdrojů poznamenává vztahy rozdělování v soudobém kapitalismu řadou parazitních prvků, a současně vytváří předpoklady k poměrně rozsáhlé státní regulaci vojenské výroby. Prostředky určené k financování zbrojení používá stát v souladu se zákonitostmi kapitalistického způsobu přivlastňování. Vytváří příznivé podmínky zhodnocování kapitálu VPM v oblasti vývoje, výroby a trhu vojenské produkce. Dochází ke zhodnocování kapitálu VPM na bázi státní vojenskoekonomické regulace ve všech fázích reprodukčního procesu.

Jde především o podporu vojenskoprůmyslovým monopolům v oblasti:

- investiční činnosti;
- poskytování dlouhodobých úvěrů s nižší úrokovou sazbou než v civilní výrobě;
- přerozdělení státních prostředků a jejich přednostní přidělení vojenskému výzkumu a vývoji;
- přerozdělení státních prostředků a jejich přednostní přidělení vojenskému výzkumu a vývoji;
- prioritní přidělování surovin a kritických komponentů vojenské výroby;
- rostoucí podíl státních objednávek na celkové výrobě VPM;
- vznikáním smíšených společností pro výrobu vojenské techniky;
- omezováním konkurenčního boje určitým ústupem od konkurzního zadávání zakázek ve vojenské výrobě a jeho náhrada přímým jednáním;
- realizace vývozu výrobků vojenského určení pomocí státních objednávek a za pomoci státních orgánů;
- zabezpečení dlouhodobého konjunkturálního vývoje těchto monopolů rostoucími vojenskými výdaji a ukončením cyklu rozmachu a poklesu ve vo-

jenské výrobě, a to tím, že jsou vylučovány krátkodobé zbrojní programy z činnosti nejsilnějších VPM.

K realizaci posledně uváděné podpory je přijata buržoazním státem celá řada opatření. Jde především o:

- zavedení garance financování velkých vojenských programů na delší období,
- vytvoření koordinačního centra vojenské výroby s cílem vyřadit duplicitu vojenské výroby a snížit úlohu konkurzního zadávání vojenských zakázek,
- změny v realizaci rozpočtování nákladů¹ na vyvíjený zbraňový systém.

Velkou roli v podpoře vojenskoprůmyslových monopolů sehrává požadavek na revizi a zvýhodnění systému daní a zisku ve vojenské výrobě, což má přispět k povzbuzení kapitálových investic. Státními dotacemi se má provádět obnova výrobních prostředků ve vojenské výrobě tak, aby byly do výrobního procesu zaváděny integrální úseky s velkým podílem mechanických manipulátorů a robotů a strojů řízených podle programu.

Významnou formou státně ekonomické regulace vojenské výroby je politika urychlené amortizace. Její podstata spočívá v zavedení odpisů, umožňujících amortizovat pořizovací hodnotu výrobního zařízení v kratší době, než je jeho průměrná životnost. Ve vojenské výrobě v USA se tato doba v roce 1950 zkrátila z 15 let na 5 let. V civilní výrobě činila 19 let. Podle norem z roku 1945 bylo možno nově vybudovaným vojenským podnikům v USA odepsat až 2/3 hodnoty jejich výrobního zařízení v prvních letech fungování [9, s. 125]. Přitom míra amortizace se stanovuje i z hodnoty státního fixního kapitálu, který se účastní ve vojenské výrobě. Tento státní podíl na celkovém kapitálu zvyšuje míru zisku vojenskoprůmyslovým monopolům. L. Ivánek uvádí, že podíl státu na hodnotě fixního kapitálu 40 největších amerických vojenskoprůmyslových společností činil téměř 26 % [10, s. 204]. Vysoká míra amortizace ve vojenské výrobě vede k růstu cen vojenského zboží, což má vliv i na dosahovanou

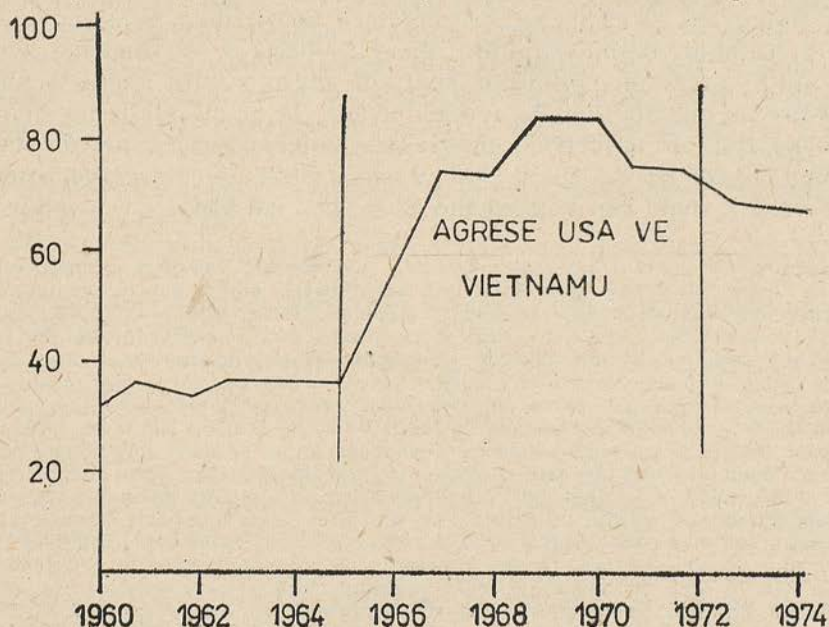
¹ U výdajových smluv (Cost-plus-contracts) jsou vzniklé výdaje s přiměřenou přírůžkou k zisku vyplaceny podnikateli. U pobídkových smluv (Incentive contracts) jsou očekávané budoucí výdaje stanoveny objednavatelem. Jsou-li skutečné projektované výdaje překročeny, měla by firma sama převzít určitý podíl (obvykle 30 %) na zvýšených výdajích a zbytek nákladů nese stát. Naopak, podaří-li se firmě udržet skutečné projektované výdaje nižší, může si firma určitý podíl z těchto úspor ponechat pro sebe, to znamená, že se její zisk zvýší. Právě proti této formě rozpočtování nákladů na vyvíjený zbraňový systém se brání VPM. Je to dáno tím, že u výdajových smluv jsou vzniklé výdaje nadhodnoceny a vojenský orgán je málo informován, než aby proti tomu mohl zakročit. Zpravidla vysokí vojensští představitelé jsou externí odborní poradci VPM, nebo jsou dokonce členy správních rad těchto monopolů. Proto ani proti nadhodnocování výdajů nezakročují. V této souvislosti americký ekonom S. Melman uvádí: „Pro vojenský průmysl se stal charakteristický nový typ podnikání. Firma maximalizuje výrobní náklady a tak maximalizuje svoje subvence od orgánů státní regulace“ [8, s. 21]. Představitelé VPM požadují také — v souvislosti se změnou rozpočtování nákladů na zbraňový systém — zrušení tzv. rozpočtování nulovou základnou, jimž bylo možno i v rámci jednotlivých fiskálních let při nedostatku rozpočtových prostředků náhle zastavit anebo na určitou dobu přerušit financování některých zbrojních projektů ze strany amerického ministerstva obrany. [8, s. 21].

míru zisku. Z hlediska výstavby vojenských závodů je možný „degresivní odpis“ jejich pořizovací hodnoty. Investice mohou být odepsány do 120 % a výše jejich pořizovací ceny. Tímto způsobem se odpisy dostávají do tzv. válečného odpisového systému, který se i v současné době stává v USA pro VPM jedním ze zdrojů rostoucích zisků. S tím úzce souvisí i daňové úlevy z kapitálových investic výrobního charakteru těch odvětví průmyslové výroby, která jsou nejvíce militarizována.

Vzhledem k tomu, že VPM nejsou schopny zabezpečit svými prostředky a také daňovými úlevami poskytovanými státem požadovaný nárůst objemu vojenské výroby, poskytuje kapitalistický stát dále vládní úvěr na rozšíření výrobního kapitálu za výhodných úvěrových podmínek. Vládní úvěr se zvětšuje především v obdobích, kdy je nutno prostředky násilí zabezpečit agresivní politiku státněmonopolního kapitalismu.

V grafu 1 je uveden vývoj dlouhodobého vládního úvěru na výrobním kapitále osmi aerokosmických firem v USA v letech 1960–1974. Tento graf zachycuje období jak relativního klidu, t. j. léta 1960–1964, ale i léta 1965–1970, t. j. období, kdy USA vedly válku ve Vietnamu, a konečně léta 1970–1974, kdy došlo ke snížení objemu vojenské výroby v důsledku ukončení této války. K opětovnému růstu vládního úvěru na výrobním kapitále dochází v roce 1978, což je spojeno s růstem zahraničně politické agresivity USA. Tento růst má vzestupnou (rok 1981) tendenci. V aerokosmickém průmyslu ve státě Kalifornie činí v současné době tento podíl 72 % [11, s. 123].

Vedle urychlené amortizace a daňových úlev ve státně monopolní regulaci

Graf. 1. Dlouhodobý trend vládního úvěru na výrobním kapitále pro osm hlavních aerokosmických firem USA v letech 1960–1974 (v %)

Pramen: [5, s. 60].

vojenské výroby sehráva svou roli i investiční činnost státu v několika formách. Za státní prostředky byla vybudována celá řada kapacit, vojenských závodů, z nichž část byla dána do používání soukromým VPM za velmi nízké ceny [12, s. 56].

Podíl státních investic na celkových investicích je v USA 10–15 %. V předních evropských zemích NATO je to například v NSR 16%, ve Velké Británii 46 %, v Itálii 36 % [13, s. 213]. Podíl státních investic na investičních vojenskoprůmyslových zakázkách se u VPM ve Francii pohybuje kolem 65 % a v USA činí tento podíl 40 %.

Jednou z forem investiční činnosti státu, napomáhající státně monopolní regulaci vojenské výroby, je předávání vojenskoprůmyslovým monopolům do vlastnictví anebo do bezplatného používání výzkumná (nejedná se pouze o výsledky) a ostatní zařízení pro zabezpečení vojenské výroby. Tento systém je nejrozšířenější v NSR, USA a ve Velké Británii, méně ve Francii. K zabezpečení vojenské výroby jsou zřizovány „not-for-profit“ společnosti, které se „zříkají zisku“ ze své činnosti a svými výsledky podporují VPM. Dávají jim k dispozici výrobní prostory, pomocné provozy, technologická zařízení, tedy takové investiční a technologické celky, které jsou výraznou složkou fixního kapitálu. Z pronájmu jednotlivých složek fixního kapitálu neplyne těmto společnostem žádný zisk. Např. u VPM Messerschmitt — Bölkow — Blohm (MBB), zabývající se převážně výrobou vojenské letecké techniky, patří 80 % budov a zařízení tohoto monopolu státní společnosti pro správu průmyslu Industrieverwaltung GmbH. Tato státní společnost dále financuje polovinu investic VPM. Po dokončení investic (aktivních i pasivních) je přenechává VPM MBB k používání a k dalšímu rozšíření vojenské výroby [14, s. 478].

Vedle státního financování fixního kapitálu vojenskoprůmyslovým monopolům má dále důležitou roli i financování oběžného kapitálu ve vojenské výrobě. Jde o předběžné financování (zálohování) vojenské produkce. Zálohování například v USA se děje z položky vojenských úvěrů na finanční rok, které jsou větší asi o 25 % než vojenské výdaje. Podle zákonných ustanovení může zálohování dosahovat 70–75 % hodnoty uzavřených zakázek. Zálohování vojenských zakázek představuje jednu z významných forem stimulování vojenské výroby [15, s. 194]. Svou povahou toto zálohování vojenských zakázek představuje krátkodobé bezúročné úvěry, které rozmnožují masu fungujícího kapitálu VPM.

Státně monopolní charakter vojenské výroby se podporuje státními nákupy zbraní, vojenské techniky a služeb vojenského určení. Tyto státní nákupy představují relativně samostatný trh, který se vymyká z rámce běžného tržního mechanismu. Státní nákupy zabezpečují VPM odbyt, dlouhodobý výhled a celkově i poměrnou stabilitu. Velikost státních nákupů v jednotlivých průmyslových odvětvích může částečně vypovídat o stupni podpory státu vojenskoprůmyslovým monopolům. Státní nákupy zboží a služeb v 70. letech v USA činily 90 % výroby leteckoraketového průmyslu, 70 % výroby radioelektronického průmyslu, 60 % dopravního zařízení (mimo automobily), 40 % prostředků spojení, 20–30 % produkce elektrických strojů, 15 % chemické a strojírenské produkce a 10 % výroby nástrojů [16, s. 264; 17, s. 322; 18, s. 372]. Z uvedených údajů vysvítá, že největší státní nákupy jsou v nejvíce militarizovaných odvětvích americké ekonomiky.

Další zesílení státně monopolního charakteru vojenské výroby se podporuje

i státním zadáváním vojenských zakázek jednotlivým výrobcům zbraní a vojenské techniky. Specificky vynikne tato situace u amerických VPM. V důsledku státní regulace zakázek ve prospěch nejsilnějších VPM klesá od roku 1962 podíl konkurzního zadávání zakázek. Stále větší část zakázek na výrobu zbraní a vojenské techniky se zadává bezkonkurzní formou, a to jednáním na úrovni ministerstva obrany a vojenskoprůmyslového monopolu, jako garanta celé zakázky. Podíl bezkonkurzního zadávání zakázek se v USA zvyšoval od roku 1962 z 20 % na 46 % v roce 1976. Při přímém jednání nedojde k uzavření smlouvy, a tak dochází k dalšímu (následnému) jednání, které patří také do bezkonkurzního zadávání zakázek. V roce 1976 celkové zadávání zakázek amerického ministerstva obrany v obou již uvedených formách činilo 58 %. Na základě oficiálně vyhlášeného konkurzu se přidělovalo v roce 1962 14 % zakázek. V současné době je to 8 % [5, s. 75]. Z hlediska státně monopolní regulace vojenské výroby je závažná ta skutečnost, že na vyhlášený konkurz vojenských zakázek se může přihlásit v USA firma, která obdrží schválené povolení Kongresu na výrobu prostředků pro „národní bezpečnost“. To umožňuje VPM jako jádru VPK vytvářet tlak na zužování monopolních skupin, zapojených na plnění vojenských zakázek.

Výsadní postavení buržoazního státu v zadávání zakázek, na trhu s vojenskou produkcí se ekonomicky nerealizuje stanovením monopolně nízkých cen nakupovaných zbraní a vojenské techniky, včetně služeb, jak by tomu bylo v případě, kdyby toto postavení zaujímal soukromý monopol.

Všechny tyto stránky státně monopolní regulace vojenské výroby směřují k vytváření příznivých podmínek zhodnocování vojenskoprůmyslového kapitálu a promítají se též do realizace produkce vojenského určení v oblasti trhu. Současně představují i nové formy proplétání a srůstání VPM se státním aparátem imperialistických zemí.

Státně monopolní regulace a výnosnost kapitálu ve vojenské výrobě

Buržoazní stát poskytuje VPM celou řadu výhod oproti civilní výrobě. To zvláště vynikne, provedeme-li komparaci vojenské výroby s výrobou civilní. Výrazně tato okolnost vystupuje při srovnání vlastního kapitálu s fungujícím kapitálem u VPM. V tabulce 1 je uveden vývoj podílu vlastního kapitálu na bilančním kapitálu západoněmeckých VPM s více jak 50% podílem objemu vojenské výroby. Pro soudobé VPM je proto typická poměrně úzká vlastní kapitálová základna, která na sebe váže ve formě státních prostředků velké množství společenského kapitálu. Vojenskoprůmyslové monopoly mohou rozšiřovat vojenskou výrobu celkem nezávisle na velikosti vlastního kapitálu. Nezbytné kapitálové minimum nutné k zahájení výroby je mnohonásobně nižší než v oblasti civilní výroby. Za těchto okolností je rychlost obratu kapitálu ve vojenské výrobě několiknásobně vyšší. Není zvláštností, že u některých VPM je obrat vlastního kapitálu vzhledem k objemu realizované produkce 15 až 20krát rychlejší. To znamená, že obrat celkového kapitálu VPM ve vojenské výrobě je 3-4krát rychlejší než u civilních monopolů. Rychlejší obrat kapitálu u VPM je jedním z faktorů, majících podstatný vliv na zvyšování míry zisku.

Vysoký podíl státního kapitálu na fixním kapitálu vojenskoprůmyslových monopolů se projevuje ve vysoké míře výnosnosti vlastního kapitálu (vztah dosahovaného zisku k vlastnímu kapitálu $\times 100$). Při zakázce na jeden mil. DM, pak při ziskové přirážce 5 %, to představuje zisk pro výrobce 50 000 DM. Bereme do úvahy tu skutečnost, že na fixním kapitálu se nepodílí stát. Pak výnosnost kapitálu je 5 % $[(50\,000 : 1\,000\,000) \times 100] = 5$ %. Ovšem za předpokladu, že u vojenskoprůmyslového monopolu činí podíl vlastního kapitálu na bilančním kapitálu 10 % (viz tab. 1), pak při dalších neměnných podmínkách výnosnost vlastního kapitálu vojenskoprůmyslového monopolu bude 50 % $[(50\,000 : 100\,000) \times 100] = 50$ %. To je oproti civilnímu monopolu 10krát více. V tabulce 2 sou uvedeny hodnoty (v %) výnosnosti vlastního kapitálu předních vojenskoprůmyslových monopolů v 70. letech v NSR. Úspora konstatního kapitálu, byť fiktivní, vede u VPM ke zvyšování míry zisku.

Systém státně monopolní regulace vojenské výroby obecně přispívá k tomu, že VPM realizují vyšší míru zisku z bilančního kapitálu než civilní monopoly. O kolik je tato výroba výhodnější v důsledku státně monopolní podpory, vyplývá z porovnání míry zisku akciového kapitálu skupiny VPM a monopolů zabývajících se civilní výrobou.² Celkovým rozsahem prodeje za léta 1976—1978 jsou si obě skupiny přibližně rovné. Jak ukazuje tabulka 3, míra zisku u amerických VPM převyšovala míru zisku civilních monopolů průměrně za tři roky o 57 %.

V první polovině 70. let měly americké VPM 18—20 % zisky [8, s. 141]. Například ve výrobě řízených střel činí zisk 21 %, při stavbě vojenských lodí je zisk nejnižší, a to 7 % [5, s. 167]. V jednom průzkumu vývoje míry zisku byla míra zisku v letech 1975—1976 10,1 %.

Hlavní kontrolní finanční správa USA provedla analýzu 146 velkých vojenských zakázek a ukázalo se, že průměrná míra zisku z kapitálu investovaného vojenskoprůmyslovými monopoly, které plnily tyto zakázky, dosáhla 56 %. Při další analýze průměrné míry zisku se ukázalo, že u 296 společností, orientovaných na vojenskou výrobu, je zisk rozdělen následujícím způsobem: u 131 společností byl zisk 50 %, u 94 společností byl zisk v rozpětí od 50 % do 100 %, u 49 společností se pohyboval v rozpětí od 100 % do 200 % a u 22 společností dosahoval 200—500 %.

Obdobná situace je i v ostatních kapitalistických zemích. Například míra zisku deseti anglických monopolů,³ které patří mezi hlavní dodavatele ministerstva obrany, byla o 37 % vyšší než míra zisku 100 největších anglických monopolů [20, s. 30—49].

Státně monopolní regulace vojenské výroby má vliv i na dynamiku zisku ve vojenské výrobě. Dynamika zisku ve vojenské výrobě je vyšší než v civilní výrobě. Tato skutečnost obzvlášť výrazně vystupuje do popředí v období hospodářské krize. Jednotlivé VPM se snaží přesunout část své výrobní kapacity ve prospěch výroby zbraní a vojenské techniky. Tato tendence VPM je podporována rostoucími státními nákupy zbraní a vojenské techniky. Zvyšování

² Jde o VPM Lockheed, McDonnell-Douglas, General Dynamics, Grumman, Northrop a Fairchild Industries s rozsahem prodeje 14 776 mil. dolarů a o civilní monopoly Republic Steel, International Paper, National Steel, Levy Straus, Associated Milk Producers a American Bakeries s prodejem 15 344 mil. dolarů.

³ Jde o tyto monopoly: British Aerospace, Dowty Grup, Hunting Associated Industries, General Electric Company, Hawker Siddeley Group, Racal Electronics, Rank Organization, Thorn Electrical Industries, Fodens, Rolls Royce Motors [20, s. 30—49].

Tabulka 1

Podíl vlastního kapitálu na bilančním kapitálu u vojenskoprůmyslových monopolů s více jak 50% podílem vojenské výroby v NSR (v %)

VPM	1970	1972	1974	1976	1977	1978	1979
Messerschmitt-Bölkow-Blohm	8,9	10,9	9,8	7,6	6,4	4,6	4,3
Krauss-Maffei Motoren und Turbinen Union	8,2	10,0	6,2	6,5	4,3	4,1	5,3
Rheinmetall	21,2	19,6	22,8	20,2	16,6	14,5	13,2
	14,9	21,9	17,8	13,6	11,7	10,9	9,5

Pramen: SCHMIDT, F. — MÄHLER, K.: Abrüsten oder Totrüsten. Zur Rüstungspolitik der BRD. Frankfurt a. M., Verlag Marxistische Blätter 1981, s. 117.

Tabulka 2

Výnosnost vlastního kapitálu západoněmeckých vojenskoprůmyslových monopolů (v %)

VPM	1970	1972	1974	1976	1977	1978	1979
Messerschmitt-Bölkow-Blohm	70,7	81,0	131,6	82,9	86,0	152,7	125,5
Krauss-Maffei Motoren und Turbinen Union	52,5	90,2	38,0	110,1	100,0	96,4	124,9
Rheinmetall	—	29,7	53,4	38,1	22,1	33,4	53,7
Dornier	50,0	28,3	38,5	63,5	41,9	83,3	90,7
	111,1	149,7	103,1	82,0	124,7	88,3	136,9

Pramen: SCHMIDT, F. — MÄHLER, K.: C. d., s. 120.

Tabulka 3

Průměrná míra zisku akciového kapitálu vojenskoprůmyslových a civilních monopolů USA (v %)

Skupiny monopolů	1976	1977	1978	Průměr za tři roky
vojenskoprůmyslové monopoly	16,0	17,4	16,0	16,5
civilní monopoly	11,2	9,8	10,4	10,5
Procento převýšení míry zisku u vojenskoprůmyslových monopolů	42,0	76,0	54,0	57,0

Pramen: MEMO, 1981, č. 12, s. 79–80.

podílu vojenské výroby na celkové produkci v období hospodářské krize umožňuje, aby zisk rostl dynamičtěji u VPM než v civilní výrobě [21, s. 1026–1027]. O této skutečnosti píše americký marxista V. Perlo takto: „V roce 1982 vzkvátaly zisky zbrojních producentů navzdory tomu, že v civilní ekonomice se prohlubovala ekonomická krize. V poslední čtvrtině roku 1982 vzrostly vojenské zisky osmi největších amerických zbrojních společností v porovnání

s předcházejícím rokem v průměru o 23 %, zatímco civilní zisky těchto velkých korporací klesly v průměru o 24 % ...“ Odhaduje se, že v roce 1983 se zvýší jejich vojenské zisky o 34 % a v rozmezí let 1982–1986 až o 164 % [22, s. 29–33].

Vyšší zisk ve vojenské výrobě v důsledku státně monopolního charakteru této výroby využívá buržoazní stát jako základního prostředku k přilákání dalších výrobců prostředků ozbrojeného násilí. Nemaleou roli hraje v přilákání potenciálních zájemců o vojenskou výrobu i cenová preference z výrobků vojenského určení. Válečné loďstvo USA platí dodavatelům 21 dolarů 10 centů za každou malou zásuvku na elektrickou lampu, jaká se v obchodech prodává za 25 centů. Za elektrickou připojovací šňůru, kterou lze v obchodě koupit za 3 dolary 60 centů, platí vojenské loďstvo USA koncernům 50 dolarů [23, s. 18–19]. Promítací přístroj na 16 mm film se prodává americké armádě za 1200 dolarů a v obchodě ho lze koupit za 600 dolarů [5, s. 280]

Proto všechna tvrzení zastánců VPK o vyšším riziku, které jakoby nesou VPM, o jejich „kanónovém vlastenectví“ [7, s. 42], o kterém už psal V. I. Lenin, neodpovídají skutečnosti. Zbrojní výrobce má garantovaný trh odbytu.

Rozvoj vojenské výroby v předních kapitalistických zemích přináší těžké sociální a ekonomické důsledky. Pokusy vládnoucích kruhů těchto zemí posílit vojenskou mašinerii vedou k oslabování jejich ekonomického postavení, zhoršování hmotných poměrů pracujících. To mimo jiné jen proto, že dynamický rozvíjející kapitalistická vojenská výroba⁴ se má stát prostředkem vojensko-ekonomického nátlaku na socialistické státy [24, s. 56].

Současná státně monopolní regulace vojenské výroby napomáhá vyvolávat negativní změny kapitalistických výrobních vztahů v oblasti výroby, rozdělování a směny, jež se promítají i do spotřeby. Vojenská výroba, která nabývá státně monopolní charakter, odnímá reprodukčnímu procesu část výrobních prostředků a pracovních sil, které již neslouží tvorbě nových hodnot, nýbrž jejich potenciálnímu ničení a zesiluje parazitní charakter kapitalistického způsobu přivlastňování. Státně monopolní charakter vojenské výroby vede ke změnám ve znovurozdělování důchodu kapitalistické společnosti ve prospěch VPM a na úkor pracujících. Vytváří specifické formy zásahů do reprodukčního procesu, které zvýhodňují VPM a přispívají k dosahování vyšší míry zisku z výroby vojenského zboží. V důsledku státně monopolního charakteru vojenské výroby se vytváří specifický státně monopolní trh vojenské produkce a ten prohlubuje neekvivalentní charakter směny v období monopolního stádia kapitalismu.

⁴ V letech 1958–1980 byla průměrná roční tempa růstu objemu vojenského průmyslu USA (k předcházejícímu roku) celkově 6,9 %, u produkce letecko-raketového průmyslu to bylo 6,1 % a u produkce raketových zbraní 5,4 %. Ale v letech 1978–1981 došlo k nebyvalému zvýšení ročních temp výroby v jednotlivých odvětví vojenské výroby, a to dosahovalo 15,9 % ve vojenském průmyslu, 18,2 % v letecko-raketovém průmyslu a 20,5 % u produkce raketových zbraní.

Státně monopolní charakter vojenské výroby a z toho plynoucí výhody podporuje vojenskoprůmyslové monopoly v dalším rozdmýchávání horečného zbrojení, vede je k nátlaku odklonu od politiky mírového soužití zemí s rozdílným společenským zřízením. „Odklon od mírového soužití zemí s rozdílným společenským zřízením však pro kapitalismus nepřinesl nic pozitivního...“, řekl soudruh V. Biřak na 9. zasedání ÚV KSČ v roce 1983 a dále pokračoval: „Z jeho bezmocnosti vyvěrá strach, agresivnost, avanturismus, ztrácí se schopnost danou situací a tendence historického vývoje reálně posoudit“ [25, s. 3]. Na XXVI. sjezdu KSSS bylo zdůrazněno: „Ukazatelem cesty k zítřku nesmějí být přípravy na válku, které odsuzují národy k nesmyslnému mrhání materiálními i duchovními bohatstvím, nýbrž upevňování míru“ [26, s. 32].

Literatura

- [1] LENIN, V. I.: Spisy 23. Praha, SNPL 1957.
- [2] MARX, K.: Kapitál III — 1. Praha, SNPL 1955.
- [3] LENIN, V. I.: Spisy 25. Praha, SNPL 1956.
- [4] WEIDENBAUM, M. L.: The Economics of Peacetime Defense. New York 1974. 193 s.
- [5] GANSLER, J. S.: The Defense Industry. Londýn, MIT 1981. 346 s.
- [6] CAGOLOV, G.: Vozrastenije roli vojenno-promyšlennogo kompleksa v stranach NATO. MEMO 1981, č. 12, s. 74–87.
- [7] LENIN, V. I.: Spisy 19. Praha, SNPL 1957.
- [8] MELMAN, S.: The Permanent War Economy. Capitalism in Decline. New York, Simon and Schuster 1975. 384 s.
- [9] BURLAKOV, M. I.: Vojennoje potreblenije i kapitalističeskoje vosproizvodstvo. Moskva, Mysl 1969. 277 s.
- [10] IVÁNEK, L.: Zbrojení a odzbrojení v soudobém kapitalismu. Praha, Svoboda 1979. 347 s.
- [11] Defense Monitor. Washington, 1982. 151 s.
- [12] SOUKUPOVÁ, D. — ŠEDIVEC, V.: Státně monopolní tendence v soudobém kapitalismu. Praha, SPN 1973. 99 s.
- [13] RAPOŠ, P.: Krízy a súčasný kapitalizmus. Bratislava, Pravda 1981. 292 s.
- [14] REINHOLD, O. (red.): Západonemecký imperializmus. Bratislava, Pravda 1974. 632 s.
- [15] IVÁNEK, L.: Militarizacija ekonomiki v uslovijach sovremennogo kapitalizma. [Doktorská disertace.] Moskva, VPA V. I. Lenina 1980.
- [16] Statistical Abstract of the U.S. 1973. Washington, D.C., Bureau of the Census 1973.
- [17] Statistical Abstract of the U.S. 1975. Washington, D.C., Bureau of the Census 1975.
- [18] Statistical Abstract of the U.S. 1979. Washington, D.C., Bureau of the Census 1979.
- [19] SCHMIDT, F. — MÄHLER, K.: Abrüsten oder Totrüsten. Zur Rüstungspolitik der BRD. Frankfurt a. M., Verlag Marxistische Blätter 1981. 196 s.
- [20] 1000 Leading Companies in Britain and Overseas 1979–1980. The Times, Londýn 1979.
- [21] KRČ, M. — JURÁK, J.: Militarizace ekonomiky NSR v sedmdesátých letech. Ekon. Čas., 31, 1983, č. 11, s. 1022–1034.
- [22] GENRI, E.: Odzbrojení. Kdo je proti? Praha, Svoboda 1978. 77 s.
- [23] PERLO, V.: What Is the Military-Industrial Complex? Political Affairs, 1983, č. 62, s. 29–33.
- [24] KRČ, M.: Válečně ekonomické přípravy USA — militarizace politiky z pozice síly. [Sborník řada C, č. 2.] Brno, VA AZ 1982, s. 59–61.
- [25] Rudé právo, 24. 11. 1983.
- [26] XXVI. sjezd KSSS. Dokumenty a materiály. Praha, Svoboda 1981, 213 s.

Konzultácie

Výrobná funkcia VES ako zovšeobecnená funkcia Cobba-Douglasa

GOGA, Marián

Použitie rôznych typov výrobných funkcií v teórii a praxi vyplýva z ich výhodných matematických vlastností. Výrobné funkcie vyjadrujú okrem vzťahu ku konečnému produktu aj vzájomné väzby medzi jednotlivými výrobnými faktormi, a tak umožňujú skúmať ich vzájomnú substitúciu.

V príspevku uvádzame výrobnú funkciu s variabilnou elasticitou substitúcie (VES) ako zovšeobecnenú funkciu Cobba-Douglasa, niektoré jej typy a spôsoby určovania jej základných charakteristík.

1. Všeobecný tvar výrobnej funkcie VES

Pri používaní funkcie VES má dôležitý význam elasticita substitúcie faktorov, ako jedna zo základných charakteristík funkcie, ktorá vo veľkej miere závisí od vzájomnej väzby týchto faktorov.

Pri skúmaní výrobných funkcií typu VES bola dokázaná existencia dost silnej väzby medzi elasticitou substitúcie jednotlivých faktorov a fondovou vybavenosťou práce [1; 2].

Preskúmame všeobecný prípad, keď elasticita substitúcie (σ) je funkciou fondovej vybavenosti práce (K/L). Predpokladajme, že funkcia $Y = f(K, L)$ je spojitá a diferencovateľná na intervale $\langle a, b \rangle$, ďalej pre parciálne derivácie platí $\partial Y / \partial K > 0$ a $\partial Y / \partial L > 0$ a funkcia má stupeň homogenity (rovnorodosti) $\nu \neq 1$, pričom Y — objem produkcie (národný dôchodok), K — základné výrobné fondy, L — zásoba živej práce.

Označme $v = K/L$ — fondová vybavenosť práce, $w = Y/L^\nu$ — produktivita živej práce a jej derivácie: $w' = dw/dv$, $w'' = d^2w/dv^2$, potom hraničná miera substitúcie faktorov s je určená nasledovne:

$$s = (\partial Y / \partial L) / (\partial Y / \partial K) = \{\nu \cdot w \cdot v \cdot w'\} / w' = \{\nu \cdot w / w'\} - v. \quad /1/$$

Elasticitu substitúcie faktorov, závislú od úrovne fondovej vybavenosti práce $\sigma(v)$, možno vyjadriť ako

$$\sigma(v) = (dv/v)/(ds/s) = [(\nu \cdot w - w' \cdot v) w' \cdot v] \cdot (dv/ds) = \quad /2/ \\ = (\nu \cdot w \cdot w' - (w')^2 \cdot v) / (v [(\nu - 1) \cdot (w')^2 - w \cdot w'']) .$$

Poznamenávame, že produktivita práce je tu ovplyvňovaná fondovou vybavenosťou práce prostredníctvom substitučního efektu, t. j. efektu nahradzovania pomalšieho prírastku počtu pracovníkov rýchlejším prírastkom stavu základných výrobných prostriedkov. Elasticita takejto substitúcie je ohraničená a vyplýva pre ňu nasledovná súvislosť, že čím je vyššia fondová vybavenosť práce, tým ťažšie prebieha substitúcia, a tiež platí, že relatívne rýchlejší rast fondovej vybavenosti má za následok relatívne pomalší rast produktivity práce.

Ak určíme pre hraničnú mieru substitúcie v súlade s definíciou $\sigma(v)$, že $ds/s = dv/v \cdot \sigma(v)$, potom

$$\ln s = \int (dv/v \cdot \sigma(v)) + c', \text{ a z toho } s = c \cdot \exp \int dv/v \cdot \sigma(v), \quad /3/$$

kde c a c' sú integračné konštanty, pre ktoré platí $c > 0$, $c = \exp. c'$.

Pre odvodenie všeobecného tvaru výrobnej funkcie VES budeme ďalej vychádzať z nasledovného vzťahu (odvodeného zo vzťahu /1/)

$$w'/w = \nu / (s + v) = \nu / (v + c \cdot \exp \int dv/v \cdot \sigma(v)), \quad /4/$$

z čoho za určitých predpokladov vyplýva, že

$$w = B \cdot \exp \int \nu \cdot dv / (v + c \cdot \exp \int dv/v \cdot \sigma(v)), \quad /5/$$

kde B je taktiež integračná konštantka a analogicky pre ňu platí ako pre konštantu c , t. j. $B > 0$ a $B = \exp B'$.

Ak dosadíme vzťah /5/ do vzťahu pre výpočet produktivity živej práce, dostaneme všeobecný tvar funkcie VES

$$Y = B \cdot L^\nu \cdot \exp \int \nu \cdot dv / (v + c \cdot \exp \int dv/v \cdot \sigma(v)). \quad /6/$$

Analogický výsledok by sme získali aj pri funkcii $Y = f(K, L)$, ktorej stupeň rovnorodosti je $\nu = 1$. Funkcia v taktomto tvare je odvodená napr. v prácach [1; 2].

Je zrejme, že výrobná funkcia VES v tvare /6/ sa nedá využiť v praktických výpočtoch. Preto je nevyhnutné. nájsť vhodnejší tvar funkcie, ktorá by bola nielen jednoduchšia, ale zároveň by to bola funkcia s variabilnou elasticitou substitúcie faktorov. Pri hľadaní takéhoto tvaru funkcie je vhodné vychádzať z podmienky, že daná funkcia je zovšeobecnenou funkciou Cobba-Douglasa a jej rôznych tvarov.¹ V nasledujúcej časti uvedieme niektoré tvary výrobnej funkcie VES.

2. Výrobná funkcia VES ako zovšeobecnená funkcia Cobba-Douglasa

Jednou z jednoduchších výrobných funkcií typu VES je Lovellova funkcia, [3; 14] v nasledovnom tvare:

¹ Iné tvary funkcií VES možno odvodiť zovšeobecnením funkcie s konštatnou elasticitou substitúcie CES [13].

$$Y = \gamma \cdot \exp(\delta K/L) \cdot K^{1-\alpha} \cdot L^\alpha, \quad /7/$$

kde γ , δ a ρ sú parametre funkcie. Táto funkcia bola prakticky aplikovaná na výrobné odvetvia ekonomiky ČSSR, ako aj na jednotlivé odvetvia priemyslu v prácach [11; 12]. Z uvedenej funkcie možno určiť základné charakteristiky:

a) parciálne hraničné produktivity

$$\partial Y/\partial K = \gamma \cdot \exp(\delta K/L) \cdot K^{-\alpha} \cdot L^{\alpha-1} [\delta K + (1-\rho) \cdot L], \quad /8/$$

$$\partial Y/\partial L = \gamma \cdot \exp(\delta K/L) \cdot K^{1-\alpha} \cdot L^{\alpha-2} (\rho L - \delta K); \quad /9/$$

b) koeficienty pružnosti α a β , ktoré vyjadrujú závislosť rastu fyzického objemu výroby Y od rastu objemu výrobných faktorov K a L . Ináč povedané, parameter α charakterizuje prírastok Y , pripadajúci na jednotku prírastku K (pri $L = \text{konšt.}$) a β prírastok Y , pripadajúci na jednotku prírastku L (pri $K = \text{konšt.}$):

$$\alpha = (\delta K/L) - \rho + 1,$$

$$\beta = \rho - (\delta K/L),$$

pričom pre stupeň rovnorodosti funkcie ν platí, že

$$\nu = \alpha + \beta = 1;$$

c) hraničná miera substitúcie je rovná

$$s = L [\delta K + (1-\rho)L] / K (\rho L - \delta K); \quad /10/$$

d) elasticita substitúcie faktorov je vyjadrená vzťahom

$$\sigma = (\rho L - \delta K) [\delta K + (1-\rho)L] / [(\rho L - \delta K) (\delta K + (1-\rho)L) - \delta K] = \alpha\beta / (\alpha\beta - \delta \cdot \nu). \quad /11/$$

Koeficienty pružnosti α a β , ako vyplýva zo vzťahu /9/, sú ľahko ekonomicke interpretovateľné a elasticita substitúcie je vyjadrená v závislosti od parametrov funkcie a fondovej vybavenosti práce. V prípade $\delta < 0$ je elasticita substitúcie klesajúcou funkciou fondovej vybavenosti práce.

Ak predpokladáme, že vo funkcii /7/ je $\delta = 0$, potom dostaneme Cobbovu-Douglasovu výrobnú funkciu.

Zo vzťahu /11/ vyplýva, že elasticita substitúcie (σ) je variabilná (fondová vybavenosť práce sa mení) a vo všeobecnosti môže nadobúdať hodnoty z intervalu $(0, \infty)$. Pre súčasné podmienky v našej ekonomike je reálny predpoklad, že hodnoty $\sigma < 1$. V opačnom prípade, ak $\sigma > 1$, by s rastom fondovej vybavenosti klesala hraničná miera substitúcie s , čo vedie k nereálnym predpokladom.

Ďalšou výrobnou funkciou typu VES je transcendentná funkcia Haltera-Cartera-Hockinga [4] v tvare

$$Y = \gamma \cdot \exp(\delta_1 K + \delta_2 L) \cdot K^{1-\alpha} \cdot L^\alpha, \quad /12/$$

kde γ , δ_1 , δ_2 a ρ sú parametre funkcie.

Pre jednotlivé charakteristiky funkcie platí:

a) parciálne hraničné produktivity

$$\partial Y/\partial K = \gamma \cdot \exp(\delta_1 K + \delta_2 L) \cdot K^{-\alpha} \cdot L^\alpha (\delta_1 K - \rho + 1), \quad /13/$$

$$\partial Y/\partial L = \gamma \cdot \exp(\delta_1 K + \delta_2 L) \cdot K^{1-\alpha} \cdot L^{\alpha-1} (\delta_2 L + \rho); \quad /14/$$

b) koeficienty pružnosti a stupeň rovnorodosti funkcie

$$\begin{aligned} \alpha &= \delta_1 K + 1 - \rho, \\ \beta &= \delta_2 L + \rho, \\ \nu &= \delta_1 K + \delta_2 L + 1; \end{aligned}$$

c) hraničná miera substitúcie

$$s = L(\delta_1 K - \rho + 1)/K(\delta_2 L + \rho); \quad /15/$$

d) elasticita substitúcie faktorov

$$\begin{aligned} \sigma &= \alpha \beta / [\rho \alpha^2 + (1-\rho) \cdot \beta^2] = \\ &= (1-\rho + \delta_1 K) (\rho + \delta_2 L) / [(1-\rho) (\rho + \delta_2 L)^2 + \rho (1-\rho + \delta_1 K)^2]. \end{aligned} \quad /16/$$

Ak sa vo funkcii /12/ rovná $\delta_1 = \delta_2 = 0$, dostaneme Cobbovu-Douglasovu výrobnú funkciu. Elasticita substitúcie v tomto prípade závisí od parametrov funkcie.

Zaujímavé vlastnosti má Brunova výrobná funkcia typu VES [5] v nasledovnom tvare:

$$Y = \gamma \cdot K^\delta \cdot L^{1-\delta} - \mu \cdot L, \quad /17/$$

kde γ, δ a μ sú parametre funkcie.

Uvedená funkcia má tieto charakteristiky:

a) parciálne hraničné produktivity

$$\partial Y/\partial K = \gamma \cdot \delta \cdot K^{\delta-1} \cdot L^{1-\delta}, \quad /18/$$

$$\partial Y/\partial L = \gamma (1-\delta) \cdot K^\delta \cdot L^{-\delta} - \mu; \quad /19/$$

b) koeficienty pružnosti a stupeň rovnorodosti funkcie

$$\begin{aligned} \alpha &= \gamma \cdot \delta \cdot K^\delta \cdot L^{1-\delta} / (\gamma \cdot K^\delta \cdot L^{1-\delta} - \mu \cdot L), \\ \beta &= [\gamma (1-\delta) \cdot K^\delta \cdot L^{1-\delta} - \mu] / (\gamma \cdot K^\delta \cdot L^{1-\delta} - \mu \cdot L), \\ \nu &= \alpha + \beta = (\gamma \cdot K^\delta \cdot L^{1-\delta} - \mu) / (\gamma \cdot K^\delta \cdot L^{1-\delta} - \mu \cdot L); \end{aligned}$$

c) hraničná miera substitúcie

$$s = \gamma \cdot \delta \cdot K^{\delta-1} \cdot L^{1-\delta} / [\gamma (1-\delta) \cdot K^\delta \cdot L^{-\delta} - \mu]; \quad /20/$$

d) elasticita substitúcie faktorov

$$\sigma = 1 - [(\mu \cdot \delta) / (1-\delta)] \cdot L/Y. \quad /21/$$

Zo vzťahu /21/ vyplýva, že ak rastie produktivita práce, elasticita substitúcie faktorov sa blíži k jednotke. To znamená, že funkcia /17/ sa mení na Cobbovu-Douglasovu výrobnú funkciu. Podobne k tomuto prípadu dochádza aj vtedy, ak $\mu = 0$. V prípade, že $\mu < 0$ a $\delta = 1$, funkcia /17/ sa mení na lineárnu výrobnú funkciu.

Jednou z výrobných funkcií typu VES, ktoré majú výhodné vlastnosti, je funkcia Newmana-Reada [6; 7]. Táto funkcia bola prakticky aplikovaná na výrobné odvetvia ekonomiky ČSSR v práci [10]. Tvar funkcie je nasledovný:

$$Y = A \cdot K^{\delta} \cdot L^{\rho} \cdot \exp \{ \gamma \cdot \ln L \cdot \ln K \}, \quad /22/$$

kde A, δ, ρ a γ sú parametre funkcie.

Základné charakteristiky uvedenej funkcie sú tieto:

a) parciálne hraničné produktivity

$$\partial Y / \partial K = A \cdot K^{\delta-1} \cdot L^{\rho} \cdot \exp \{ \gamma \ln L \cdot \ln K (\delta + \gamma \ln L) \}, \quad /23/$$

$$\partial Y / \partial L = A \cdot K^{\delta} \cdot L^{\rho-1} \cdot \exp \{ \gamma \ln L \cdot \ln K (\rho + \gamma \ln K) \}; \quad /24/$$

b) koeficienty pružnosti a stupeň rovnorodosti funkcie

$$\begin{aligned} \alpha &= \delta + \gamma \ln L, \\ \beta &= \rho + \gamma \ln K, \\ \nu &= \delta + \rho + \gamma \ln L \cdot K; \end{aligned}$$

c) hraničná miera substitúcie

$$s = L (\delta + \gamma \ln L) / K (\rho + \gamma \ln K); \quad /25/$$

d) elasticita substitúcie faktorov (závisí od zmien základných výrobných fondov a zásoby živej práce):

$$\begin{aligned} \sigma &= (\delta + \rho + \gamma \ln L + \gamma \ln K) / (\delta + \gamma \ln K + \rho + \gamma \ln L + 2\gamma) = \\ &= (\alpha + \beta) / (\alpha + \beta + 2\gamma). \end{aligned} \quad /26/$$

Uvedenú výrobnú funkciu možno zjednodušiť logaritmovaním, čím sa dá pre viesť na lineárny tvar.² Ak sa parameter $\gamma = 0$, funkcia /22/ sa mení na funkciu Cobba-Douglasa.

Praktická aplikácia uvedenej výrobnej funkcie [10] viedla k výsledku, že podľa nej je rozsah zmeny elasticity substitúcie ohraničený, t. j. elasticita substitúcie v jednotlivých odvetviach je nižšia ako 1 a má klesajúcu tendenciu.

Ďalšou výrobnou funkciou typu VES [8] so zaujímavými a svojráznymi vlastnosťami je funkcia

$$Y = A \cdot K^{1-\delta} \cdot L^{\delta} \cdot \exp \{ \rho L \}, \quad /27/$$

kde A, δ a ρ sú parametre funkcie.

Ako vidieť, uvedená funkcia sa mení na funkciu Cobba-Douglasa ak $\rho = 0$. Pre jednotlivé charakteristiky funkcie /27/ platí:

a) parciálne hraničné produktivity

² Toto platí aj pre všetky ostatné funkcie VES uvádzané v tejto časti.

$$\begin{aligned}\partial Y/\partial K &= A (1-\delta) \cdot K^{-\delta} \cdot L^{\delta} \cdot \exp(\rho L), & /28/ \\ \partial Y/\partial L &= A (\delta + \rho L) \cdot K^{1-\delta} \cdot L^{\delta-1} \cdot \exp(\rho L); & /29/\end{aligned}$$

b) koeficienty pružnosti a stupeň rovnorodosti funkcie

$$\begin{aligned}\alpha &= 1 - \delta, \\ \beta &= \delta + \rho L, \\ \nu &= 1 + \rho L;\end{aligned}$$

c) hraničná miera substitúcie

$$s = L (1-\delta) / K (\delta + \rho L); \quad /30/$$

d) elasticita substitúcie faktorov

$$\begin{aligned}\sigma &= (\delta + \rho L) \cdot (1 + \rho L) / [(\delta + \rho L)^2 + \delta (1-\delta)] = \beta \cdot \nu / (\beta^2 + \alpha \cdot \delta) = \\ &= \beta \cdot \nu / [\beta^2 + \alpha (1-\alpha)] = \beta \cdot \nu / (\beta^2 - \alpha^2 + \alpha), & /31/\end{aligned}$$

pričom je elasticita substitúcie určená koeficientmi pružnosti funkcie.

K zložitejším výrobným funkciám typu VES patrí napr. funkcia v tvare

$$Y = A \cdot K^{a_1 \ln L} \cdot L^{a_2 \ln K} \cdot e^{\gamma \ln L \cdot \ln K}, \quad /32/$$

kde A , a_1 , a_2 a γ sú parametre funkcie.

Jednotlivé charakteristiky funkcie možno určiť nasledovne:

a) parciálne hraničné produktivity

$$\partial Y/\partial K = A \cdot K^{a_1 \ln L - 1} \cdot L^{a_2 \ln K} \cdot e^{\gamma \ln L \cdot \ln K} (a_1 + a_2 + \gamma) \ln L; \quad /33/$$

$$\partial Y/\partial L = A \cdot K^{a_1 \ln L} \cdot L^{a_2 \ln K - 1} \cdot e^{\gamma \ln L \cdot \ln K} (a_1 + a_2 + \gamma) \ln K; \quad /34/$$

b) koeficienty pružnosti funkcie

$$\begin{aligned}\alpha &= (a_1 + a_2 + \gamma) \cdot \ln L, \\ \beta &= (a_1 + a_2 + \gamma) \cdot \ln K;\end{aligned}$$

c) hraničná miera substitúcie

$$s = L \cdot \ln L / K \cdot \ln K, \quad /35/$$

čiže hraničná miera substitúcie závisí len od vzájomného vzťahu faktorov a nezávisí od parametrov funkcie;

d) elasticita substitúcie faktorov

$$\begin{aligned}\sigma &= \ln K \cdot L / 2 (\ln K + 1) = (\ln K + \ln L) / 2 (\ln K + 1) = \\ &= (\ln K + \ln L) / \ln (e \cdot K)^2, & /36/\end{aligned}$$

t. j. aj elasticita substitúcie faktorov závisí iba od vzájomného vzťahu výrobných faktorov a nezávisí od parametrov funkcie.

Záver

Keď zhrnieme niektoré poznatky z uvedených výrobných funkcií typu VES, ktoré sa týkajú procesu substitúcie a elasticity substitúcie faktorov, môžeme konštatovať:

— relatívne rýchlejší rast fondovej vybavenosti práce spôsobuje relatívne pomalší rast produktivity práce, čo má za následok sťaženie procesu substitúcie; doterajšie praktické aplikácie funkcií typu VES (napr. Lovellovej, Newmanna-Reada) potvrdili ohraničenosť a klesajúcu tendenciu elasticity substitúcie vzhľadom na rast fondovej vybavenosti práce, pričom $0 < \sigma < 1$;

— vzhľadom na ohraničujúce podmienky v našej ekonomike (napr. pracovné sily), treba realizovať substitučný proces orientovaný na rast produktivity práce, a to dôslednejším využívaním vedecko-technického pokroku;

— rast produktivity práce má za následok, že elasticita substitúcie sa blíži k jednotke.

Záverom treba dodať, že pri používaní uvedených typov výrobných funkcií vznikajú určité ťažkosti pri odhade parametrov týchto funkcií, napriek možnosti ich linearizácie. Jednou z možností prekonania týchto ťažkostí sú nelineárne metódy odhadu parametrov, ktoré sa môžu používať aj k nelineárnym, ale linearizovateľným funkciám. Nelineárne metódy odhadu parametrov zoslabujú, prípadne eliminujú neželateľný vplyv multikolinearity faktorov a vylučujú neželateľné následky linearizácie výrobnej funkcie. Pre odhad parametrov takýchto funkcií možno použiť napr. metódu Gaussa-Newtona, metódu R. W. Marquardta, metódu priameho hľadania a iné [9].

Literatúra

- [1] SATO, R. — HOFFMAN, R.: Production Functions with Variable Elasticity of Factor Substitution: Some Analysis and Testing. *The Review of Economics and Statistics*, 50, 1968, č. 4, s. 158.
- [2] KLEJNER, G. — SIROTA, B.: Proizvodstvennyje funkcion s postojannyimi i peremennymi elastičnosťami zameny faktorov. *Ekon. mat. Met.*, 11, (1975), č. 3, s. 475.
- [3] REVANKAR, N.: A Class of Variable Elasticity of Substitution Production Functions. *Econometrica*, 39, 1971, č. 1, s. 102.
- [4] HALTER, A. — CARTER, H. — HOCKING, J.: A Note on Transcendental Production Function. *Journal of Form Economics*, 39, 1957, s. 120.
- [5] BRUNO, M.: Estimation of Factor Contribution to Growth Under Structural Disequilibrium. *International Economic Review*, 9, 1968, s. 396.
- [6] LANDE, P.: The Interregional Comparison of Production Functions, *Reg. Sci. and Urban Econ.*, 8, 1978, č. 4, s. 87.
- [7] NEWMAN, P. — READ, R., Production Function with Restricted Input Shares. *International Economic Review*, 2, 1961, s. 128.

- [8] FERGUSON, C. — PFOUTS, R.: Agregate Production Function and Relative Factor Shares. *International Economic Review*, 3, 1962, s. 196.
- [9] RAJACKAS, R. — BALSIS, O.: Analiz ekonomiškogo rosta i ocenka dolgosročnych prognozov. Vilnius, Mintis 1979. s. 256.
- [10] ŠTRAUCH, D.: Aplikácia odvetvových produkčných funkcií s variabilnou elasticitou substitúcie. *Informačné systémy*, 11, 1982, č. 3, s. 211.
- [11] ŠTRAUCH, D.: Zhrnutie výsledkov aplikácie produkčných funkcií v ekonometrickom modeli reprodukčného procesu. *Informačné systémy*, 13, 1984, č. 2, s. 165–190.
- [12] ŠTRAUCH, D. — OLEXA, M. — HALUŠKA, J.: Výsledky použitia produkčných funkcií typu VES na príklade československého priemyslu. *Ekon. Čas.*, 30, 1982, č. 11, s. 1000–1014.
- [13] NEŠPOROVÁ, A.: Dvufaktorové produkční funkce s variabilní elasticitou substituce. In: *Aplikační problémy nákladových modelů*. Praha, Dům techniky ČSVTS 1981.
- [14] LOVELL, C. K.: Capacity Utilization and Production Functions Estimation. *The Quarterly Journal of Economics*, máj 1968.
- [15] ŠTRAUCH, D. — OLEXA, M.: Pokus o identifikáciu zmien determinantov vývoja produkcie priemyslu ČSSR. *Ekon. Čas.*, 32, 1984, č. 2, s. 131–147.

ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ФУНКЦИЯ ПЕРЕМЕННОЙ ЭЛАСТИЧНОСТИ ЗАМЕЩЕНИЯ КАК ОБОБЩЕННАЯ ФУНКЦИЯ КОББА-ДУГЛАСА

ГОГА, Мариан

Автор в статье исследует производственную функцию переменной эластичности замещения как обобщенную функцию Кобба-Дугласа, ее некоторые виды и способы определения ее основных характеристик — частичные предельные производительности, коэффициенты эластичности, предельная мера замещения и эластичность замещения.

VES PRODUCTION FUNCTION AS GENERALIZED COBB-DOUGLAS FUNCTION

GOGA, Marián

The author examines in his paper the VES production function as a generalized Cobb-Douglas function, some types of it and some ways of determining its basic characteristics — partially bound productivities, elasticity coefficients, bound substitution measure and substitution elasticity.

Knížné novinky ekonomickej literatúry z Nakladateľstva Pravda v 3. štvrťroku 1984

SELIVANOV, A. I. — SADRŇEJEVOVÁ, A., Ch.: **Priame dlhodobé hospodárske vzťahy**. Bratislava, Pravda 1984. 152 s.

Autori sa zaoberajú komplexom základných otázok ekonomiky, organizácie a plánovania dlhodobých priamych hospodárskych vzťahov medzi podnikmi — dodávateľmi a odberateľmi.

Kniha je určená pracovníkom hospodárskej riadiacej sféry v priemysle.

VIESTOVÁ, K. — ŠTOFILOVÁ, J. — NOVACKÁ, E.: **RVHP a vnútorný obchod**. Bratislava, Pravda 1984. 168 s.

Autorky komplexne analyzujú spoluprácu členských krajín RVHP v oblasti vnútorného obchodu, poukazujú na smery riešenia a zdokonaľovania mechanizmu tejto spolupráce.

Kniha je určená lektorom, propagandistom, riadiacim pracovníkom odvetvia obchodu a poslucháčom VŠE.

KRASNOGLAZOV, B. P.: **Plánovanie vedecko-technického pokroku v členských krajinách RVHP**. Bratislava, Pravda 1984. 200 s.

Dielo obsahuje najnovšie poznatky spoločenstva socialistických krajín z oblasti plánovania vedecko-technického rozvoja. Zároveň venuje zvýšenú pozornosť ďalším formám a metódam spoločnej plánovacej činnosti a problémom ďalšieho zdokonaľovania VTR v krajinách RVHP.

Kniha je určená pracovníkom plánovacích orgánov, ministerstiev, orgánov VHJ, podnikov, vysokých škôl a výskumných pracovísk.

ŠESTÁKOVÁ, M.: **Monopoly v podmienkach vedecko-technickej revolúcie**. Bratislava, Pravda 1984. 376 s.

Publikácia patrí medzi prvé práce, ktoré sa komplexne zaoberajú vplyvom vedecko-technickej revolúcie na proces koncentrácie výroby a kapitálu a na rozličné stránky stratégie súčasných monopolov.

Kniha je určená študentom vysokých škôl, študujúcim na VUML, pracovníkom z oblasti ekonomickej teórie, pedagogickej a propagandistickej praxe.

Prehľad y

Diferenciácia príjmov, výdavkov a vybavenosti vybraných typov československých domácností

SOBEK, Oto

Úvod

Problematika diferenciácie obyvateľstva podľa dosiahnutej životnej úrovne patrí medzi najvýznamnejšie, a súčasne aj najzložitejšie v riadení našej spoločnosti.

V podmienkach socialistickej spoločnosti je jediným teoreticky opodstatneným kritériom diferenciácie príjmov obyvateľstva, ako základnej podmienky jeho životnej úrovne, ich diferenciácia podľa množstva a kvality práce vykonanej ekonomicky aktívnymi členmi spoločnosti. Skutočná diferenciácia príjmov, výdavkov a vybavenosti jednotlivých domácností však nezávisí len od diferenciácie miezd (resp. pracovných príjmov) ekonomicky aktívnych členov domácností, ale v značnej miere je ovplyvnená znovurozdelením pracovných príjmov, ku ktorému dochádza najmä pod vplyvom rozdielnej štruktúry domácností a ktoré sa spoločnosť snaží zmierniť spoločenskou pomocou rodinám s deťmi, a napokon aj rozdielnym spotrebiteľským správaním jednotlivých typov domácností.

Dôležitou úlohou výskumu životnej úrovne preto je zistiť, do akej miery sa diferenciácia čistých príjmov domácností zhoduje s diferenciáciou pracovných príjmov ich ekonomiky aktívnych členov a aký vplyv má štruktúra domácností na diferenciáciu ich spotrebných výdavkov a vybavenosti.

Východiská analýzy

V roku 1982 sa vo Výskumnom ústave životnej úrovne v Bratislave vypracovala analýza diferenciácie príjmov, výdavkov a vybavenosti vybraných typov československých domácností na základe údajov štatistiky rodinných účtov za roky 1976–1980, ktorej základným cieľom bolo zistiť faktické diferencie (absolútne i relatívne) v rovine podmienok životnej úrovne, charakterizovaných hrubým pracovným príjmom a celkovým

čistým príjmom na člena a v rovine uspokojovania potrieb na základe vybraných skupín a podskupín spotrebiteľských výdavkov a vybavenosti vybranými predmetmi dlhodobej spotreby podľa jednotlivých typov domácností.¹ Analýza sa týka siedmich typov čistých rodinných domácností, definovaných takto:

1. dvojčlenná domácnosť, 2 ekonomicky aktívni, 0 detí /2/2/0/,
2. trojčlenná domácnosť, 1 ekonomicky aktívny, 1 dieťa /3/1/1/,
3. trojčlenná domácnosť, 2 ekonomicky aktívni, 1 dieťa /3/2/1/,
4. štvorčlenná domácnosť, 2 ekonomicky aktívni, 2 deti /4/2/2/,
5. štvorčlenná domácnosť, 1 ekonomicky aktívny, 2 deti /4/1/2/,
6. päťčlenná domácnosť, 2 ekonomicky aktívni, 3 deti /5/2/3/,
7. dvojčlenná domácnosť, 1 ekonomicky aktívny, 1 dieťa a trojčlenná domácnosť, 1 ekonomicky aktívny, 2 deti /N/.

Zvolené typy vystihujú najdôležitejšie demografické typy československých domácností: typy 3/1/1 a 4/1/2 predstavujú prevažne mladé domácnosti, v ktorých manželka sa stará o 1 alebo 2 deti; 3/2/1, 4/2/2 a 5/2/3 domácnosti so staršími deťmi, v ktorých obaja dospelí členovia domácnosti pracujú, a typ N neúplné domácnosti s 1 alebo 2 deťmi, ktoré majú na čele spravidla ženu (domácnosti slobodných matiek, vdov a rozvedených). Pomerne heterogénnym z demografického hľadiska je typ 2/2/0, do ktorého patria tak mladé, zatiaľ bezdetné domácnosti, ako aj trvale bezdetné domácnosti, a napokon aj domácnosti s odrastenými deťmi. Súhrnné ukazovatele tohto typu domácností sú potom určené podielom jednotlivých podskupín na súbore štatistiky rodinných účtov. Domácnosti typu 2/2/z by bolo žiadúce z uvedených aspektov ďalej členiť, čo však disponibilný podkladový materiál neumožňoval.

Všetky uvedené typy domácností boli ďalej roztriedené podľa výšky celkových výdavkov na člena do piatich skupín:

1. nízke výdavkové pásmo ($Q_1^{100} \dots Q_{15}^{100}$),
2. podpriemerné výdavkové pásmo ($Q_{16}^{100} \dots Q_{35}^{100}$),
3. stredné výdavkové pásmo ($Q_{36}^{100} \dots Q_{65}^{100}$),
4. nadpriemerné výdavkové pásmo ($Q_{66}^{100} \dots Q_{85}^{100}$),
5. vysoké výdavkové pásmo ($Q_{86}^{100} \dots Q_{100}^{100}$).²

Toto rozčlenenie nám umožnilo sledovať, ako sa mení spotrebiteľské správanie daného typu domácností s rastom jeho príjmovej úrovne.

V celom článku sa pri analýze dôsledne vychádza z prepočtu príjmov, výdavkov a vybavenosti na jedného člena domácnosti, čo má, pravda,

¹ ANTALOVÁ, J. — SOBEK, O. — FILIPOVÁ, J.: Vplyv nástrojov rozdeľovacej politiky na životnú úroveň a jej diferenciaciu. [Výskumná práca.] Bratislava, VÚZU 1982.

² V tomto článku v rozsahových dôvodov pracujeme len s nízkym, stredným a vysokým výdavkovým pásmom.

Tabuľka 1

Základné ukazovatele príjmov a výdavkov domácností (štvorčlenná domácnosť = 100)

	1976								1980							
	4/ 2/2	2/ 2/0	3/ 2/1	3/ 1/1	4/ 1/2	5/ 2/3	Neúplné domácnosti	Koeficient diferenciácie	4/ 2/2	2/ 2/0	3/ 2/1	3/ 1/1	4/ 1/2	5/ 2/3	Neúplné domácnosti	Koeficient diferenciácie
Hrubé pracovné príjmy na 1 EA	100,00	93,38	97,75	111,50	118,17	98,75	85,94	1,4	100,00	93,60	96,52	108,61	119,53	97,81	88,15	1,4
Celkové čisté príjmy na 1 člena	100,00	166,88	120,75	85,19	79,79	86,15	111,74	2,1	100,00	165,66	121,96	92,14	82,66	83,94	110,68	2,0
	100,00	162,10	118,08	86,02	80,88	86,39	108,24	2,0	100,00	161,24	120,73	90,20	81,98	83,88	107,43	2,0
I. Potraviny, nápoje, spoločné stravovanie	100,00	157,90	114,02	91,39	84,28	94,63	112,29	1,9	100,00	161,67	116,00	94,16	82,80	92,70	107,34	2,0
1. Mäso a mäsové výrobky	100,00	164,08	114,74	86,57	86,57	95,32	107,06	1,9	100,00	172,23	119,22	97,97	86,08	95,00	108,63	2,0
2. Tuhy	100,00	144,47	106,32	94,36	91,65	103,84	111,51	1,6	100,00	151,26	109,66	95,63	88,28	101,15	104,60	1,7
3. Mlieko a mliečne výrobky	100,00	133,70	109,93	109,50	103,89	98,92	116,63	1,4	100,00	143,54	114,44	117,94	111,16	98,03	112,25	1,5
4. Mlynárske a pekárske výrobky	100,00	149,89	104,50	99,14	91,86	109,42	110,06	1,6	100,00	151,20	108,93	94,55	86,93	106,54	105,23	1,7
5. Čerstvá zelenina	100,00	162,99	116,54	101,57	92,13	92,91	137,80	1,8	100,00	167,11	118,12	105,37	91,28	86,58	135,57	1,9
6. Čerstvé ovocie mierneho pásma	100,00	151,67	110,00	98,33	85,83	92,50	126,67	1,8	100,00	158,09	114,71	105,88	91,18	88,97	119,12	1,8
7. Citrusové plody a ostatné južné ovocie	100,00	158,38	126,01	109,25	95,38	88,44	140,46	1,8	100,00	166,27	124,70	110,24	100,60	89,16	135,54	1,9
8. Cukor a výrobky z cukru	100,00	159,49	107,91	89,24	87,03	99,05	119,62	1,8	100,00	162,69	111,64	87,46	82,09	96,72	110,48	2,0
9. Káva	100,00	200,82	126,23	85,25	84,43	81,15	150,00	2,5	100,00	202,03	125,38	94,92	80,20	81,22	141,12	2,5
10. Nealkoholické nápoje	100,00	153,00	118,00	102,00	81,00	92,00	123,00	1,9	100,00	156,70	121,65	93,81	75,26	87,63	94,85	1,8
11. Liehoviny a ostatné alkoholické nápoje	100,00	131,06	123,58	77,36	80,66	86,79	80,66	2,8	100,00	191,09	126,74	99,61	73,64	86,43	87,21	2,6
12. Spoločné stravovanie	100,00	168,05	112,50	61,88	50,50	84,41	102,72	2,6	100,00	130,16	110,33	62,56	47,89	84,51	92,96	2,7
II. Priemyselný tovar spolu	100,00	214,62	121,12	81,06	81,04	84,92	92,12	2,1	100,00	159,00	122,49	87,54	82,57	79,18	90,28	2,0

Pokračovanie tabuľky 1

13. Drogériový a zdravotnícky tovar	100,00	162,13	127,73	107,47	93,33	86,67	137,60										
14. Textil, obuv, galantéria	100,00	149,41	117,08	82,48	74,98	87,00	118,35	2,0	100,00	149,21	115,91	78,36	66,70	86,62	111,61	2,2	
— tkaniny	100,00	198,04	127,94	86,27	66,67	83,33	133,33	3,0	100,00	191,37	124,37	73,60	65,99	78,17	131,99	2,9	
— kožušiny a kožušnický tovar	100,00	284,48	172,41	167,24	72,41	51,72	134,48	5,5	100,00	210,45	153,73	88,06	74,63	41,79	116,42	5,0	
15. Potreby pre domácnosť	100,00	203,56	134,68	114,45	80,25	72,25	104,72	2,8	100,00	184,58	133,40	122,10	72,97	83,86	102,36	2,5	
— nábytok	100,00	223,84	144,38	133,42	84,11	45,48	109,86	3,1	100,00	145,56	138,76	119,82	59,17	87,87	109,17	2,5	
— bytový textil a koberce	100,00	179,01	134,25	84,53	78,45	83,43	128,73	2,3	100,00	186,36	122,08	105,84	96,75	82,47	140,26	2,3	
16. Osobné automobily a JMV	100,00	170,38	120,03	1,83	73,77	106,21	57,40	92,9	100,00	146,22	132,77	59,33	154,45	45,21	60,67	3,4	
17. Pohonné zmesi a oleje	100,00	152,60	117,40	79,40	82,80	71,20	17,00	8,9	100,00	160,69	121,67	78,33	80,76	75,69	19,17	8,4	
18. Kultúrne a športové potreby	100,00	135,82	115,21	92,71	73,85	84,79	113,63	1,8	100,00	146,58	121,65	83,86	81,76	83,33	104,72	1,8	
— ostatný tovar kultúrnych potrieb	100,00	139,83	108,90	75,00	70,76	91,95	96,61	2,0	100,00	143,88	118,37	93,54	76,53	82,65	118,03	1,9	
19. Stavebné potreby	100,00	239,13	101,81	52,90	114,86	93,84	14,49	16,5	100,00	135,96	135,96	104,93	70,94	58,13	15,76	8,6	
III. Služby	100,00	156,58	119,83	86,42	72,75	75,02	139,79	2,2	100,00	165,51	126,25	88,24	79,00	78,55	146,42	2,1	
20. Nájomné a komunálne služby (vrátane elektriny)	100,00	157,60	130,15	104,90	98,91	72,68	172,42	2,4	100,00	164,69	130,60	109,60	105,27	76,27	176,27	2,3	
21. Doprava a spoje	100,00	176,41	124,93	104,02	76,68	82,04	178,55	2,3	100,00	184,28	130,30	108,43	79,50	82,69	173,35	2,4	
22. Opravy a zákazkové práce	100,00	165,58	100,93	71,40	75,77	73,95	84,19	3,1	100,00	176,07	122,92	60,45	51,64	80,60	84,89	3,4	
23. Osobné služby	100,00	206,19	125,77	96,91	53,72	76,29	155,15	2,7	100,00	214,22	142,18	100,95	86,73	76,30	195,73	2,8	
24. Vzdelanie a kultúrne služby	100,00	78,03	93,64	65,90	57,23	83,82	113,29	2,0	100,00	95,57	103,16	61,39	59,49	82,28	129,11	2,2	
25. Rekreačné, liečebná starostlivosť, detské zariadenia, ostatné služby	100,00	140,37	122,36	59,83	51,76	70,60	110,77	2,7	100,00	148,64	118,61	58,11	553,77	70,14	103,85	2,8	
Úložky vkladov	100,00	196,59	124,29	69,92	57,08	81,22	76,13	3,4	100,00	190,76	122,75	70,55	63,01	81,02	72,84	3,0	

Koeficient diferenciácie udáva pre každý ukazovateľ pomer medzi najvyššou a najnižšou hodnotou sledovaných typov domácností.

určité metodologické slabiny (spotreba určitých tovarov sa a priori týka len niektorých členov domácnosti — detské potreby, káva, alkoholické nápoje a pod., kým iné výdavky sú určené na krytie potrieb rodiny ako celku — bytový textil, spotreba elektriny, nájomné, vlastníctvo a prevádzka auta). Napriek tomu sa nám však zdal zvolený prístup z hľadiska sledovaných cieľov najadekvátnejším.

Výsledky analýzy

V tomto článku zhŕňame niektoré z najdôležitejších poznatkov, ku ktorým sa v tejto analýze dospelo. Začíname analýzou diferencií medzi priemernými príjmami, výdavkami a vybavenosťou vybraných typov domácností (bez ohľadu na vnútornú diferenciaciu v rámci príslušného typu). Podklady pre túto analýzu sú obsiahnuté v tabuľke 1, v ktorej sú príslušné ukazovatele porovnané s jednotným základom — príjmami a výdavkami štvorčlennej domácnosti s dvoma ekonomicky aktívnymi členmi, ktorú možno v československých podmienkach považovať za typickú.

Poradie jednotlivých typov domácností z hľadiska *výšky hrubých pracovných príjmov na ekonomicky aktívneho (EA)* je v sledovaných rokoch takmer stabilné (pozri tab. 2). Na prvých miestach sú domácnosti s jedným ekonomicky aktívnym členom a s jedným alebo dvoma nezaopatrenými deťmi, ďalej nasledujú domácnosti s dvoma ekonomicky aktívnymi členmi a s 1–3 deťmi, po nich sú domácnosti bezdetné s dvoma ekonomicky aktívnymi členmi, a napokon so značným odstupom neúplné domácnosti. Z hľadiska časového vývoja sa javí určité zmiernenie rozdielov v rokoch 1976–1980, a to najmä zlepšením postavenia trojčlenných rodín s jedným ekonomicky aktívnym členom. Vyššia úroveň hrubých pracovných príjmov ekonomicky aktívnych členov — v domácnostiach s jedným ekonomicky aktívnym členom — dá sa zdôvodniť jednak všeobecne vyššou mzdovou hladinou mužov, ale hlavne silnou motiváciou zvýšenia pracovných príjmov v domácnosti s jedným živiteľom rodiny. Iste to nie je náhoda, že najvyšší pracovný príjem vo všetkých skúmaných prierezoch majú štvorčlenné domácnosti s jedným ekonomicky aktívnym členom. Nízka úroveň pracovných príjmov v neúplných domácnostiach je naopak predovšetkým dôsledkom skutočnosti, že ekonomicky aktívnymi členmi sú tu spravidla ženy, u ktorých je všeobecne nižšia úroveň miezd ako u mužov.

Poradie jednotlivých typov domácností podľa *čistých príjmov pripadajúcich na jedného člena* je vo vývoji taktiež stabilné a výrazne sa líši od poradia podľa hrubých pracovných príjmov na ekonomicky aktívneho člena. S odstupom prvé miesto zaujímajú bezdetné domácnosti a po nich nasledujú domácnosti s dvoma ekonomicky aktívnymi členmi. Domácnosti s jedným ekonomicky aktívnym členom sú napriek relatívne najvyšším hrubým pracovným príjmom umiestnené v dolnej časti

Tabuľka 2

Poradie jednotlivých typov domácností podľa hrubých pracovných príjmov na ekonomicky aktívneho (EA) člena v komparácii s poradím podľa celkových čistých príjmov na člena v jednotlivých výdavkových pásmach

	1976			1980	
	Hrubé pracovné príjmy / EA	Celkové čisté príjmy / 1 člena		Hrubé pracovné príjmy / EA	Celkové čisté príjmy / 1 člena
Priemer za domácnosti spolu					
1.	4/1/2	2/2/0	najvyšší príjem	4/1/2	2/2/0
2.	3/1/1	3/2/1		3/1/1	3/2/1
3.	4/2/2	neúplné		4/2/2	neúplné
4.	3/2/1	4/2/2		5/2/3	4/2/2
5.	5/2/3	5/2/3		3/2/1	3/1/1
6.	2/2/0	3/1/1		2/2/0	5/2/3
7.	neúplné	4/1/2	najnižší príjem	neúplné	4/1/2
Nízke výdavkové pásmo					
1.	4/1/2	2/2/0	najvyšší príjem	4/1/2	2/2/0
2.	3/1/1	3/2/1		3/1/1	3/2/1
3.	4/2/2	neúplné		4/2/2	neúplné
4.	3/2/1	4/2/2		3/2/1	4/2/2
5.	5/2/3	5/2/3		5/2/3	5/2/3
6.	2/2/0	3/1/1		2/2/0	3/1/1
7.	neúplné	4/1/2	najnižší príjem	neúplné	4/1/2
Vysoké výdavkové pásmo					
1.	4/1/2	2/2/0	najvyšší príjem	3/1/1	2/2/0
2.	3/1/1	3/2/1		4/1/2	3/2/1
3.	3/2/1	neúplné		5/2/3	neúplné
4.	4/2/2	4/2/2		3/2/1	3/1/1
5.	2/2/0	5/2/3		4/2/2	4/2/2
6.	5/2/3	3/1/1		2/2/0	4/1/2
7.	neúplné	4/1/2	najnižší príjem	neúplné	5/2/3

príjmovej stupnice a dosahujú iba polovičnú úroveň čistých príjmov bezdetných rodín. K výraznému zlepšeniu postavenia na príjmovom rebríčku dochádza v neúplných domácnostiach, čo možno vysvetliť iba príjmami, ktoré tieto domácnosti získavajú znovurozdelím (od štátu, alimenty od bývalých manželov, od rodičov a pod.).

V Československu teda existuje v súčasnosti len malá závislosť medzi diferenciáciou hrubých pracovných príjmov na ekonomicky aktívneho člena a čistých príjmov pripadajúcich na člena domácnosti a stále prevláda vplyv počtu ekonomicky aktívnych členov a štruktúry domácnosti na príjmovú úroveň.

Poradie jednotlivých typov domácností podľa hrubých pracovných príjmov na ekonomicky aktívneho člena v komparácii s poradím podľa celkových čistých príjmov na člena v jednotlivých výdavkových pásmach, ako aj v priemere za domácnosti spolu, poskytuje priam zrkadlový obraz (tab. 2). Situácia vo všetkých výdavkových pásmach za obidva roky je takmer rovnaká. Najvyššie pracovné príjmy sa nepremietajú do najvyšších čistých príjmov, a naopak, najnižšie pracovné príjmy neznamenajú najnižšiu úroveň čistých príjmov. Opäť sa teda potvrdzuje známa skutočnosť primátu štruktúry domácnosti pri formovaní celkových čistých príjmov na člena (a tým aj životnej úrovne). Intenzitu vplyvu štruktúry domácnosti teda nekompenzujú ani také faktory ako priame zdanenie a sociálne príjmy. Ak by sa malo poradie domácností podľa hrubých pracovných príjmov premietnuť do poradia podľa čistých príjmov na člena domácnosti, potom systém priameho zdanenia a pomoci spoločnosti rodinám s deťmi by musel mať oveľa výraznejšie účinky.

Poradie jednotlivých typov domácností podľa čistých príjmov sa plne premieta do poradia podľa spotrebných výdavkov (výdavkov na potraviny, priemyselný tovar a služby spolu). Pozoruhodné pritom je, že vyššia úroveň čistých príjmov na člena domácnosti sa významnou mierou premieta do vyšších *výdavkov na nákup potravín*, ktoré boli v bezdetných domácnostiach takmer dvakrát také vysoké ako v štvorčlenných s jedným ekonomicky aktívnym členom.

Z časového hľadiska sa výdavky na potraviny najvýraznejšie zvýšili (v bežných cenách) v dvojčlenných a trojčlenných typoch domácností (index rastu 1980/76 108,0 %). V roku 1980 bola diferencovanosť vo výdavkoch na potraviny medzi vybranými typmi domácností rovnaká ako vo výdavkoch na priemyselný tovar. Najnižšie výdavky na potraviny pripadali na štvorčlenné domácnosti s jedným ekonomicky aktívnym členom a najvyššie na dvojčlenné bezdetné domácnosti. Tieto domácnosti mali najvyššie výdavky na všetky položky potravín, teda dokonca také, ktoré sa pokladajú za typické z hľadiska spotreby nízkych príjmových skupín (mlieko a mliečne výrobky, mlynárske a pekárske výrobky a pod.). V tomto type boli najvyššie aj výdavky na spoločné, najmä reštauračné stravovanie, čo je v súlade s hypotézou, podľa ktorej aktivita manželky a rast príjmov vplývajú na rast výdavkov na spoločné stravovanie. Platí to aj z opačnej stránky: domácnosti s manželkou v domácnosti 3/1/1 4/1/2 vykazujú najnižšiu úroveň výdavkov na spoločné stravovanie. V type 4/1/2 výdavky na spoločné stravovanie dosahovali menej ako polovicu výdavkov v štvorčlenných rodinách s dvoma ekonomicky aktívnymi členmi a len 20 % výdavkov bezdetných domácností.

Spomedzi vybraných siedmich typov domácností sa teda najnižšie výdavky na jednotlivé druhy potravín grupujú v plnej miere do dvoch typov domácností: 4/1/2 a 5/2/3, pričom domácnosť 4/1/2 v porovnaní s typom 5/2/3 vydáva viac len na mlieko a mliečne výrobky, čerstvú zeleninu a citrusové plody. Neúplné domácnosti sa radia podľa poradia výdavkov na potraviny na tretie miesto za bezdetné domácnosti a trojčlenné s dvoma ekonomicky aktívnymi členmi. Platí to aj pre väčšinu jednotlivých druhov výdavkov na potraviny, pričom napr. v spotrebe kávy sú na druhom mieste za dvojčlennou rodinou. Toto poradie nedosahujú len vo výdavkoch na nealkoholické nápoje, na liehoviny a na spoločné stravovanie. Ak ponecháme bokom typy domácností s najvyššími a s najnižšími výdavkami na potraviny, ako aj neúplné domácnosti, zistíme, že v tomto ukazovateli sa našej typickej domácnosti 4/2/2 najviac približujú dva typy, a to: 3/1/1 s nižšou úrovňou výdavkov a 3/2/1 s vyššou úrovňou výdavkov, pričom v jednotlivých výdavkových položkách sa nášmu priemeru najviac približuje typ 3/1/1, ktorý prenecháva miesto typu 3/2/1 len vo výdavkoch na spoločné stravovanie, na cukor, mlieko a mliečne výrobky. Túto zblíženosť možno zdôvodniť reláciami

úrovne celkových čistých príjmov na člena domácnosti, ktoré sú najbližšie typu 4/2/2, deklarovanému ako priemerný. Pri analýze diferenciácie výdavkov na potraviny podľa jednotlivých položiek zisťujeme relatívne vysoké výdavky na mlieko a mliečne výrobky v trojčlenných domácnostiach s jedným ekonomicky aktívnym členom, veľmi vysoké výdavky na mlynárske a pekárske výrobky v päťčlenných domácnostiach s dvoma ekonomicky aktívnymi a pod. Presvedčivá ekonomická interpretácia týchto skutočností by si vyžadovala hĺbkovú analýzu, ktorá presahuje rámec tohto článku.

Z porovnania diferenciácie *výdavkov na priemyselný tovar* medzi jednotlivými typmi vyplýva, že v roku 1980 sa zmiernila v porovnaní s rokom 1976 a bola takmer rovnaká ako diferenciácia výdavkov na potraviny. Podobne ako v prípade výdavkov na potraviny, najvyššie výdavky na priemyselný tovar boli v dvojčlenných bezdetných domácnostiach, a to tak za agregovanú skupinu výdavkov na priemyselný tovar spolu, ako aj v jednotlivých výdavkových skupinách, s výnimkou výdavkov na osobné automobily, ktoré boli najvyššie v domácnosti 4/1/2, a výdavkov na športové potreby, ktoré boli najvyššie v type 4/2/2. Najviac diferencované v type 2/2/0 (vyše dvojnásobok výdavkov typu 4/2/2) boli výdavky na nákup kožušín, plynových a elektrických spotrebičov, rozhlasových a televíznych prijímačov.

Zo sledovaných typov domácností mala najnižšie výdavky na priemyselný tovar spolu domácnosť 5/2/3, ktorá vykazuje najnižšie výdavky na drogeriový a zdravotný tovar a v rámci neho na kozmetiku, na kožušiny, na bytový textil, koberce a na osobné automobily. Možno povedať, že tento typ uvážene hospodári so svojimi príjmami, pokiaľ ide o tovary luxusnejšieho charakteru.

Ďalším typom s nízkymi výdavkami na priemyselný tovar je typ 4/1/2, ktorý charakterizujú najnižšie výdavky na také skupiny tovarov, ako textil, obuv a galantéria a v rámci nej na tkaniny, na potreby pre domácnosť a v rámci nich na plynové a elektrické spotrebiče, na kultúrne a športové potreby a v rámci nich na ostatný tovar kultúrnych potrieb. Naproti tomu typ 4/1/2 vydáva najviac zo všetkých typov na osobné automobily, vďaka čomu sa tento typ dostáva na vyššie miesto vo výdavkoch na priemyselný tovar spolu, ako by to zodpovedalo jeho príjmovej úrovni. Táto skutočnosť zrejme vyplýva z vysokého miesta, ktoré sa v týchto domácnostiach priraďuje v hierarchii hodnôt osobnému automobilu.

Neúplné domácnosti sa značne odchyľujú od modelu správania ostatných typov najmä v tom, že vydávajú relatívne menej na priemyselný tovar, ako by to zodpovedalo ich príjmom. Najnižšie výdavky majú najmä na pohonné zmesi, na stavebné a športové potreby. Naproti tomu vo výdavkoch na kozmetický tovar, na bytový textil a koberce sa približujú typom domácností s oveľa vyššou príjmovou úrovňou.

Najpríbuznejšie nášmu typu, deklarovanému ako priemerný, sú z hľadiska rozdielov vo výdavkoch na priemyselný tovar opäť typy domácností 3/2/1 a 3/1/1, pričom prvý typ je z hľadiska porovnateľného základu nadpriemerný a druhý podpriemerný. Určité preferencie badať vo výdavkoch na pohonné zmesi v štvorčlenných a päťčlenných domácnostiach a vo výdavkoch na nákup športových potrieb v štvorčlenných domácnostiach s dvoma ekonomicky aktívnymi členmi.

Z diferenciácie výdavkov podľa jednotlivých položiek zisťujeme napr. relatívne vysoké nákupy športových potrieb v štvorčlenných domácnostiach s dvoma ekonomicky aktívnymi členmi, nízke nákupy stavebných hmôt v neúplných domácnostiach a pod.

Údaje o diferenciácii *vybavenosti* jednotlivých typov domácností *predmetní dlhodobej spotreby* sú uvedené v tabuľke 3.

Tabuľka 3

Vývoj vybavenosti na 100 domácností

Typ domácností	1976				1980			
	Výdavkové pásmo				Výdavkové pásmo			
	nízke	stredné	vysoke	priemer	nízke	stredné	vysoke	priemer
Automatická práčka								
2/2/0	1,3	8,8	20,2	10,9	22,7	32,3	44,0	31,6
3/2/1	14,5	14,8	29,0	20,0	22,7	32,3	44,0	31,6
3/1/1	19,2	13,4	30,6	23,0	27,4	54,9	51,0	43,5
4/2/2	13,9	17,5	22,6	17,3	35,5	46,7	59,0	47,8
4/1/2	10,4	25,1	27,2	21,6	56,8	53,8	65,8	60,1
5/2/3	8,8	12,3	26,5	15,6	36,1	49,8	56,7	48,2
neúplné	0,0	2,8	8,4	4,6	27,6	27,6	24,2	25,9
Mraznička								
2/2/0	2,7	0,0	0,0	0,4	1,5	2,6	5,1	3,2
3/2/1	1,3	1,6	1,3	1,0	2,3	4,2	5,4	3,7
3/1/1	0,0	0,0	0,0	1,2	3,9	0,0	0,0	2,4
4/2/2	0,5	0,5	1,0	0,6	5,0	4,5	6,5	4,5
4/1/2	2,1	1,0	0,0	1,2	9,0	1,5	9,0	6,7
5/2/3	0,0	1,8	1,8	0,8	3,4	7,7	3,4	4,6
neúplné	2,8	0,0	0,0	0,4	3,4	0,0	3,4	2,1
Televízor farebný								
2/2/0	0,0	2,0	0,0	1,4	5,9	7,3	10,3	8,0
3/2/1	0,7	0,0	0,0	0,6	4,6	6,6	15,4	8,3
3/1/1	0,0	0,0	0,0	0,6	3,9	5,9	11,8	5,3
4/2/2	0,5	0,5	1,0	0,9	8,0	7,5	11,0	8,6
4/1/2	0,0	4,2	0,0	1,9	6,0	3,0	15,0	6,7
5/2/3	0,0	2,6	0,0	0,8	1,7	11,2	10,3	9,9
neúplné	0,0	1,4	0,0	0,4	0,0	1,7	3,4	3,6
Stereozariadenie								
2/2/0	2,7	1,4	4,0	2,2	5,1	7,7	11,7	7,9
3/2/1	3,3	5,3	3,3	4,4	8,5	9,7	17,0	10,9
3/1/1	7,7	1,9	7,7	6,3	7,9	5,9	7,8	8,2
4/2/2	2,6	3,6	2,6	2,6	5,5	9,2	13,0	8,7
4/1/2	0,0	5,2	2,1	2,5	15,0	15,0	9,0	12,6
5/2/3	1,8	1,8	0,0	1,1	1,7	6,0	5,2	5,7
neúplné	2,8	0,0	2,8	1,3	6,9	3,4	13,8	5,2

Najzaujímavejším poznatkom z analýzy týchto údajov je zistenie, že vybavenosť predmetmi dlhodobej spotreby súvisí len veľmi nepriamo s úrovňou celkových čistých príjmov pripadajúcich na jedného člena do-

Pokračovanie tabuľky 3

Typ domácností	1976				1980			
	Výdavkové pásmo				Výdavkové pásmo			
	nízke	stredné	vysoké	priemer	nízke	stredné	vysoké	priemer
Osobný automobil								
2/2/0	26,9	45,1	74,1	48,3	44,7	65,6	76,3	62,8
3/2/1	34,9	54,7	75,8	56,3	54,8	66,4	97,3	68,6
3/1/1	34,5	46,0	46,0	39,7	23,5	47,1	51,0	44,7
4/2/2	45,8	64,3	85,9	65,0	58,5	75,2	92,4	75,3
4/1/2	37,6	50,2	77,3	53,0	50,8	58,3	95,7	68,2
5/2/3	31,8	58,2	86,4	56,6	58,4	67,9	89,4	70,9
neúplné	0,0	4,2	22,4	9,2	10,4	5,2	51,8	14,0
Garáž								
2/2/0	18,9	33,7	52,5	33,7	22,0	40,0	50,6	42,2
3/2/1	23,1	37,2	51,4	37,6	27,0	38,2	52,5	39,3
3/1/1	15,3	28,7	34,5	27,6	11,8	21,6	27,4	21,2
4/2/2	33,4	47,6	55,0	45,2	36,0	50,3	57,5	49,5
4/1/2	29,3	37,6	37,6	35,1	26,9	38,9	56,8	39,0
5/2/3	17,6	41,4	42,3	38,6	41,2	42,1	60,1	46,9
neúplné	0,0	1,4	8,4	6,3	3,4	8,6	24,2	11,4
Chata, rekreačná chalupa								
2/2/0	6,7	6,7	24,2	11,5	10,3	16,5	16,9	14,7
3/2/1	2,0	11,5	15,8	9,9	3,1	11,6	20,1	12,2
3/1/1	0,0	9,6	7,7	5,2	0,0	5,9	15,7	6,5
4/2/2	2,1	11,6	16,0	10,3	3,5	11,8	19,5	11,2
4/1/2	0,0	3,1	6,3	3,4	8,4	4,5	11,9	7,6
5/2/3	1,8	6,2	8,8	5,8	1,7	9,4	27,5	11,1
neúplné	0,0	8,4	8,4	6,3	6,9	6,9	6,9	5,2
Telefón								
2/2/0	13,5	24,9	39,1	28,5	16,1	28,2	41,1	30,5
3/2/1	15,8	28,3	46,1	29,0	16,2	26,6	53,3	30,9
3/1/1	7,7	17,2	30,6	16,7	3,9	21,6	43,1	22,4
4/2/2	29,3	38,1	46,3	36,7	26,0	33,5	47,5	35,5
4/1/2	8,4	29,3	27,2	23,2	20,9	19,4	38,9	25,1
5/2/3	12,4	24,7	35,3	29,4	17,2	32,6	46,4	31,2
neúplné	22,4	35,0	50,4	37,8	20,7	44,9	55,3	35,2

mácnosti. (Disponibilné údaje, pochopiteľne, zachytávajú iba príjmy plynúce z legálnych zdrojov a nedávajú informácie ani o tom, z akých zdrojov bol príslušný predmet dlhodobej spotreby nadobudnutý.) Najlepšie materiálne postavenie bezdetných rodín sa neodráža v adekvátne

vysokej vybavenosti predmetmi dlhodobej spotreby — iba chatami a rekreačnými chalupami sú tieto domácnosti vybavené lepšie ako ostatné typy domácností. Na druhej strane sú napr. neúplné domácnosti, ktoré patria medzi domácnosti s relatívne vysokou úrovňou čistých príjmov, ale väčšinou dlhodobých spotrebných tovarov sú vybavené výrazne podpriemerne. Tieto skutočnosti nasvedčujú tomu, že vybavenosť jednotlivých typov domácností dlhodobými spotrebnými predmetmi v rozhodujúcej miere závisí od štruktúry domácnosti, ktorá predestinuje priebeh vybavovacieho procesu. Napríklad niet výraznejších rozdielov vo vybavenosti domácností s deťmi osobnými automobilmi (s výnimkou trojčlenných domácností s jedným ekonomicky aktívnym členom a neúplných domácností), hoci úroveň čistých príjmov je v týchto typoch domácností dosť rozdielna. To isté platí pre väčšinu ostatných predmetov dlhodobej spotreby.

Vo *výdavkoch na služby* sú rozdiely medzi jednotlivými vybranými typmi domácností vyššie ako v ostatných spotrebných výdavkoch. Rozdiely sú vyššie ako v čistých príjmoch, čo ukazuje na rozvojový charakter výdavkov na služby. Najvyššie výdavky na služby spolu ukazujú dvojčlenné domácnosti s dvoma ekonomicky aktívnymi členmi a neúplné domácnosti. V domácnostiach s najnižšími čistými príjmami nedosahujú výdavky na služby ani polovicu súm vynaložených v bezdetných domácnostiach. Vysoké výdavky na služby v bezdetných domácnostiach sa týkajú predovšetkým osobných služieb, spotreby elektriny, dopravy a spojov, opráv a zákazkových prác. Prekvapuje relatívne nízka úroveň výdavkov na vzdelanie a kultúru. Aj v neúplných domácnostiach prevláda orientácia na osobné služby a na dopravu a spoje (ide zrejme o substitút pomerne malej vybavenosti osobnými autami). Pomerne vysoké sú v tomto type domácností aj výdavky na nájomné a komunálne služby. Podrobnejší rozbor by si zasluhovali výdavky na opravy a zákazkové práce, ktoré v týchto domácnostiach dosahujú sotva polovicu výdavkov vynaložených bezdetnými domácnosťami.

Svojrážna je skladba výdavkov na služby v trojčlenných a štvorčlenných domácnostiach s jedným ekonomicky aktívnym členom. Napriek celkovo nízkej úrovni čistých príjmov prevyšujú výdavky na niektoré druhy služieb (nájomné a komunálne služby, v trojčlenných domácnostiach aj na dopravu a spoje a osobné služby) úroveň výdavkov porovnateľného základu, zatiaľ čo výdavky na iné služby (vzdelanie a kultúru, rekreáciu) sú hlboko pod touto úrovňou. Všeobecne najnižšie výdavky na služby sú v päťčlenných domácnostiach. Z jednotlivých druhov služieb pomerne vysoké a rastúce sú výdavky na nájomné a komunálne služby, ktoré sú výrazne diferencované, pokiaľ ide o platby za elektrinu. Dopravné služby využívajú predovšetkým bezdetné a neúplné domácnosti, ale aj trojčlenné domácnosti s dvoma ekonomicky aktívnymi členmi. Domácnosti s väčším počtom členov ich využívajú v menšej miere. Opravy a zákazkové práce sa využívajú najviac v bezdetných

domácnostiach a v trojčlenných a štvorčlenných domácnostiach s dvoma ekonomicky aktívnymi členmi. Veľmi nízke sú výdavky na tento druh služieb v domácnostiach s jedným ekonomicky aktívnym, ale aj v neúplných domácnostiach. Výdavky na osobné služby sú diferencované najviac. Vysoko nadpriemerné sú v bezdetných a neúplných rodinách, ale aj v trojčlenných rodinách s dvoma ekonomicky aktívnymi členmi. Výdavky na vzdelanie a kultúru sú vo všetkých sledovaných typoch domácností pomerne nízke a presahujú priemer len v neúplných domácnostiach a v trojčlenných domácnostiach s dvoma ekonomicky aktívnymi členmi. Prekvapuje veľmi nízka úroveň týchto výdavkov v ekonomicky najlepšie postavených bezdetných domácnostiach. Výrazne diferencované sú aj výdavky na rekreáciu, liečebnú starostlivosť a detské zariadenia, ktoré majú významnejšiu úlohu len v bezdetných domácnostiach a v trojčlenných domácnostiach s dvoma ekonomicky aktívnymi členmi. Pomerne malý význam má táto položka vo výdavkoch domácností typu 4/1/2 a 3/1/1.

Diferenciácia *úložiek vkladov* medzi jednotlivými typmi domácností je výraznejšia ako diferenciácia čistých príjmov. Bezdetné domácnosti ukladajú do sporiteľne zhruba trikrát viac ako štvorčlenné domácnosti s jedným ekonomicky aktívnym členom. Pomerne nízke sú úložky vkladov v neúplných domácnostiach a v domácnostiach typu 4/1/2 a 3/1/1.

Záver

Z analýzy všeobecných odlišností medzi vybranými typmi domácností z hľadiska diferencií v príjmoch, výdavkoch a vybavenosti predmetmi dlhodobej spotreby možno urobiť toto zhrnutie:

1. Pracovný príjem nevystupuje v československých podmienkach ako rozhodujúci faktor životnej úrovne domácnosti. Poradie domácností podľa čistých príjmov na člena je dokonca priamo inverzné poradiu domácností podľa hrubých pracovných príjmov na ekonomicky aktívneho člena. Pracovné príjmy sú vo vybraných typoch domácností značne nivelizované (pomer najvyššej a najnižšej hodnoty vyjadruje koeficient 1,4), kým markantnejšie odlišnosti sa prejavujú v čistých príjmoch. Analýza teda potvrdila skutočnosť, že prvoradým činiteľom, ktorý pôsobí na formovanie životnej úrovne domácnosti, je štruktúra domácnosti. Ak by malo byť zachované poradie domácností podľa hrubých pracovných príjmov aj v poradí podľa čistých príjmov, musel by oveľa výraznejšie pôsobiť systém pomoci spoločnosti rodinám s deťmi.

2. *Spotrebiteľské správanie úplných domácností s deťmi je do značnej miery podobné a rozdiely v absolútnej výške jednotlivých skupín výdavkov sú ovplyvnené predovšetkým rozdielmi vo výške čistých príjmov. Určité odlišnosti vykazujú iba päťčlenné domácnosti, v ktorých je orientácia na hmotnú spotrebu a potláčanie platených služieb ešte väčšie ako v ostatných typoch.*

3. Bezdetné domácnosti majú v porovnaní s úplnými domácnosťami s rovnakými čistými príjmi nižšie výdavky na priemyselný tovar a vyššie výdavky na potraviny a na služby, ako aj vyššie úložky vkladov. Nižšie výdavky na priemyselný tovar sa odrážajú aj v nižšej vybavenosti týchto domácností dlhodobými spotrebnými predmetmi (okrem chát a rekreačných chalúp).

4. *Úplne svojráznym spotrebiteľským správaním sa vyznačujú neúplné domácnosti, v ktorých výdavky na nákup potravín i priemyselného tovaru, ale aj úložky vkladov sú podstatne nižšie ako v úplných rodinách, čo sa odzrkadľuje aj vo výrazne podpriemernej vybavenosti predmetmi dlhodobej spotreby. Vyššie ako v ostatných typoch domácností sú v týchto domácnostiach výdavky na služby (svýnimkou výdavkov na rekreáciu).*

5. Komparatívna analýza rôznych typov domácností s približne rovnakou úrovňou čistých príjmov na člena ukazuje, že *napriek rovnakým príjmom sú výdavkové štruktúry odlišné. Potvrďuje to naše hypotézy, že spotrebné výdavky sú v značnej miere podmienené demografickým zložením domácností. Najviac zblížené štruktúry výdavkov sú v domácnostiach s približne rovnakou úrovňou príjmu v tých typoch, kde sú najnižšie príjmy na člena, t. j. vykazujú najnižší stupeň uspokojovania potrieb vo výdavkoch (3/1/1 : N, 4/1/2 : N, 5/2/3 : N).*

Recenzie

ŠARMÍR, Eduard: **Ekonomické aspekty vedecko-technickej revolúcie**. Bratislava, Pravda 1983. 258 s.

Predložená publikácia E. Šarmíra, vedúceho vedeckého pracovníka Ekonomického ústavu SAV, obsahuje komplex ekonomických súvislostí, ktorých súhrn vytvára ekonomický obsah vedecko-technickej revolúcie. Autor tu zovšeobecnil poznatky viacerých analýz o jednotlivých stránkach vedecko-technickej revolúcie. Prácu preto možno chápať ako významný príspevok k objasneniu ekonomickej podstaty vedecko-technickej revolúcie, ktorú — doteraz prevažujúce — filozofické práce vo svojich východiskách formulujú len rámcovo.

Práca má štyri základné časti. Prvá je venovaná celkovej charakteristike vedecko-technickej revolúcie, jej periodizácii a formám jej prejavu za kapitalizmu a za socializmu, v druhej je vymedzený ekonomický obsah vedecko-technickej revolúcie, tretia rozoberá funkciu vedy v súčasných podmienkach ekonomického rozvoja, záverečná, štvrtá časť obsahuje vybrané problémy reprodukčného procesu v období vedecko-technickej revolúcie, najmä otázky intenzifikácie národného hospodárstva, problematiku vzťahov výrobnjej a nevýrobnjej sféry a otázky plánovitého riadenia vedecko-technického rozvoja.

Autor sa pri objasňovaní podstaty vedecko-technickej revolúcie nesnaží o nejaké jej osobitné chápanie. Príkláňa sa k definícii uvedenej v spo-

ložnej práci československých a sovietskych teoretikov *Člověk-věda-technika* (Praha 1973). Treba však vyzdvihnúť autorom spracovanú periodizáciu vedecko-technickej revolúcie, ktorá sa odlišuje od periodizácie iných teoretikov. Je toho názoru, že vedecko-technická revolúcia prekonalá už svoju rozbehovú fázu, v ktorej sa ešte silne premietali tendencie predchádzajúceho rozvoja výroby, že vznikajú zárodoky nových techník, ohlasujúcich nástup ďalšej fázy tohto procesu. Táto nová fáza vedecko-technickej revolúcie je charakteristická tým, že sa čoraz viac objektívne presadzuje požiadavka maximálneho šetrenia prírodnými zdrojmi, rozširuje sa škála využiteľných surovín a prírodných síl, ako aj požiadavka ochrany životného prostredia a čoraz širšieho využívania nových technologických princípov. V takto poňatej periodizácii vedecko-technickej revolúcie je mnoho racionálneho, ktoré by si v zmysle jej výrobného chápania zaslúžilo ďalšie teoretické rozpracovanie.

Pri vymedzení ekonomického obsahu vedecko-technickej revolúcie E. Šarmír vychádza z dialektickej jednoty ekonómie času a diverzifikácie produkcie. Zdôrazňuje, že na rozdiel od predchádzajúceho technického rozvoja, pre vedecko-technickú revolúciu je charakteristický predovšetkým

rozsah ekonomie času a zrýchľovanie inovačnej frekvencie, ktorá sa prejavuje v rýchlo rastúcej diverzifikácii úžitkových hodnôt. Škoda, že autor tieto úvahy nekonfrontoval s niektorými tendenciami vo vyspelých kapitalistických štátoch v sedemdesiatych rokoch, kde sa zaznamenal pokles prírastkov produktivity práce a podľa niektorých parametrov i zníženie tempa vedecko-technického rozvoja. Takto nie je zrejme, do akej miery boli tieto tendencie spojené s krízovým vývojom kapitalistického sveta a do akej miery sa môžu dávať do súvislosti s vedecko-technickou revolúciou. Nesporným prínosom autora tejto práce sú jeho úvahy o protirečeniach vedecko-technickej revolúcie, prostredníctvom ktorých sa presadzuje tak ekonomia času, ako aj diverzifikácia úžitkových hodnôt. Tieto protirečenia sú nielen jednotlivo objasňované, ale aj vzájomne determinované. Zhrnutie a vzájomné previazanie týchto protirečivých procesov poskytuje plastický obraz o ekonomickej podstate vedecko-technickej revolúcie. V tejto súvislosti mal však autor venovať viac pozornosti zospoločenšтовaniu výrobných síl, ktoré skúma až v súvislosti s prehlbovaním medzinárodnej socialistickej delby práce. Taktiež štruktúrna problematika zostala len načrtnutá. Na druhej strane treba uvítať podnetné úvahy autora o intenzifikačnom význame priestorovej štruktúry.

Pri skúmaní funkcie vedy v súčasnom reprodukčnom procese autor rozvíja svoje myšlienky o chápaní vedy ako bezprostrednej výrobnnej sily a jej ekonomickom prínose, ktoré publikoval v predchádzajúcom období najmä v Ekonomickom časopise. Pozitívne je, že v knihe dotvára tieto úvahy do uceleného systému, ktorý obsahuje tak teoretickú analýzu vedy v sústave výrobných síl (vedu zaraďuje medzi

všeobecné výrobné sily, ktorých produkčná potencia sa presadzuje prostredníctvom bezprostredných výrobných síl), ako aj problémy stratégie vedy v menšom socialistickom štáte, ďalej sú to otázky efektívnosti vedeckej činnosti a otázky plánovania a riadenia vedy. Z uvedených argumentov jednoznačne vyplýva nevyhnutnosť špecializácie našej vedeckovýskumnej základne a prehlbovanie jej integrácie s vedeckovýskumnou základňou ostatných socialistických krajín, osobitne so ZSSR.

Zo záverečnej časti práce vyzdvihneme dve skutočnosti: jednak úvahy autora týkajúce sa chápania intenzifikácie a ekonomickej efektívnosti, jednak otázky plánovitého riadenia vedecko-technického rozvoja.

E. Šarmír sa radí k ďalším našim teoretikom, ktorí intenzívnu reprodukciu interpretujú ako rozvoj ekonomiky založený na prírastkoch efektívnosti. Pod intenzifikáciu zahrňujú všetky procesy, ktoré vedú k rastu efektívnosti. Vychádzajúc z tohto poňatia potom autor označuje celý náš doterajší vývoj za intenzívny, i keď v poslednom desaťročí dochádza k zníženiu prírastkov efektívnosti.

Úlohy intenzifikácie v súčasnom období vidí v logickom pokračovaní presadzovania zákona ekonomie času, čo značí zastaviť klesajúcu tendenciu prírastkov efektívnosti a dosahovať postupné zvyšovanie týchto prírastkov. Píše, že nám v súčasnosti nejde ani tak o obrat k intenzívnemu rozvoju, ale o novú kvalitu intenzifikačného procesu, ktorý musí byť založený na výdobytkoch vedecko-technickej revolúcie. Toto stanovisko je nesporne zaujímavé, vyplýva z logiky autorovho poňatia ekonomického obsahu vedecko-technickej revolúcie. Bolo by však treba hlbšie analyzovať túto novú kvalitu intenzifikácie v súčasnom období.

Ekonomickú efektívnosť autor interpretuje zásadne ako ekonómiu času na jednotku spoločenského užitočného efektu. Presvedčivo dokazuje, že tak účelnosť produkcie z hľadiska súladu štruktúry potrieb so štruktúrou výroby, ako aj hospodárnosť vo výrobe sa napokon — v dynamickom zmysle — redukovujú na ekonómiu času. Nepovažuje za potrebné rozlišovať ekonomickú efektívnosť (v politickoekonomickom chápaní) a výrobnou-ekonomickú efektívnosť (v zmysle hospodárnosti), ale ani ekonomickú efektívnosť a sociálno-ekonomickú efektívnosť, pretože tá má za socializmu charakter sociálno-ekonomickej efektívnosti. Vychádza z toho, že v socialistických podmienkach úsilie o dosiahnutie ekonómie času (pri adekvátnom oceňovaní výrobných faktorov a výslednej produkcie a pri zohľadnení faktora času) neprotirečí cieľom tejto spoločensko-ekonomickej formácie, ale naopak, vytvára potrebné materiálne podmienky na jej dosiahnutie. Autor zároveň vidí celú spleť zložitých problémov súvisiacich s oceňovaním výrobných činiteľov, ktoré zatiaľ neumožňujú vyjadrovať reálny vývoj ekonómie času na rôznych úrovniach riadiacej hierarchie.

Podnetné sú aj námety autora na zdokonaľovanie plánovitého riadenia vedecko-technického rozvoja. Osobitnú pozornosť venuje cieľovo-programovému prístupu, ktorý vyžaduje uplatňovať tak na makroúrovni, ako aj na mezourovni a mikroúrovni. Námety smerujú k zosúladeniu týchto prog-

ramov do jednotnej vedecko-technickej politiky pod vedením jedného kompetentného riadiaceho orgánu. Návrhy autora vyúsťujú do konkrétnych námetov na zdokonaľovanie plánovania vedecko-technických prác.

Autor v publikácii zároveň zdôrazňuje myšlienku, že úspešnosť plánovania vedecko-technického rozvoja nezávisí len od zdokonaľovania plánovacích metód v danej oblasti, ale od prepojenia týchto plánov na ostatné časti národohospodárskeho plánu, a najmä od celkovej proinovačnej klímy, ktorú môže vytvoriť len hospodársky mechanizmus ako celok. Teoretická a praktická nosnosť uvádzaných myšlienok a námetov, ktoré vznikli a dozrievali počas niekoľkých rokov, je zrejmá pri porovnaní so súčasným stavom prác na zdokonaľovaní sústavy plánovitého riadenia. Predovšetkým v oblasti plánovania vedecko-technického rozvoja sú najnovšie opatrenia u nás v mnohom totožné s myšlienkovou líniou, ktorú prezentuje autor publikácie.

Publikácia E. Šarmíra je významným príspevkom pre rozvoj našej ekonomickej teórie. Vyzdvihujeme mimoriadnu podnetnosť mnohých pasáží knihy; niektoré z nich nadväzujú na práce, ktoré vznikli u nás i v zahraničí, avšak mnohé problémy autor stavia po novom. Práve v tom novom pohľade a v diskusnosti nastolených názorov, ktoré vyúsťujú do konkrétnych námetov pre prax, možno vidieť jeden zo základných prínosov tejto publikácie.

Ján Kúkeľ

FIGURA, Ivan: **Kríza neokolonializmu a jeho ideológie**. Bratislava, Pravda 1983. 336 s.

V 70. rokoch, keď kapitalistickú svetovú hospodársku sústavu zasiahla kríza, ktorá nelútostne naznačila neudržateľnosť dovtedajšieho hodnoto-

vého systému imperializmu, v neokolonialistických praktikách a v ideológii neokolonializmu sa ukazuje, že i tento spoločensko-ekonomický a po-

litický jav dospel do štádia hlbokej krízy. Jej jednotlivé prejavy, ako aj analýzu ekonomických, politických a ideologických príčin pretrvávajúcich neokolonialistických vzťahov a ich dôsledkov na rozvojové krajiny, podáva recenzovaná monografia, ktorá je vhodným obohatením literatúry o tejto problematike, publikovanej v ostatnom čase v ČSSR.¹

Prvá časť *Podstata a základné črty neokolonializmu* je venovaná teoreticko-metodologickým otázkam, vymedzeniu pojmu neokolonializmu, charakteristike jeho podstaty a hlavných javových črt a foriem. V polemike s mnohými definíciami autor poukazuje predovšetkým na nesprávnosť zúženého chápania neokolonializmu ako „politiky imperialistických vlád a monopolov v zmenených historických podmienkach“ a zdôrazňuje, že neokolonializmus predstavuje „sústavu ekonomických, politických, ideologických a iných spoločenských vzťahov medzi imperialistickými štátmi a štátne samostatnými rozvojovými krajinami“, v ktorej sa „i keď s istými zmenami zachováva vykorisťovanie rozvojových krajín zahraničnou finančnou oligarchiou, ako aj jej vplyv na život týchto krajín i po zániku koloniálnej sústavy imperialismu a prekáža im v odtrhnutí od svetovej sústavy kapitalizmu“ (s. 17).

V priebehu 70. rokov sa podstatne vyostriло základné vnútorné protirečenie neokolonializmu — protirečenie medzi rozvojovými krajinami a finančnou oligarchiou imperialistických štátov; rozvinul sa proces rozkladu sústavy neokolonialistických vzťahov — kríza neokolonializmu. Túto tendenciu podmienili jednak úspe-

chy národnooslobodzovacieho hnutia, ktoré z politickej sféry sa rozšírilo aj na hospodársku oblasť, jednak vedcko-technická revolúcia, ktorá vystupňovala internacionalizáciu výrobných síl, zvýšila závislosť imperialistických štátov od niektorých surovinových a energetických zdrojov rozvojového sveta, prehĺbila nerovnomernosť vývoja kapitalizmu a tým dala nové dimenzie medziimperialistickému súpereniu. Napokon, rozhodujúcou podmienkou úspechov národnooslobodzovacieho hnutia proti neokolonializmu boli predchádzajúce zmeny v pomere síl medzi socializmom a kapitalizmom v prospech socializmu.

Jednotlivé prejavy krízy neokolonializmu — vo svojej vzájomnej závislosti a podmienenosti — sa rozoberajú v druhej časti práce *Kríza neokolonializmu*.

Samostatné kapitoly sú venované analýze procesu rozkladu mocensko-politického vplyvu imperialismu v rozvojom svete (rozširovanie spoločných protiimperialistických postupov rozvojových krajín, ako napr. hnutie nezúčastnených, boj za nový medzinárodný ekonomický poriadok); zmenám vo formách a funkciách vývozu kapitálu do rozvojových krajín (kritika apologetických koncepcií „industrializačnej“ funkcie medzinárodných monopolov, ofenzíva rozvojových krajín za zrovnoprávnenie svojich pozícií v medzinárodnom obchode); osobitným problémom rozvojových krajín na trhu pracovných síl vo vzťahu k priemyselne vyspelým krajinám („konjunktúrna“ a „štruktúrna“ funkcia tejto lacnej rezervnej armády práce vo vyspelých kapitalistických krajinách, bolestné dôsledky „ú-

¹ Pozri: DVORÁK, L.: *Ideologie neokolonialismu*. Praha, Melantrich 1969; CHYBA, A.: *Základní problémy ekonomiky rozvojových zemí*. Praha, SPN 1973; ŠÍBL, D.: *Neokolonialismus a jeho úloha v současnom kapitalizme*. Bratislava, Pravda 1980; DOUBRAVA, B.: *Imperialismus a rozvojové země*, Praha, Horizont 1980; HOLUB, A. a kol.: „Nový mezinárodní ekonomický řád“ a světová ekonomika. Praha, Academia 1980.

níku mozgov“ z rozvojových krajín do týchto štátov); kríze imperialistickej zahraničnej pomoci (pokles jej účinnosti ako nástroja ovplyvňovania politického a hospodárskeho vývoja rozvojového sveta, rastúca nedôvera až odpor rozvojových krajín voči imperialistickým cieľom „pomoci“, odstránenie monopolného postavenia imperialistických štátov v tejto sfére vzhľadom na rozširovanie pomoci zo socialistických krajín a vytvorenie osobitných fondov rozvoja krajinami OPEC-u atď.).

K najmarkantnejším prejavom krízy neokolonializmu patria, prirodzene, tie, ktoré sa v ostatných rokoch začali presadzovať na úrovni medzinárodných organizácií, v konkrétnych hospodárskopolitických postupoch rozvojových krajín za roky 1960—1980, cenové dôsledky tzv. ropných šokov zo 70. rokov na podmienky medzinárodného obchodu, náčrt pokusov rozvojových krajín o spoločnú cenovú a obchodnú politiku aj v iných vývozných položkách, ako aj históriu návrhu nového medzinárodného ekonomického poriadku, ktorý ako dokument prijatý na pôde OSN stal sa manifestom demokratizačných tendencií vo sfére medzinárodných hospodárskych vzťahov.

Realizácia návrhu nového medzinárodného ekonomického poriadku by mala podstatne obmedziť vykorisťovanie rozvojových krajín zahraničným kapitálom, návrh však celkove neprekračuje reformistické ciele a nesmeruje k odstráneniu kapitalistickej podstaty vzťahov „imperialistického centra“ a „periférie“ svetovej kapitalistickej sústavy. Z tohto hľadiska autor poukazuje na jeho triednu obmedzenosť, ústiacu do kompromisných návrhov riešení začarovaného kruhu „slaborozvinutosti“, pričom v dokumente vyslovený boj rozvojových krajín o nové miesto v medzinárodnej

deľbe práce a v medzinárodných hospodárskych vzťahoch vôbec sa v praxi stretáva s mnohými prekážkami jednak zo strany imperialistických štátov, jednak nezriedka aj s nepochopením jeho cieľov národnou buržoáziou v samých rozvojových krajinách. Autor si preto nakoniec kladie otázku, či taká prestavba medzinárodných hospodárskych vzťahov, akú predpokladá projekt, nie je len utópiou, nesplniteľnou ilúziou. Na druhej strane, intenzifikácia protikapitalistických tendencií v rozvojom svete, ktorých najvýraznejším prejavom je tendencia k socialistickej orientácii spoločensko-ekonomického rozvoja v mnohých rozvojových krajinách, spolu s politickou i ekonomickou podporou týchto snáh krajinami socialistického spoločenstva, rozširuje reálne možnosti rozvojových krajín v boji za prekonanie ekonomickej zaostalosti a neokolonialistickej závislosti. „Aj keď zásadné riešenie problémov rozvojových krajín v historicky najkratšom období v rámci medzinárodných kapitalistických ekonomických vzťahov nie je možné, ... súčasny pomer síl vo svetle perspektívy jeho vývoja v neprospech imperialismu vytvára predpoklady pre postupné uvedenie zásad nového medzinárodného ekonomického poriadku do života. Tento proces však nebude prebiehať automaticky, ani bez prekážok. Národy rozvojových krajín ... si budú musieť každý krok v realizácii tohto poriadku doslova vybojovať“ — uzatvára autor (s. 235—236).

Uvedené vývojové tendencie poukazujú na prehlbovanie krízy neokolonializmu. Zachovanie a upevnenie neokolonializmu si vyžaduje, aby myslenie príslušníkov jednotlivých spoločenských tried a vrstiev rozvojového sveta ovplyvňovali názory a idey, ktoré odôvodňujú správnosť neokolonialistických vzťahov, a dokonca do-

kazujú jeho prospešnosť pre rozvojové krajiny. Spolu so vznikom neokolonializmu preto vzniká a rozvíja sa aj ideológia neokolonializmu.

Kritický rozbor ideológie neokolonializmu podáva tretia časť monografie *Kríza neokolonializmu a neokolonialistická ideológia*. Popri všeobecných funkciách buržoáznej ideológie — obhajoba kapitalizmu a odmietanie socializmu — plní ideológia neokolonializmu aj niektoré špecifické funkcie. Patrí k nim predovšetkým funkcia pôsobiť na národy rozvojových krajín, aby bez odporu akceptovali existenciu neokolonializmu, „aby sa v ich vedomí vytvorilo presvedčenie o nevyhnutnej spätosti hospodárskeho a celého spoločenského života rozvojových krajín s vyspelými kapitalistickými štátmi, spätosti, v ktorej však rozvojový svet zaujíma miesto podriadeného a vykorisťovaného partnera“ (s. 250). S tým súvisí propagácia koncepcií zameraných na zabezpečenie takého vnútorného spoločenského vývoja v rozvojových krajinách, ktorý by prispieval k upevneniu a rozvoju vzťahov neokolonialistickej závislosti, k orientovaniu ich ďalšieho vývoja kapitalistickou cestou.

Autor charakterizuje hlavné smery širokého spektra rozličných buržoáznych teórií a škôl venovaných problematike rozvojového sveta (pravícove neskrývane apologetické teórie imperializmu, ľavicovoorientované „reformátorské“ koncepcie liberálnoburžoáznych teoretikov obsahujúce mnohé protiimperialistické závery, eklektické teórie kritizujúce „najkritickejšie“ prejavy neokolonializmu), ďalej rôzne nemarxistické maloburžoázne teórie a pseudorevolučné koncepcie teoretikov anarchizmu, trockizmu a „neomarxizmu“ a zdôrazňuje rastúci význam teórií z dielni pred-

staviteľov zo samých rozvojových krajín.

V kritickej polemike s týmito rozličnými teóriami autor zdôrazňuje, že i v tejto sfére sa zreteľne prejavuje kríza súčasnej buržoáznej ideológie. Poukazuje napríklad na špecifické spôsoby uplatňovania „technického determinizmu“, ktorý sa využíva ako všeobecný teoreticko-metodologický základ súčasnej buržoáznej ideológie, na podmienky spoločensko-ekonomického rozvoja v rozvojových krajinách. V rozvojových krajinách ide o také využívanie technického determinizmu, v ktorom sa jednostranne zdôrazňuje význam technického pokroku a „modernizácie“ pre riešenie ich problémov. Ignoruje sa dialektická podmienenosť vývoja výrobných síl a výrobných vzťahov, celkom sa obchádza otázka charakteru vlastníctva a výrobných vzťahov a pozornosť sa zameriava na „modernizáciu“ v oblasti politických vzťahov, zvykov, tradícií a sociálno-psychologických postojov.

Vzhľadom na rastúci vplyv protineokolonialistických koncepcií ideológovia neokolonializmu hľadajú stále nové recepty na „modernizáciu“ svojich myšlienkových koncepcií, ktoré sa snažia prispôbiť novým podmienkam vo svete, najmä však v samých rozvojových krajinách. Keď sa na program dňa dostalo v rozvojových krajinách kritické prehodnotenie ich vzťahov s vyspelými kapitalistickými štátmi, musí aj ideológia neokolonializmu zvýšiť svoje apologetické argumenty v prospech neokolonialistických vzťahov. Autor sa zameriava predovšetkým na rozbor koncepcie vzájomnej „interdependencie národov“, využívajúcej myšlienky tzv. rozvojového partnerstva, ktoré na základe deformovaných interpretácií niektorých reálnych ekonomických procesov vyvodzujú nevyhnutnosť za-

chovania ekonomickej podriadenosti rozvojových krajín.

Z koncepcie „interdependencie národov“ v podstate vychádza aj ideologická obrana neokolonialistických vzťahov, namierená proti požiadavkám rozvojových krajín za vytvorenie nového medzinárodného ekonomického poriadku a opierajú sa o ňu aj neokolonialistické aspekty štúdií tzv. globálnych problémov ľudstva. Z kritického rozboru jednotlivých týchto teórií autor dospieva k záveru, že vyspelé kapitalistické štáty musia voľiť rôzne čiastkové ústupky, aby zachovali existenciu neokolonializmu ako takého. Aj keď je, osobitne napríklad v názoroch vyjadrených v správach tzv. Rímskeho klubu o problematike rozvojového sveta, značná dávka realizmu, v konečnom dôsledku odporúčania na riešenie existujúcich problémov sú vždy kompromisné, bez ambícií vytrhnúť rozvojové krajiny zo sústavy kapitalistických spoločenských výrobných vzťahov.

Kríza ideológie neokolonializmu, prejavujúca sa v charakteristických kompromisných záveroch buržoáznych ideológov na spoločensko-ekonomické podmienky ďalšieho vývoja rozvojových krajín, však neznamená zánik samej tejto ideológie. Naopak, ide o hľadanie nových foriem obhajoby udržania neokolonialistických vzťahov v teórii i praxi. Proti silám ohrozujúcim neokolonializmus pritom ideologická ofenzíva využíva všetky slabé ekonomické a spoločensko-politické stránky rozvojových krajín a tradície, ktoré im prisúdili podradené postavenie v kapitalistickej medzinárodnej deľbe práce. Vplyv tejto ideológie ne-

možno podceňovať, a už vôbec nie ignorovať, no na druhej strane treba vidieť, že ideológia neokolonializmu nie je schopná napriek svojej „modernizácii“ prekaziť pokračujúcu krízu neokolonializmu, otupiť ostrie národnoslobodzovacieho hnutia, ani oddeliť hlavné protiimperialistické sily a rozložiť ich spojenectvo.

Široký, a zároveň špecifický záber do problematiky súčasných medzinárodných vzťahov, ktoré poskytuje recenzovaná monografia, je dôkazom, že autorov dlhodobý záujem o problematiku krajín „rozvojového sveta“ nesie svoje zrelé ovocie. Práca je čitateľsky veľmi prístupná, hoci na niektorých miestach azda trochu rozvláča a výklad by tu mohol byť podaný hutnejšie (napr. 3. a 11. kapitola). Svojím ekonomickým zameraním a kritickým marxistickým pohľadom na politicko-ekonomické problémy rozvojových krajín si istotne nájde svoje platné miesto medzi marxistickými prácami venovanými kritike súčasnej buržoáznej ekonómie. Okrem tohto vedeckého prínosu, ktorým obohacuje teoreticko-ideologické zázemie marxistickej kritiky súčasného kapitalizmu, poskytuje aj všeobecný pohľad na v súčasnosti veľmi páľčivú oblasť medzinárodných hospodárskych vzťahov. K veľkým kladom, ktoré zvyšujú čitateľskú príťažlivosť a aktuálnosť celej práce, patrí aj rozbor rôznych oficiálnych či polooficiálnych dokumentov vypracovaných na pôde medzinárodných inštitúcií v snahe riešiť problémy, zaraďované v súčasnosti bežne — hoci nie celkom presne — do problematiky tzv. dialógu Sever—Juh.

Zora Komínková

BRABEC, František a kol.: **Efektívnosť a její plánování.** Praha, Svoboda 1982. 246 s.

Knihu profesora Brabca, autora vyše 60 odborných publikácií, dlhoročného profesora ČVUT, erudovaného odborníka uznávaného pracovníkmi hospodárskej praxe i širokým teoretickým frontom, ktorú predložil širšej verejnosti so svojimi dvoma najbližšími spolupracovníkmi I. Pastrňákom a J. Miholom, možno pokladať za syntetizáciu výsledkov 25-ročnej práce autora.

Publikácia je rozčlenená do 5 kapitol. V prvých dvoch kapitolách sa objasňuje význam rastu efektívnosti spoločenskej výroby v súčasných podmienkach rozvoja československej ekonomiky, formulujú sa východiskové teoretické poznatky a vymedzujú sa pojmy v oblasti efektívnosti spoločenskej výroby.

Kapitola III je venovaná modelovaniu výroby a použitia produkcie. Jedným z prínosov tejto kapitoly je objasnenie možnosti peňažného vyjadrenia naturálnej bilancie výroby a použitia produkcie bez duplicitných, resp. multiplicitných zápočtov. Takéto peňažné ocenenie bez duplicit umožňuje agregácia vlastných výkonov (nie výkonov) príslušných jednotiek výrobnjej sféry. Na konkrétnych prepočtoch autori dokazujú, že vlastný výkon nezávisí od organizačných a kooperačných zmien a z tohto hľadiska je invariantnou veličinou. Možnosť prevodu naturálnej bilancie výroby a použitia do peňažného vyjadrenia bez duplicit sa pre lepšie pochopenie úzkej spätosti a vzájomných väzieb medzi výrobou a konečným použitím v národnom hospodárstve objasňuje najskôr na veľmi zjednodušenom príklade (členenie národného hospodárstva na výrobnú sféru ako celok iba s 5 kombinátmi a na nevýrobnú sféru ako celok) a potom na trojskupinovom modeli výroby (I. skupina — pracovné prostried-

ky, II. — spotrebné predmety, III. — materiály a suroviny tvoriace hmotnú podstatu I. a II. skupiny). Ak v oboch prípadoch autori predpokladali, že to, čo sa v národnom hospodárstve použilo, bolo pre spoločnosť užitočné, tak pri vysvetľovaní väzby medzi výrobou a konečným použitím na úrovni VHJ správne poukazujú na skutočnosť, že peňažná miera konečne použitých hmotných statkov ešte nevyčísľuje optimálnu a pre spoločnosť čo najefektívnejšiu mieru užitočnosti vyrobených a konečne použitých výrobkov. Zdôvodňujú, že mierou užitočnosti nemôže byť veľkoobchodná ani zahraničná cena. Mierou príspevku danej VHJ k spoločenskej užitočnosti by však mohla byť normatívna veľkosť konečného použitia. Otázkou však je, ako stanoviť tento normatív. Za zaujímavý a podnetný považujeme príklad výroby elektromotorov v dvoch variantoch — A a B, z ktorého vyplýva, že individuálna úžitková hodnota i cena variantu A i B je rovnaká, spoločenská úžitková hodnota je však v prípade B vyššia. Variant B je síce investične náročnejší ako variant A, ale strojové zariadenie umožňuje značné zníženie materiálovej spotreby. Príčina vyššej spoločenskej úžitkovej hodnoty variantu B spočíva teda v spôsobe výroby, ktorý sa odzrkadľuje v štruktúre druhových položiek ceny elektromotoru a v rozdielnych veľkostiach vlastného výkonu. Tento fakt používateľ elektromotoru nepozná, pozná ho však — a podľa názoru autorov ho musí poznať — výrobca a jeho plánovač a, prirodzene, centrum. Za prínos považujeme charakteristiku extenzívneho a intenzívneho vývoja so zámerom zistiť, ako prebieha v čase účinnosť základných prostriedkov. Kapitola končí formuláciou záverov pre plánovanie efek-

tívnosti spoločenskej výroby pri extenzívnom a intenzívnom vývoji.

Významným a originálnym prínosom k rozpracúvaniu problematiky merania efektívnosti je IV. kapitola *Sústava ukazovateľov efektívnosti spoločenskej výroby*, v ktorej sa objasňujú základné princípy tvorby systému ukazovateľov, spôsoby konštrukcie syntetických ukazovateľov, analyzujú sa základné väzby medzi ukazovateľmi a pozornosť sa venuje problematike určovania smerných veľkostí ukazovateľov a syntetických ukazovateľov najvyšších rádov.

Prednosťou práce je praktická aplikácia poznatkov v plánovitom riadení, ktorá je obsahom V. kapitoly. Autori v nej analyzujú vývoj efektívnosti za výrobnú sféru ako celok a vývoj efektívnosti za jednotlivé skupiny I—III. Hodnotia efektívnosť štyroch základných odvetví: priemyslu, stavebníctva, poľnohospodárstva a dopravy za roky 1972—1978, a osobitne analyzujú vývoj efektívnosti v ťažkom strojárstve.

Recenzovaná práca je významným

príspevkom k rozpracúvaniu problematiky plánovania výrobnó-ekonomickej efektívnosti. K všestrannému objasneniu a k lepšiemu pochopeniu tejto komplexnej a veľmi zložitej problematiky bezosporu prispievajú konkrétne príklady výpočtov, tabuľky, schémy, grafy a pod., ktoré sa v knihe používajú. Na druhej strane však treba vidieť, že značný rozsah výpočtov a dôkazov s veľkým množstvom symbolov, uvádzaných pre rýchlu orientáciu na konci knihy, ako aj rozsiahly poznámkový aparát uvedený rovnako na konci knihy, nezjednodušuje čítanie a kladie vysoké nároky na čitateľa. I keď mnohé názory vyjadrené v monografii sú diskutabilné, čo napokon vyplýva aj zo stavu rozpracovanosti problematiky efektívnosti, recenzovaná práca predstavuje originálne dielo s mnohými podnetmi pre ekonomickú teóriu, ale aj pre hospodársku prax. V doterajšej domácej i zahraničnej produkcii z problémového okruhu ekonomickej efektívnosti nevyšla ešte kniha podobného druhu.

Jiřina Švantnerová

Z novej ekonomickej literatúry

Päť monografií o riadení

V uplynulom roku vyšla v preklade z ruštiny v Nakladateľstve Pravda v Bratislave v edícii Vedecké základy riadenia sociálno-ekonomických procesov séria piatich kníh z oblasti riadenia. Každá z nich je významným prínosom tak pre riadiacu prax, ako aj pre teóriu. Monografie sú dielom autorského kolektívu prevažne z Akadémie spoločenských vied pri ÚV KSSZ, medzi ktorými sú takí významní autori, ako napr. L. I. Abalkin, V. G. Afanasiev, R. A. Belousov, V. M. Gluškov, G. Ch. Popov, A. M. Omarov a ďalší.

Odborne vysoko fundovaný autor-ský kolektív predostiera čitateľovi z metodického a obsahového hľadiska nové, tvorivé prístupy pri odhaľovaní súvislostí medzi rastúcim stupňom zospoločňenia výroby a potrebou ďalej ju špecializovať a koncentrovať ako nevyhnutný predpoklad zrýchlenia vedecko-technického pokroku.

Kolektív: Podstata a funkcie plánovitého riadenia. Bratislava, Pravda 1983. 240 s.

V súčasnom období dochádza nielen k celkovému zvyšovaniu úlohy plánovitého riadenia, ale aj k podstatným zmenám v jeho obsahu, ako aj v použití foriem a metód riadenia. Prvý zväzok uvedenej série monografií berie plne do úvahy tieto tendencie, a zároveň je metodologickým základom ostatných štyroch zväzkov tej-

to edície. Rozdelený je do desiatich kapitol.

V prvej kapitole autori zdôrazňujú, že tak ako každá veda, aj veda o riadení má svoj objekt skúmania a svoju konkrétnu metodológiu. Jej objektom chápu ekonomiku v širšom zmysle tohto slova, t. j. celú ekonomickú štruktúru spoločnosti.

V druhej kapitole sa zaoberajú problematikou podstaty a princípov riadenia socialistickej ekonomiky. Poukazujú na podstatu riadiacich vzťahov, bez ktorých, ako správne zdôrazňujú, nie je možný spoločenský pracovný proces. Vyzdvihujú nevyhnutnosť uplatňovania vedúcej úlohy komunistickej strany v riadení ekonomiky, s osobitným akcentom uplatňovania predovšetkým dvoch princípov riadenia, a to princípu demokratického centralizmu a princípu politického prístupu k hospodárskym otázkam.

O potrebe cieľavedomého využívania ekonomických zákonov v plánovitom riadení hovoria autori v tretej kapitole. Ekonomické zákony predstavujú metodologický základ plánovitého riadenia hospodárstva, pričom ich cieľavedomé využívanie je základnou formou praktického vzťahu spoločnosti k ekonomickej skutočnosti.

Efektívnosť socialistickej výroby je vyjadrením vzájomnej podmienenosti nákladov spoločenskej práce a do-

siahnutého efektu — finálneho výsledku vo forme hmotných predmetov a služieb. Autori vo štvrtej kapitole poukazujú na jednotlivé ukazovatele merania efektívnosti spoločenskej výroby a na záver zdôrazňujú, že riadenie efektívnosti je neoddeliteľné od riadenia a plánovania celej spoločenskej výroby.

V piatej kapitole sa zamerali na otázky rozmiestňovania výrobných síl.

V publikácii sa osobitný dôraz kladie na výber, prípravu a rozmiestňovanie vedúcich riadiacich kádrov. Táto problematika je rozpracovaná v šiestej kapitole. Osobitne podnetné sú myšlienky autorov o mieste a význame kádrov v systéme plánovitého riadenia.

Siedma kapitola informuje o súčasnej technickej základni riadenia a po štruktúrnej stránke je zo všetkých najbohatšia. Autori v nej poukazujú na miesto technických prostriedkov v riadení sociálno-ekonomických procesov. V závere kapitoly hovoria o typoch počítačov a o vzťahu automatizovaného systému riadenia (ASR) a automatizovaného informačného systému.

Na siedmu kapitolu logicky nadväzuje ôsma, kde autori zdôrazňujú potrebu zavádzania automatizačných prostriedkov do riadiacej činnosti, s poukázaním na spôsoby zvyšovania efektívnosti automatizovaných systémov riadenia.

So súčasnými tendenciami rozvoja plánovitého riadenia ekonomiky v ostatných členských krajinách RVHP sa možno oboznámiť v deviatej kapitole a desiata kapitola je venovaná kritickej analýze poznatkov teórie a praxe riadenia v kapitalistickom hospodárstve.

Kolektív: **Metódy a formy riadenia socialistickej ekonomiky.** Bratislava, Pravda 1983, 280 s.

Obsahom tejto monografie je analýza

za konkrétnych foriem a metód fungovania hospodárskeho mechanizmu a jeho prestavba v súčasnej etape budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti. Štúdium danej problematiky je rozvrhnuté do ôsmich kapitol.

V prvej kapitole sa autori zaoberajú otázkami zvyšovania kvality národohospodárskeho plánovania. Poukazujú v nej na skutočnosť, že práve v súčasnosti dochádza k zvyšovaniu úloh vedeckého zdôvodňovania plánov, čo predpokladá utvorenie ucelenej a metodologicky navzájom spätých sústav dlhodobých, strednodobých a ročných plánov (s. 8—9). Zvýrazňujú význam a úlohy päťročného plánu, pričom účinný prostriedok jeho zdokonaľovania vidia v lepšom využívaní celého súboru ekonomických stimulov a nástrojov, ako je napr. mzda, zisk, cena, úver atď.

Obsahom druhej kapitoly sú metodologické otázky prognózovania rozvoja národného hospodárstva. Autori v nej vytyčujú predmet a funkcie prognózovania. Pri uplatňovaní zásad vypracúvania prognóz kladú osobitný dôraz na systémovosť prognózovania, jeho adekvátnosť, alternatívnosť a cieľavedomosť. Bližšie charakterizujú dva univerzálne prístupy — genetický a normatívny — spájajúce čiastkové metódy a modely prognózovania.

Veľmi zaujímavá je tretia kapitola, v ktorej sa autori zaoberajú problematikou kritérií efektívnosti riadenia socialistickej výroby; napr. charakteristiku politického kritéria možno pokladať za úplne nový poznatok výskumu v tejto oblasti. Počnúc charakteristikou produktívneho charakteru riadiacej práce, autori postupne prechádzajú k meraniu efektívnosti riadenia a v závere kapitoly osobitne skúmajú zdroje zvyšovania efektívnosti plánovitého riadenia, ako sú napr. správny výber cieľov, prehĺbenie špecializácie, zachovanie nevyhnutnej propor-

ciogenality vo výrobe a uplatňovanie účinných stimulov.

Vedecko-technický pokrok je v súčasnosti jedným z najdôležitejších zdrojov rastu efektívnosti spoločenskej výroby. Problematiku jeho riadenia autori rozpracovali vo štvrtej kapitole. Mimoriadne cenná je skutočnosť, že autori nezostávajú v rovine jednoduchého formulovania VTP ako objektu riadenia, ale poukazujú aj na smery zdokonaľovania jeho plánovania a na organizačno-ekonomické podmienky jeho zrychlňovania.

V súčasnom období rozvoja aj našej spoločnosti a s tým spojeného úsilia o ďalšie zdokonalenie systému riadenia má osobitné miesto chozrasčot ako metóda plánovitého riadenia. V tejto súvislosti autori v piatej kapitole poukazujú na utvárajúce sa „tri poschodia“ chozrasčoty: základný chozrasčotný článok — výrobné združenie; chozrasčot vnútorných útvarov výrobných združení; rozširujúca sa sféra uplatňovania chozrasčotných metód v nadriadených riadiacich článkoch.

V šiestej a siedmej kapitole sa možno oboznámiť s názormi autorov na využívanie ekonomických nástrojov v riadení národného hospodárstva.

Obsahom záverečnej, ôsmej kapitoly je problematika ekonomicko-matematického modelovania v riadení ako charakteristickej črty súčasnej etapy zdokonaľovania metód plánovitého riadenia socialistickej ekonomiky. Autori charakterizujú využívanie piatich skupín ekonomicko-matematických modelov: grafických, korelačných, bilančných, optimalizačných a simulačných.

Na záver treba zdôrazniť, že hoci práca vychádza z podmienok ZSSR, výklad týchto veľmi aktuálnych otázok bude vhodným podkladom na zamyslenie sa, ako využiť sovietske poznatky v našej riadiacej praxi.

Kolektív: **Stranícke riadenie ekonomiky.** Bratislava, Pravda 1983. 248 s.

V treťom zväzku uvedenej edície sa kolektív autorov zaoberá veľmi dôležitým a relatívne ešte nedostatočne preskúmaným aspektom — straníckym riadením ekonomiky. Stredobodom ich záujmu sú teda aktuálne otázky zdokonaľovania straníckeho riadenia ekonomiky a zovšeobecňovanie foriem a metód práce základných, okresných a oblastných straníckych organizácií a ich výborov.

Kniha je rozdelená do ôsmich kapitol.

Prvá kapitola má teoretický charakter. Autori v nej objasňujú všeobecné metodologické tézy, umožňujúce hlbšie pochopenie podstaty sociálno-ekonomickkej politiky strany a mechanizmu jej realizácie na základe poznania objektívnych zákonov vývoja. Významnú pozornosť venujú problematike vypracúvania ekonomickej stratégie a taktiky, ako aj formám a metódam realizácie hospodárskej politiky.

V ďalšej kapitole venujú pozornosť zdokonaľovaniu práce straníckych výborov pri uskutočňovaní hospodárskej politiky strany. Vo svojich záveroch vychádzajú z ich konkrétnej činnosti, a to v oblasti priemyslu i poľnohospodárstva.

Obsahom tretej kapitoly je problematika zdokonaľovania metód straníckeho riadenia hospodárstva v podmienkach rozvinutého socializmu. V tejto súvislosti autori poukazujú predovšetkým na potrebu riešenia otázok kvality výrobkov.

Obzvlášť úzkou spätosťou s konkrétnou straníckou prácou v oblasti riadenia ekonomiky sa vyznačuje štvrtá až šiesta kapitola, kde sa čitateľ môže oboznámiť s konkrétnymi skúsenosťami z práce straníckych organizácií pri zdokonaľovaní riadenia na oblastnej úrovni, vo veľkom vedeckom cen-

tre a vo veľkom priemyselnom podniku.

Záverčné dve kapitoly obsahujú relatívne nové aspekty stranického riadenia hospodárskeho mechanizmu — zvýšenie kvality riadiacich rozhodnutí a zlepšenie metód analýzy hospodárskej činnosti stranickými výbormi. Keďže jednou z podmienok ďalšieho zdokonalenia riadenia je zvýšenie úrovne rozhodovania, autori zdôrazňujú význam prípravy, prijatia a organizácie plnenia riadiacich rozhodnutí.

Práca čerpá predovšetkým z konkrétnych skúseností, ale zároveň treba povedať, že vysoká teoretická úroveň podávaných záverov a zovšeobecnenia skúseností a poznatkov zo straníckej práce pri riadení ekonomiky ju robí mimoriadne cennou aj pre využitie u nás.

Kolektív: **Organizačná štruktúra riadenia hospodárstva**. Bratislava, Pravda 1983. 256 s.

Vo štvrtom recenzovanom zväzku sa pozornosť kolektívu sovietskych autorov sústredila na riešenie otázok formovania a rozvoja súčasných štruktúr riadenia v národnom hospodárstve. Autori skúmajú danú problematiku, ktorej dôležitosť bola zdôraznená aj na XXVI. zjazde KSSZ, v jedenástich kapitolách.

V prvých dvoch kapitolách riešia problematiku formovania organizačných štruktúr riadenia a skúmajú vzájomný vzťah medzi deľbou riadiacej práce a organizačnou štruktúrou; formulujú zásady projektovania organizačných štruktúr a veľmi správne zdôrazňujú, že „dôležitým momentom projektovania organizačnej štruktúry je správny výber kritérií jej efektívnosti“ [s. 21].

V druhej kapitole autori zdôrazňujú význam organizačnej jednoty úloh, funkcií a štruktúry riadenia.

Problematike rozšírenie samostat-

nosti združení a podnikov, ako aj práv a zodpovedností hospodárskych vedúcich dali autori priestor v tretej až piatej kapitole. Výrobné združenie ako základný článok organizačnej štruktúry odvetvia poskytuje všetky možnosti zvýšenia efektívnosti. Z uvedeného dôvodu sústreďujú pozornosť na metodologicky zdôvodnenú klasifikáciu združení podľa typov a foriem. Tieto ich snahy treba oceniť predovšetkým z toho dôvodu, že teória a prax nemá ešte stále vypracované dostatočne presné kritériá tejto klasifikácie. V súvislosti s výrobným združením autori predostierajú čitateľovi metodologické zásady organizácie chozrasčotu a poukazujú na potreby komplexného zdokonaľovania organizačných štruktúr a hospodárskeho mechanizmu v ňom.

V šiestej a v siedmej kapitole autori skúmajú problematiku organizačných štruktúr v oblasti ľahkého priemyslu a poľnohospodárstva. Poukazujú na vytváranie a rozvoj výrobných združení v týchto oblastiach národného hospodárstva, pričom osobitne akcentujú potrebu upevnenia vzájomných vzťahov medzi nimi a obchodom.

Obsahom ôsmej až desiatej kapitoly je problematika spájania odvetvového a územného prístupu k riadeniu sociálno-ekonomických procesov.

Posledná kapitola zahŕňa charakteristické smery rozvoja riadiacich štruktúr v krajinách RVHP. Autori uvádzajú, že najpremenlivejším prvkom organizačnej štruktúry je podnik a ten sa v posledných rokoch napriek rozmanitosti konkrétnych skúseností v jednotlivých krajinách RVHP formuje na podnik nového typu. Záverom ukazujú jeho zásadné odlišnosti oproti podniku v tradičnom chápaní.

V knihe sa odzrkadľujú praktické úspechy z formovania štruktúr riadenia, zodpovedajúcich súčasným po-

trebám rozvoja socialistickej ekonomiky. Pritom sa uvádzajú skúsenosti z práce v danej oblasti na úrovni ministerstiev, výrobných združení a oblastí.

Kolektív: **Sociálne hľadiská riadenia**. Bratislava, Pravda 1983. 288 s.

Posledný, piaty zväzok je venovaný sociálnym aspektom vedy o riadení spoločenskej výroby. Rozdelený je do deviatich kapitol, v ktorých autori komplexne a vyvážené, s úsilím o jednotný prístup spracúvajú predmetnú problematiku.

Ústrednou myšlienkou je riadenie sociálnych objektov, ku ktorým patrí človek ako subjekt a objekt riadenia. Veľmi zaujímavá a podnetná je časť o riadení človeka ako produktu a tvorcu sociálneho systému. Autori venujú pozornosť sebauvedomeniu, sebahodnoteniu a sebaopozorovaniu ako účinným nástrojom sebariadenia človeka.

Obsahom druhej a tretej kapitoly je problematika riadenia rozvoja sociálnych vzťahov. Na základe vzťahov medzi jednotlivcami, kolektívmi a spoločnosťou autori poukazujú na diferenciáciu procesov sociálneho riadenia, a to v závislosti od čoraz väčšej zložitosti ekonomických vzťahov. Osobitnú pozornosť upriamujú na riadenie sociálnych vzťahov v pracovných kolektívoch, prehlbovanie demokratického centralizmu, vzťahov vedúceho k podriadeným, ale aj k strane a spoločnosti. Hovorí aj o úlohe ekonomických stimulov aktívnej účasti má na riadení výroby, z ktorých osobitne vyzdvihujú význam chozrasčotu.

Problematika výchovy nového človeka, v ktorom by sa harmonicky spájali všestranné schopnosti, duchovné bohatstvo, mravná čistota a fyzická zdatnosť, je obsiahnutá vo štvrtej kapitole.

Autori neobchádzajú ani plánovanie sociálneho rozvoja, pričom berú do ú-

vahy odvetvový a územný aspekt. V piatej kapitole sa možno oboznámiť so štruktúrou plánov sociálneho rozvoja v ZSSR, ako aj so smermi ich zdokonaľovania.

Problematike právnych základov riadenia národného hospodárstva je venovaná šiesta kapitola, kde autori rozoberajú otázky právneho postavenia hospodárskych orgánov. Zdôrazňujú význam hospodárskej zmluvy ako nástroja plánovania výrobnohospodárskej činnosti. Záver kapitoly tvoria otázky právnej zodpovednosti, ako aj štátnej a rezortnej arbitráže.

Nezastupiteľné miesto pri formovaní plánov a prostriedkov ich úspešného plnenia má v socialistickej spoločnosti socialistické súťaženie. S metódami riadenia socialistického súťaženia, z ktorých autori osobitne vyzdvihujú význam hmotného a morálneho stimulovania, možno sa oboznámiť v siedmej kapitole. Autori formulujú aj zásady a mechanizmus organizácie súťaženia. Osobitne akcentujú význam ústretového plánovania.

Rozvoj ekonomiky a potreba rastu životnej úrovne úzko súvisí s ďalším rozvojom sociálnej infraštruktúry — so systémom zariadení a organizácií vytvárajúcich optimálne podmienky pre činnosť človeka tak v pracovnom procese, ako aj v oblasti sociálno-politickej, duchovnej, či v oblasti rodiny. Autori o tom bližšie hovoria v posledných dvoch kapitolách. Prostredníctvom problematiky sociálnopsychologických informácií a psychologických aspektov stimulovania sa pripravujú k problematike vytvárania atmosféry priateľstva, spolupráce v kolektíve, v ktorom jeho vedúci musí mať úlohu skutočného vodcu. Navrhujú trojstupňový prístup k vymedzeniu hlavných osobných a odborných vlastností vedúceho, ktorý bližšie charakterizujú.

Dušan Pinka
Dagmar Pinková

AGABABIAN, Edgar Michajlovič: **Ekonomičeskije osnovy vosproizvodstva nematerialnych blag pri socializme.** Moskva, Nauka 1983. 272 s.

Pre súčasnú etapu rozvoja socialistickej spoločnosti je charakteristický prudký rast ekonomickej a sociálnej funkcie nemateriálnej výroby. Nevyhnutnosť ekonomickej analýzy jej podstaty a zákonitostí rastu je podmienená prechodom ekonomiky na intenzívny typ rozvoja.

Autor v úvode recenzovanej monografie charakterizuje kategóriu nemateriálnej výroby, ktorej odvetvová štruktúra nezodpovedá štruktúre nevýrobnej sféry, kde podľa väčšiny štatistických metodík je začlenená aj sféra materiálnych služieb. Nemateriálna výroba je zdrojom špecifických úžitkových hodnôt pre uspokojenie spoločenských potrieb, plní úlohu katalyzátora rastu výrobných síl spoločnosti.

V súvislosti s tým sa pozornosť v monografii venuje nielen výrobným silám, ale aj výrobným vzťahom — druhej neoddeliteľnej stránke reprodukčného procesu nemateriálnych hodnôt.

Ďalej sa analyzovala spätosť materiálnej a nemateriálnej výroby, jej dvoch stránok; výrobné a spotrebnej. Obidve sféry sú prepojené, majú tendenciu k integrácii pri zachovaní vedúcej funkcie materiálnej výroby.

Pri analýze nemateriálnej výroby je nevyhnutné zdôrazniť, že perspektívy tejto sféry závisia od využitia výsledkov vedecko-technického pokroku, zdokonalenia organizácie práce a riadenia. Hlavným zdrojom rozvoja nemateriálnej výroby v prvej etape bol rast zamestnanosti a rozšírenie siete zariadení, a v súčasných podmienkach je to prechod na intenzívny rozvoj.

V týchto podmienkach pod vplyvom nemateriálnej výroby sa prehĺbuje proces zospoločenšenia, ktorý sa prejavuje ako vnútroodvetvová a medziod-

vetvová koncentrácia a integrácia podnikov materiálnej a nemateriálnej výroby. Tak je možné plnšie využitie výrobných síl spoločnosti pre uspokojenie spoločenských potrieb.

Zospoločenšenie výroby je v podstate vnútorne podmienené kombináciou elementov materiálnej a nemateriálnej výroby, medzi ktorými je dynamický vzťah.

Spotrebiteľský aspekt vzťahu materiálnej a nemateriálnej výroby je podmienený základným ekonomickým zákonom socializmu a v konečnom dôsledku znamená zabezpečenie optimálnych podmienok pre plnšie uspokojenie potrieb obyvateľstva.

Pozornosť sa v monografii sústreďuje najmä na otázky venované rastu potrieb v nemateriálnych hodnotách ako prejavu zákona rastu potrieb; kvalitatívnemu posunu v charaktere spotreby pod vplyvom nemateriálnej výroby.

Autor sa zaoberá aj zdokonaľovaním plánovania nemateriálnej výroby, v ktorom dôležitú úlohu hrá rozpracovanie a zavedenie systému normatívnych ukazovateľov. V plánovaní existujúce peňažno-hodnotové ukazovatele nedávajú plne adekvátnu charakteristiku objemu a štruktúry nemateriálnej výroby. Nový (nákladový) prístup k týmto ukazovateľom prezentovaný v práci môže zlepšiť hodnotenie činnosti v nemateriálnej sfére výroby. Systém výrobných ukazovateľov plánovania sa dopĺňa ukazovateľmi rozdelenia a spotreby výsledkov nevýrobnej sféry.

Pozornosť sa venuje aj súčasnému ekonomickému prognózovaniu, ktoré by malo hlbšie hodnotiť stupeň vplyvu nemateriálnej výroby na formovanie ekonomického rastu.

Monografia nás prehľadne obozna-

muje s koncepciou rozvoja nemateriálnej výroby v súčasných podmienkach. Sú tu zovšeobecnené zákonitosti, procesy a javy, spojené so zosilňujúcim vplyvom nemateriálnej výroby na zvýšenie efektívnosti a zosilnenie intenzifikácie rozšírenej reproduk-

cie. Opodstatnená je v nej nevyhnutnosť zachovania princípu prevyšujúceho rastu nemateriálnej výroby nad materiálnou výrobou a urýchlenie zavedenia jeho výsledkov do sociálno-ekonomickej praxe.

Beata Potočná

LITVAK, B. G.: **Ekspertnaja informacija: Metody polučeniija i analiza.** Moskva, Radio i sviaz 1982. 184 s.

V súčasnosti sú expertné hodnotenia najrozšírenejším spôsobom získavania a analýzy kvalitatívnych informácií. Prevažná časť úloh využívajúcich expertné informácie vzniká pri riešení problémov riadenia, plánovania a prognózovania v ekonómii.

Recenzovaná publikácia je venovaná matematickým metódam získavania, analýzy a spracovania expertných informácií, ktoré možno využiť pri riešení praktických úloh plánovania a riadenia národného hospodárstva, prognózovania sociálneho, ekonomického a vedecko-technického rozvoja, v operačnom výskume, v sociológii, v psychológii a pod. V knihe sú uvedené spôsoby a metódy získavania výsledných expertných odhadov v súlade so základnými pravidlami kolektívneho riešenia problémov a nemalé miesto zaberajú aj problémy viackriteriálneho hodnotenia a optimalizačné úlohy vyžadujúce expertné informácie.

Kniha sa skladá z predslovu, piatich kapitol a troch príloh.

V prvej kapitole autor uvádza metódy získavania východiskových kvalitatívnych a kvantitatívnych expertných informácií o jednotlivých hodnotených alternatívach, ako napr. metódu párových porovnaní, usporiadania a hyperusporiadania. Z kvantitatívnych metód opisu metódu bezprostredného numerického ohodnotenia alternatív, Churchmanovu-Ackoffovu,

von Neumannovu-Morgensternovu a Thurstoneovu metódu. Skúma správnosť metód analýzy expertných odhadov v závislosti od spôsobu merania a použitých stupňíc a zavádza súvislosti medzi základnými druhmi expertných informácií a reláciami na množine uvažovaných alternatív, ktoré prichádzajú do úvahy.

Druhá kapitola je venovaná axiomatickému zavedeniu mier podobnosti v usporiadaniach, rozdeleniach a reláciách. Autor uvádza miery podobnosti založené na Hammingovej a euklidovskej metrike, ale aj všeobecnejší prípad štruktúrnych mier a miery podobnosti v metrických reláciách, obsahujúcich kvantitatívne ohodnotenie stupňa preferencie alternatív.

V tretej kapitole sú opísané základné princípy tvorby výsledných preferenčných relácií, ako napr. princíp sformulovaný Arrowom, Paretov princíp alebo Kemenyho medián. Uvedené sú spôsoby tvorby relácie čiastočného usporiadania, zodpovedajúce uvedeným princípom a spôsoby vytvorenia Kemenyho mediánu pre usporiadanie.

Štvrtá kapitola obsahuje metódy relatívneho hodnotenia viacrozmerných alternatív, základy viackriteriálnej analýzy a viacrozmerného škálovania. Uvedené metódy slúžia na vyhľadanie najpodstatnejších faktorov hodnotenia alternatív. V kapitole sa autor ďalej venuje formulácii všeobecného hod-

notiaceho kritéria a v prípade, keď sformulovať takéto všeobecné kritérium je nemožné, opisuje použitie metódy viackriteriálneho hodnotenia ELECTRA, ako jednej z možných.

V piatej kapitole sú uvedené príklady optimalizačných úloh, vznikajúcich v procese analýzy expertných informácií a spôsoby ich riešenia. Opísané sú niektoré algoritmy určenia Kemenyho mediánu, spôsoby tvorby verbálne-numerickej škály a problémy p-člennej komisie expertov. V závere piatej kapitoly sa hovorí o viackriteriálnych úlohách lineárneho a nelineárneho programovania, ktoré možno použiť na vyhodnotenie expertných informácií o viacrozmerných alternatívach.

Príloha A obsahuje stručný opis niektorých metód organizácie a priebehu expertíz, ako napríklad metódu expertnej komisie, brainstormingu, delfskú metódu, metódu rozhodovacích tabuliek a prognózneho grafu.

Príloha B je venovaná zaujímavej problematike metód ohodnotenia kvality expertov. Spomenuté sú tzv. dokumentačné metódy hodnotenia, sebahodnotenia a vzájomného hodnotenia expertov. Ťažiskom prílohy sú problémy týkajúce sa metód hodnotenia neprotirečivosti expertných úsudkov. Druhá časť prílohy B je venovaná objektivizácii expertných ohodnotení pri existencii osobných záujmov expertov vytvorením koeficientov konjunkturnosti.

Príloha C sa zaoberá kvantifikáciou súladu názorov jednotlivých expertov a ich hodnotení. Opísané sú metódy ohodnotenia zhodnosti úsudku jednotlivých expertov koeficientom párovej korelácie a tzv. konkordančným koeficientom. Koeficient párovej korelácie hodnotí zhodu dvojice expertov, koeficient konkordancie zahŕňa názory všetkých členov expertnej komisie alebo jej časti.

Recenzovaná publikácia obsahuje pomocný matematický aparát, podporujúci procesy expertných odhadov, a to od vzniku a metód získavania východiskových expertných informácií, cez miery podobnosti hodnotených alternatív, až k tvorbe výsledných preferenčných relácií. Zvláštna pozornosť je venovaná čoraz častejšie sa vyskytujúcim viackriteriálnym úlohám.

Pri celkovom hodnotení publikácie musíme vyzdvihnúť hĺbku teoretického výkladu metód a algoritmov. Autor nezostáva v rovine čistej teórie, ale uvádza množstvo postupov a k čitateľnosti, zrozumiteľnosti a ľahšiemu zavedeniu metód do praxe prispieva viac riešených ilustračných príkladov.

Knihy je určená predovšetkým špecialistom zaoberajúcim sa spracovaním expertných informácií, najmä pracovníkom z oblasti plánovania, prognózovania a komplexného hodnotenia alternatív.

Henrich Jakeš

Správy

Obhajoba doktorskej dizertačnej práce inžiniera Eduarda Šarmíra

Dňa 16. 2. 1984 konala sa pred Komisiou pre obhajoby doktorských dizertačných prác z odboru 62-01-9, Politická ekonómia, obhajoba doktorskej dizertačnej práce Ing. Eduarda Šarmíra, CSc., vedúceho vedeckého pracovníka Ekonomického ústavu SAV.

Komisiu predsedal prof. Ing. Pavel Rapoš, DrSc., člen korešpondent SAV, VŠE Bratislava. Oponentmi práce boli: prof. dr. František Kutta, DrSc., Ústav filozofie a sociológie ČSAV Praha, prof. Ing. Ján Kúkeľ, DrSc., Ústav marxizmu-leninizmu UK Bratislava, prof. Ing. Miloš Švantner, DrSc., VŠE Bratislava a Ing. Ladislav Říha, DrSc., námestník predsedu Českej komisie pre vedecko-technický a investičný rozvoj v Prahe.

Súdruh Eduard Šarmír je vedeckým i pedagogickým pracovníkom, ktorý svojou dlhoročnou výskumnou prácou prispel k rozvoju ekonomickej teórie v oblasti základného výskumu ekonomickej problematiky vedecko-technického pokroku, ktorý má hlboký dosah i pre spoločenskú prax. Významná je i jeho vedecko-organizátorská činnosť, či už na pracovisku, kde vykonáva funkciu zástupcu riaditeľa, alebo aj v širšom československom vedeckovýskumnom a politicko-popularizačnom rámci.

Podkladom obhajoby bola dizertantova monografia *Ekonomické aspekty vedecko-technickej revolúcie* (Bratislava, Pravda 1983. 261 s.),¹ ktorá syntetizuje výsledky dlhoročného výskumu danej problematiky. Dizertačná práca v úvodnej časti objasňuje podstatu skúmaných javov — veda, technický pokrok, vedecko-technická revolúcia — a ich spoločenskú podmienenosť, na čo nadväzuje analýza ich ekonomických súvislostí a širších aspektov ich pôsobenia: problematika efektívnosti vedy, zmeny v reprodukčnom procese, charakter súčasnej rozvojovej etapy navodenej vedecko-technickou revolúciou a problematika riadenia vedecko-technického pokroku v súčasných podmienkach.

Cieľom dizertačnej práce E. Šarmíra bolo poskytnúť čo najširší pohľad na celý komplex ekonomických otázok, ktorých súhrn vytvára ekonomický obsah vedecko-technickej revolúcie. Dizertant nadväzuje na poznatky a závery, ku ktorým dospeli analýzy niektorých základných ekonomických stránok vedecko-technickej revolúcie, zovšeobecňuje ich a vychádzajúc z vlastných analýz dopracúva sa komplexného pohľadu na problematiku. Práca tým zároveň prispieva k utvoreniu širšieho teoretického zázemia,

¹ Recenziu tejto monografie z pera J. Kúkeľa prinášame v tomto čísle na strane 1041.

objasňujúceho ekonomickú podstatu a ekonomický obsah vedecko-technickej revolúcie.

Dizertant predovšetkým podáva hlbokú analýzu vedecko-technického pokroku ako nosného procesu vedecko-technickej revolúcie. Hlboké poznanie priebehu a ekonomických súvislostí vedecko-technického pokroku je nevyhnutným predpokladom pre adekvátne pochopenie samej ekonomickej podstaty vedecko-technickej revolúcie a zákonitostí jej rozvoja, ale i samého technického pokroku a jeho cieľavedomého uplatnenia v ekonomickej praxi.

Základnou tézou práce je, že technický pokrok ako objektívny proces rozvoja výrobných síl je tak ako samé výrobné sily podmienený vo svojom vývoji nielen prírodnými zákonitosťami rozvoja techniky, ale aj spoločenskými podmienkami rozvoja výroby. Technický pokrok je tak determinovaný všeobecnými a špecifickými ekonomickými zákonitosťami, uplatňujúcimi sa v danej spoločensko-ekonomickej formácii. Dizertant pritom kladie dôraz na všeobecný zákon ekonómie času, presadzujúci sa práve prostredníctvom sústavného úsillia o zdokonaľovanie techniky. Ekonómiu času na jednotku úžitkového efektu, spolu s diverzifikáciou úžitkových hodnôt označuje za ekonomickú podstatu technického pokroku. Prevraty vo vede a technike v období vedecko-technickej revolúcie objektívne vedú k zásadným prírastkom ekonómie času na jednotku užitočnosti, zároveň však k akcelerácii jej diverzifikácie. Práve túto zásadnú intenzifikáciu výroby a celého reprodukčného procesu považuje E. Šarmír za ekonomickú podstatu vedecko-technickej revolúcie, ktorá sa však presadzuje na základe prekonávania viacerých protirečení spätých so zrýchľujúcim sa vedecko-technickým pokrokom, kto-

rým je v dizertácii venovaná osobitná pozornosť.

Na základe poznatkov získaných pri vymedzení ekonomického obsahu vedecko-technickej revolúcie, dizertant zaujíma stanovisko k viacerým základným teoretickým i praktickým otázkam, ktoré súvisia so zmenami v ekonomickom pohybe súčasného obdobia: chápanie vedy ako výrobnéj sily, miesto a úlohy nevýrobnej sféry v ekonomickom rozvoji, globálne problémy, problematika intenzifikácie a ekonomickej efektívnosti v súčasných podmienkach sociálno-ekonomického rozvoja.

Práca vyúsťuje do problematiky plánovitého riadenia vedecko-technického pokroku s konkrétnymi odporúčaniami pre plánovacu prax. Z podstaty vedecko-technického pokroku, ako píše dizertant, vyplýva, že sa nemôže brať ako exogénny faktor, ale jeho plánovité riadenie je vnútornou zložkou hospodárskeho mechanizmu. Pri jeho cieľavedomom uplatňovaní primárnu úlohu zohráva centrum, ktoré popri spracúvaní a plánovitom zabezpečovaní jednotnej vedecko-technickej politiky má formovať na základe pôsobenia celého hospodárskeho mechanizmu takú proinovačnú klímu, ktorá by podnecovala podniky prijímať a uplatňovať technický pokrok ako hlavný prostriedok dosahovania čo najväčšej efektívnosti svojej práce. Súčasne by centrum v spolupráci s chozrasčotnou sférou zabezpečovalo rozpracovanie a uskutočňovanie vybraných vedecko-technických programov. Táto problematika, ktorú dizertant podrobne rozoberá vo svojej práci, zostáva naďalej stredom pozornosti jeho ďalšieho výskumu. Vedeckú hodnotu práce zvyšuje taktokomplexnosť skúmania, v ktorom sa konfrontujú teoreticko-metodologické poznatky s analýzou a hodnotením konkrétnych tendencií vývoja sociál-

no-ekonomických súvislostí súčasného prenikania VTR do praxe.

V bohatej vedeckej rozprave, ktorá nielenže prispela ku kritickému zhodnoteniu úrovne dizertantovej práce, ale umožnila i výmenu názorov na dôležité teoretické a praktické otázky týkajúce sa problematiky ekonomického obsahu VTR, boli prediskutované predovšetkým dva veľké okruhy problémov:

a) metodologické otázky skúmanej problematiky, najmä pokiaľ ide o výber črt charakterizujúcich vedecko-technickú revolúciu, ďalej pokiaľ ide o kategoriálne vymedzenie pojmov vedecko-technická revolúcia, vedecko-technický pokrok, priemyselná revolúcia, vedecko-technický rozvoj, materiálo-technická základňa, a to v súvislosti s nejasnosťou ich obsahového vymedzenia v odbornej literatúre;

b) otázky vzťahu VTR a SEI a ich spätnej väzby, postavenie VTR v kapitalistickej spoločnosti, vzájomné vzťahy intenzifikácie a efektívnosti výroby a vzťahy hospodárskej politiky k riadeniu vedecko-technického pokroku.

Dizertant, ako potvrdila bohatá diskusia, nielenže zaujíma fundované stanoviská k dôležitým teoretickým otázkam, ale súčasne vyslovuje i námety na zdokonaľovanie metodiky plánovitého riadenia vedy i vedecko-technického pokroku.

Po ukončení vedeckej rozpravy Komisia pre obhajoby doktorských dizertačných prác v neverejnom zasadnutí zhodnotila priebeh obhajoby doktorskej dizertačnej práce a v tajnom hlasovaní väčšinou hlasov vyslovila návrh, aby E. Šarmírovi bola udelená vedecká hodnosť doktora ekonomických vied.

Lubica Azudová

Vedecká konferencia o ekonomických zákonoch a ich pôsobení za kapitalizmu a za socializmu

13.—14. apríla 1984 sa na Ekonomickej fakulte Leningradskej štátnej univerzity (EF LŠU) uskutočnila celozväzová vedecká konferencia o ekonomických zákonoch a ich pôsobení za kapitalizmu a za socializmu. Na konferencii sa zúčastnili poprední vedecí a vedecko-pedagogickí pracovníci z Moskvy, Leningradu, Kyjeva a iných centier sovietskej ekonomickej vedy. Nazdávame sa, že pre zaujímavosť a relevantnosť prerokúvanej problematiky význam konferencie prekročil hranice ZSSR, a preto bude vhodné stručne o nej informovať aj čitateľov Ekonomického časopisu.

Cieľom konferencie bolo:

— prediskutovať aktuálne teoreticko-metodologické i praktické otázky pôsobenia a využitia ekonomických

zákonov v socializme i kapitalizme;

— pripraviť základné materiály pre spracovanie osemdielnej kolektívnej monografie k danej problematike.

Počas konferencie pracovalo 12 sekcií, na ktorých vystúpilo viac ako 200 účastníkov.

Rokovanie slávnostne otvoril na plénaťnom zasadnutí dekan EF LŠU O. I. Ožereliev, ktorý poukázal na aktuálnosť danej problematiky v podmienkach zdokonaľovania rozvinutého socializmu, ako to zdôraznilo plénum ÚV KSSZ v apríli 1984.

Prvoradá pozornosť v práci tematickej skupiny *Metodologické problémy pôsobenia a využitia ekonomických zákonov* bola venovaná analýze ekonomických zákonov ako komplexného systému. Dôraz sa kládol na dôležitosť

riešenia teoretických úloh vzájomnej spojitosti základného ekonomického zákona s inými zákonmi i kategóriami politickej ekonómie.

Práca sekcie *Ekonomické zákony a mechanizmus rozdeľovania hodnôt v etape rozvinutého socializmu* bola zameraná na analýzu teoretických problémov využitia ekonomických zákonov v súvislosti so systémom opatrení na zabezpečenie rastu blahobytu obyvateľstva (išlo predovšetkým o využívanie zákona rozdeľovania podľa práce). Zdôraznila sa nevyhnutnosť využitia komplexno-cieľového prístupu, potreba teritoriálneho regulovania mzdového fondu a dôležitosť posudzovania osobnej spotreby. Zaujímavé bolo vystúpenie A. V. Vichajeva z EÚ AV ZSSR, ktorý zoznánil účastníkov konferencie s výskumom otázok rozdeľovania životných prostriedkov.

Tretí tematický okruh sa zaoberal *Zvláštnosťami pôsobenia a formovania prejavu ekonomických zákonov v agrárnej ekonomike*.

Problémy modelovania hospodárskeho mechanizmu boli predmetom rokovania v ďalšej pracovnej sekcii, ktorá venovala pozornosť najmä koncepcii optimálneho fungovania socialistickej ekonomiky.

Práca sekcie *Pôsobenie a využitie ekonomických zákonov vo vedeckovýskumnej sfére* sa sústredila na všestrannú analýzu ekonomických zákonov určujúcich hranice a podmienky využitia vedy v socialistickej výrobe.

Problémy využitia špecifických a všeobecných zákonov internacionalizácie výroby pri zdokonaľovaní hospodárskeho mechanizmu v jednotlivých socialistických krajinách boli centrom pozornosti účastníkov ďalšej sekcie. Široká diskusia sa rozvinula o protikladoch medzi národnými a internacionálnymi záujmami a o problémoch ich plánovitého riešenia s cieľom upevniť jednotu svetovej socialistickej

sústavy. Pozornosť sa sústredila na otázku:

— zvýšenia požiadaviek na exportnú výrobu na základe rozpracovania komplexného medzinárodného programu VTP v rámci RVHP;

— využitia zákona spoločenskej delby práce, pri ktorom treba vo zvýšenej miere brať do úvahy spojitost medzi úrovňou rozvoja delby práce a úrovňou produktivity práce;

— formovania dlhodobých cieľových programov spolupráce a pri ich tvorbe širšieho využívania kritéria efektívnosti spoločných opatrení;

— zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu integrácie krajín RVHP s cieľom zabezpečiť prioritu internacionálnych záujmov.

Tematický okruh *Ekonomické zákony socializmu — základ zdokonaľovania riadenia národného hospodárstva* riešil problémy komplexného zdokonaľovania systému riadenia (otázky zosilnenia demokratického centralizmu, úlohy naturálnych ukazovateľov, komplexného programu sociálno-ekonomického rozvoja) v duchu decembrového (1983) pléna ÚV KSSZ.

Problémom *pôsobenia ekonomických zákonov kapitalizmu v podmienkach štátnomonopolistického kapitalizmu* sa zaoberala ôsma sekcia. Hlavná pozornosť sa venovala otázkam modifikácie zákona hodnoty, zákonom nerovnomerného politického a ekonomického rozvoja kapitalizmu a protirečeniam súčasného štátnomonopolistického regulovania.

Tematický okruh *Svetové kapitalistické hospodárstvo a rozvojové krajiny: ekonomické zákony a protiklady mechanizmu reprodukcie* sa venoval otázkam rozvoja oslobodených krajín, zhoršeniu ich vonkajšej situácie. Analýza názorov sovietskych ekonómov poukázala na podstatu a vývoj integrácie rozvojových krajín; problémy v tejto oblasti sa konkretizovali na prí-

klade niektorých rozvojových krajín [priemysel Sudanu].

Ďalšia sekcia sa zaoberala vývinom odrazu mechanizmu pôsobenia ekonomických zákonov v sovietskej ekonomickej literatúre v období 1917—1984.

Ako vidieť z krátkych charakteristík jednotlivých tematických okruhov, záber rokovania bol veľmi široký. Konferencia bola vhodným fórom pre všestrannú komunikáciu pedagogických a vedeckých pracovníkov. Bola tu atmosféra tvorivej neformálnej diskusie, typickej pre túto i predchádzajúce konferencie, čo sa odrzkaďuje v neustále rastúcom počte účastníkov.

Konferencia významne prispela ku konštruktívnej výmene poznatkov a názorov v oblasti riešenia problémov politickej ekonomie socializmu i kapitalizmu. Sústredila pozornosť na otvorené problémy pôsobenia a využitia ekonomických zákonov, ktoré zatiaľ nie sú dostatočne hlboko prebádané a ku ktorým sa treba neustále vracat a postupne ich riešiť, najmä v súvislosti so zdokonľovaním hospodárskeho mechanizmu ako celku, základom ktorého je poznanie a praktické využitie systému ekonomických zákonov.

Beata Potočná

Beseda so súdruhom Michalom Sabolčíkom na Ekonomickom ústave SAV

Dňa 11. 6. 1984 navštívil Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied doc. Ing. Michal Sabolčík, DrSc., minister poverený riadením Federálneho cenového úradu. Stretnutie s vedeckovyskumnými pracovníkmi ústavu bolo zamerané na otázky cenovej politiky v súčasnom období a jej výhľad na 8. päťročnicu. Riaditeľ EÚ SAV člen korešpondent SAV Ivan Okáli v úvode stretnutia vyzdvihol význam výmeny názorov medzi pracovníkmi vrcholnej národohospodárskej praxe a základného výskumu, ako jednej z ciest prehľbovania spojenia teórie s praxou, ktorá má viesť nielen k vzájomnému ujasneniu názorov na otázky riadenia, ale má pomôcť odhaliť hlbšie súvislosti formovania hospodárskeho mechanizmu v etape všeobecnej intenzifikácie reprodukčného procesu.

Súdruh M. Sabolčík v úvodnom slove do diskusie poukázal na základné podmienky, v ktorých sa formuje československá cenová politika ako súčasť hospodárskej politiky socialistickeho štátu v súčasnej etape. Pozornosť venoval najmä aktívnym úlohám veľkoobchodných cien, ktoré popri vy-

jadrování spoločensky nevyhnutných nákladov musia zabezpečiť útlm všeobecného rastu cien vstupov tak, aby nedopadali v plnom rozsahu do ostatných cenových okruhov a aby sa tak znížilo na najnižšiu možnú mieru nebezpečenstvo inflačného procesu pohybu cien v celom národnom hospodárstve. Zdôraznil význam a úlohy aktualizácie veľkoobchodných cien, ktorá má dôležitú úlohu v procese všeobecnej informácie o pohybe národohospodárskych nákladov, pričom musí zároveň vytvárať podmienky pre také spojenie cien s plánom, ktoré obmedzí nevyhnutnosť každoročnej potreby prepocitu plánu na nové ceny. Zdôraznil aj význam preverenia a dobudovania normatívnej základne ako východiska ďalšej racionalizácie veľkoobchodných cien. Pozornosť venoval aj otázkam stimulačného pôsobenia veľkoobchodných cien v oblasti vedecko-technického pokroku a destimulačnej úlohe vo sfére útlmových programov.

Bohatá diskusia pozitívne hodnotila opatrenia vo sfére racionalizácie veľkoobchodných cien, ktoré doniesli po-

čínajúc rokom 1977 viaceré zdokonalenia v oblasti ich plánovania a tvorby. Poukázala však zároveň na ohraničenosť ich kladného účinku, pretože neboli spojené s adekvátnymi väzbami v celom hospodárskom mechanizme, bez čoho ani v budúcnosti nemožno očakávať zásadnejšie pozitívne výsledky v plánovitej tvorbe a aktívnom pôsobení veľkoobchodných cien v národnom hospodárstve. Spojeniu veľkoobchodných cien s hospodárskym mechanizmom sa vôbec v diskusií venovala najväčšia pozornosť, a to tak otázkam aktívneho pôsobenia na zdo-

konalenie vonkajších ekonomických vzťahov, ako aj vo vnútroštátnom rámci.

Súdruh minister Sabolčík v odpovedi na otázky sám zdôraznil význam adekvátneho miesta cien v hospodárskom mechanizme a poukázal na opatrenia, ktoré sa v tomto smere pripravujú na 8. päťročnicu.

Stretnutie a výmena názorov, ktorá sa na ňom uskutočnila, pomohla hlbšie objasniť stanoviská hospodárskej praxe aj základného výskumu k týmto významným problémom.

J. V.

Bibliografia

PREHLAD OBSAHOV ZAHRANIČNÝCH ČASOPISOV

EKONOMIČESKJE NAUKI, 1984, č. 6

KOROLEV, V.: Východiskové výrobné vzťahy rôznych výrobných spôsobov — VALEŠKO, N.: Metodologický význam Marxovho chápania politickej ekonómie ako spoločenskej vedy — VIATKIN, G.: Politická ekonómia a naliehavé problémy zdokonaľovania riadenia výroby — ČEVNENKO, V.: Politická ekonómia socializmu — základ konkrétneho ekonomických výskumov — VESNIN, V.: Prírodné zdroje a národné bohatstvo socialistickej spoločnosti — TICHONOV, N.: Štruktúra čistého produktu a stelesnenie práce v ňom — SPIRIN, V.: Vplyv náhrady techniky za úspory živej a spredmetenej práce — FIGURNOV, E.: Ako posilniť stimulujúci vplyv rozdelenia tržby z realizácie výroby — SAGAJDAK, E.: Ceny a zdokonaľovanie spojenia poľnohospodárstva s inými odvetvami — DENISOV, N.: Tendencie a perspektívy rozvoja prípravy kádrov na vysokej škole — KRASAVIN, A.: Nové javy vo fungovaní svetového trhu kapitálu —

VIATKINOVÁ, N.: Rozvoj názorov sovietskych ekonómov na špecifické črty tovarovo-peňažných vzťahov vo svetovom socialistickej hospodárstve — TELEGINOVÁ, M.: Priebeh a výsledky výskumu medzinárodnej hodnoty vo svetovom socialistickej hospodárstve — MICHÁLEV, V.: Vývin buržoáznych teórií delby práce — GOLOVAČ, A.: Metódy zdokonalenia vysokoškolského ekonomického vzdelávania v ZSSR — KORENČENKO, R.: Perspektívne modely špecialistu — JONOV, V. — KOROBEJNIKOV, N.: Ako zdokonalit prípravu ekonómov pre agropriemyselný komplex — FATCHUTDINOV, R.: Otázka riadenia efektívnosti pracovných prostriedkov — TUZIN, G.: Zdokonalenie organizácie poľnohospodárskych podnikov — KANTOR, J.: Diferenciácia spoločenskej výroby a rozvoj rentovných vzťahov v socializme

GAZDASÁG, 1984, č. 1

HOÓS, J.: Možnosti a dilemy rozvoja v 80. rokoch — NYERS, R. — TARDOS, M.: Po-

treba hospodárskej konsolidácie a možnosti rozvoja — RÁBA, A.: Obmedzenia a adaptácia na ne — KÁLDOR, M.: Meniaca sa situácia svetového hospodárstva, možnosti a obmedzenia prispôsobovania — SZAMUELY, L.: Kríza „štátu blahobytu“ — sklamanie z efektívnosti znovurozdeľovania — MÁRTON, G.: Hospodárenie so základnými prostriedkami a samofinancovanie v doprave — ZOLTÁN, Z.: Poľnohospodárske výrobné systémy ako strediská inovačnej činnosti — SIMAI, M.: VII. svetový kongres ekonómov

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1984, č. 6

LUFT, H.: 35 rokov NDR — vysoké výkony pre rastúcu životnú úroveň — MORGENSTERN, K. — SOISSON, T.: Niektoré úlohy a problémy rozvoja medzinárodnej špecializácie a kooperácie vo výrobe súčiastok — BLESSING, H. — FRÖHLICH, G. — GROTE, G.: Úžitkové efekty vyplývajúce z medzinárodnej delby práce pre socialistické národné hospodárstvo — základy a formy prejavu z ňľadiska teórie hodnoty — AHRENDS, K.: O teoretických základoch tvorby cien poľnohospodárskych výrobkov

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE, 1984, č. 6

IZIKNÉOVÁ HEDRI, G.: Hospodársky rozvoj ako základný politický cieľ: tu a teraz — KLÉZL, R.: O úrovni rozvoja dopravy — PRÁGER, L.: Chudobní boháčci a bohatí

chudáci — PETŐ, M.: O priemyselných podnikoch s nízkou a vysokou rentabilitou — BAGÓ, E.: Špecializácia a diverzifikácia v maďarskom priemysle — PETSCHING, M.: Cedulová banka v našom bankovom systéme — PRUGBERGER, T.: Reforma maďarskej hospodárskej štruktúry — PAPP, S.: Diferencovanie zárobkov podľa výkonov alebo nivelizovanie výkonov podľa zárobkov? — SZOLLÁR, GY.: Vplyv cenových zmien na čistý dôchodok poľnohospodárskej výroby

MIROVAJA EKONOMIKA I MEŽDUNARODNIJE OTVOŠENIJA, 1984 č. 6

Cestou komunistického budovania a mieru — MILEJKOVSKIJ, A.: Buržoázna politická ekonómia a problémy hospodárskej politiky v súčasnosti — BARANOVSKIJ, V.: NATO a EHS v politike imperializmu — IVANOV, N.: Sociálno-ekonomické dôsledky hromadného zavedenia mikroelektroniky — KAZAKOVOVÁ, O.: Škandinávská koncepcia „industriálnej niši“ — CHESIN, J. — STUDENCOV, V.: Anglicko — od Keynesovstva k monetarizmu — JUDANOV, A.: Medzinárodné monopoly v období kríz — GROMEKA, V. — DUNKIN, A.: Tendencie a perspektívy využívania súčasnej technológie v rozvojových krajinách — Úloha OSN v súčasnom svete a spôsob zvýšenia jej efektívnosti — ŠENAJEV, O.: Súperenie v bankovej oblasti medzi imperialistami

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 30 riadkov. Časopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je najviac 20–25 strojom písaných strán, hodnotiacich recenzií (podľa rozsahu knihy) 4–7 strán, informatívnych recenzií 1–2 strany, správ 3–5 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, číslujú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrnne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: Ing. HOFFMANN, Pavel, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava – doc. Ing. VOJTKO, Jozef, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava – Ing. HOFFMANN, Ján, Ústav ekonomiky a organizácie stavebníctva, Ružová dolina 27, 824 69 Bratislava – PhDr. KRČ, Miroslav, CSc., Vojenská akadémia AZ, Leninova 75, 602 00 Brno 2 – Ing. GOGA, Marián, CSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 832 20 Bratislava – doc. Ing. SOBEK, Oto, CSc., Výskumný ústav sociálneho rozvoja a práce, Mierová 23, 827 48 Bratislava.

Z OBSAHU EKONOMICKÉHO ČASOPISU číslo 12/32/1984

35 ROKOV VYDÁVANIA PERIODÍK V OBLASTI MARXISTICKEJ EKONOMICKEJ TEÓRIE NA SLOVENSKU

SLÁVIKOVÁ, Zdenka: O začiatkoch publikovania výsledkov marxisticko-leninskej politickej ekonómie na Slovensku

SCHMÜGNEROVÁ, Brigita: Základné teoretické otázky utvárania komplexovej štruktúry reprodukčného procesu (so zreteľom na medziódvetvové komplexy)

ZÁMEČNÍK, Anton: Menový kurz pri prepojení vonkajších peňažných vzťahov do vnútornej ekonomiky

JAURA, Zdeno: Prvý štatút znárodnených priemyselných podnikov — východisko organizácie a riadenia znárodneného priemyslu na Slovensku

KOMÍNKOVÁ, Zora: Možnosti a hranice súčasnej buržoáznej prognostiky

Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu CSAV
POLITICKÁ EKONOMIE číslo 11/32/1984

TEXLER, Jiří: Vzdělání jako faktor intenzivního rozvoje

STOILOV, Stefan: Problémy přechodu bulharské ekonomiky k všestranné intenzifikaci

JARKOVSKÝ, Vladimír: Problematika cen druhotných surovin

RUBÍK, Imrich: Pojetí a význam nutričního uvědomění

URBAN, Jan: K některým změnám sociálně ekonomického klimatu vyspělých kapitalistických zemí

CYHELSKÝ, Lubomír — MATĚJKA, Milan: K teorii rozkladu absolutních přírůstků socialistických ukazatelů

DĚDEK, Oldřich: Odpověď

BŮREŠ, Jiří: K praktické užitečnosti teorie rozkladu absolutních přírůstků statistických ukazatelů

MERVART, Josef: Ke zdokonalování hospodářského mechanismu v rámci zajišťování intenzifikace československého hospodářství

RUSMICH, Ladislav: K aplikaci dialektické metody v politické ekonomii socialismu

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 32, 1984, č. 11. — Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavný redaktor Ivan Okáli, výkonný redaktor Jozef Markuš, redaktorka Katarína Rybanská, tajomníčka redakcie Naďa Proksová. — Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Ružomberok. — Registračná značka F 7021. — Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS-UED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 813 81 Bratislava. Celoročné predplatné Kčs 96.—, jednotlivé čísla Kčs 8.—.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 817/64 Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON und SAGNER, D-8000, München 34, Postfach 34 01 08, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1984